

АҒАҖАР ШҮКҮРОВ
фәлсәфә елмләри доктору, профессор

МИФОЛОКИЈА
8- чи kitab

АЛМАН- СКАНДИНАВ ХАЛГЛАРЫНЫН
МИФОЛОКИЈАСЫ

БАКЫ. ЕЛМ. 1999

Елми редактору:
Вәли Һәбибоглу
фәлсәфә елмләри доктору

Рә'чиләр:
Мә'сүд Мәммәдов
филолокија елмләри доктору, профессор

Рустәм Еминов
фәлсәфә елмләри намизәди, досент

Шукуров А.М. Мифолокија. 8-чи китаб. Алман- Скандинав халгларынын мифолокијасы. Бақы. «Елм», 1999, 163 сәһ.

Китабда гәдим алман-скандинав халгларынын мифолокијасынын мәнбәләри вә тәдгигатчылары һаггында мә'лумат верилур, аллаһлар пантеону, гәһрәманлар, хусусилә мәшһур һун һәкмдары Атилла образы тәһлил олунур. Снорри Стурлусонун «Едда»сынын мотивләри, «Нибелунглар һаггында нәгмә»нин гыса мәзмуну, «Миф вә эпос» адлы фәлсәфи мәгалә илә јанашы алман- скандинав халгларынын гыса мифоложи лүгәти дә верилур.

Китаб фәлсәфә, тарих, этнографија, әдәбијат вә с. елм саһәләри илә мәшһул олан аспирантлар, төләбәләр вә кениш охучу күтләси үчүн нәзәрдә тутулмушдур.

ISBN 5 - 8066 - 1124 - X

0403000000 - 8069

Ш- ----- Грифли нәшр
655 (07) - 99

Бөјүк Алман халгы дүнја халглары ичәрисиндә өзүнәмәхсус јер тутур. Мүасир Авропа халгларынын әксәријјетинин формалашмасында гәдим алман этносу јахындан иштирак етмишдир. Индинин өзүндә дә онларын дил, адәт, ән'әнә, е'тигад, мәдәнијјәт јахынлығы өзүнү кәстәрмәкдәдир. Алман тајфалары Авропанын тәкчә етник, мәдәни һәјатынын дејил, ејни заманда сијаси һәјатынын тәрәггисиндә мүһүм рол ојнамышлар.

Гәдим Алман тајфалары Рома империјасынын әјәләтләри илә гоншулугда јашајырдылар. Ромалылар онлары барбар тајфалары адландырырлар. Әслиндә узун мүддәт мөвчуд тарих әдәбијјатында нәсли гурулушун мүәјјән инкишаф мәрһәләсиндә (малдарлыг вә әкинчилијин мејдана кәлмәсиндән башлајараг нәсли гурулушун дағылмасы вә синифли чәмијјәтин формалашмаға башламасы илә сона јетән пилләдә) јашајан тајфаларын демәк олар ки, һамысы барбарлар ады илә тәгдим олунмушдур.

Келтләр, гәдим алманлар, славјанлар вә башгалары Рома империјасы илә тәмасда олан ән ири барбар етник групплар сырасына дахил иди. һәмин тајфаларын ичәрисиндә келтләрин мәскән салдығы әсас вилајәтләр Шимали Италија, Галлија, Испанија, Британија вә Ирландија олмушдур. Романын һәмин әразиләри ишғал етмәсилә јерли әһали һесаб олуна келтләр дә империја әһалиси сырасына дахил едилмишдир. Онлар ромалыларла гајнајыб гарышдығына кәрә сонралар Галлија- Рома вә ја Испанија- Рома халгларынын јаранмасына кәтириб чыхардылар. Британија Рома тәрәфиндән ишғал олунса да бурада келтләр өз нәсли- ичма гурулушларыны узун мүддәт горужуб сахлаја билмишләр.

Гәдим алман тајфаларына кәлдикдә исә онлар ерамызын әввәлләринә јахын дөврләрдә Гәрбдә Рејн, Шәргдә Висла, чәнубда Алп вә Дунај, Шималда Шимал вә Балтик дәнизләри илә һәмсәрһәд торпагларда мәскунлашмыш-

дылар. Алманлар ејни заманда Скандинавија јарымадасынын чәнубунда да јашајырдылар. Миладдан әввәл I әсрдә гәдим алман тајфаларынын бөјүк бир далғасы Рејн чајыны кечәрәк Галлија адланан әразиләрдә мәскунлашмаға чәһд етдиләр. Лакин мәшһур Рома сәркәрдәси Јули Сезар төрәфиндән керижә- Рејн архасына говулдулар. Елә һәмин дөврдән чох аз мүддәт кечдикдән сонра Рејн чајындан Елба чајына гәдәр олан бөјүк бир әрази Рома империјасы төрәфиндән ишғал олунараг онун әјаләтләриндән биринә чеврилди. Лакин бу вәзијәт о гәдәр дә чох давам етмәди.

Гәдим алман тајфалары кетдикчә күчләнир вә тез-тез Рома сәрһәдләриндә көрүнүрдүләр. Дөјүшкән алман-гәбилә бирләшмәләри илә бир сыра чидди тогушмалардан сонра ромалылар мүдафиә мөвгәјинә кечмәјә мәчбур олдулар. Нәтичәдә Рејн Рома илә алманлар арасында сәрһәддә чеврилди.

Тәсәдүфи дејилдир ки, ромалылар һәмин сәрһәдди мөһкәмләндирмәк үчүн тарихи Рома сәдди (*Lims Romanus*) адланан мүдафиә хәтти јаратдылар. һәмин сәрһәд Орта Рејндән Јухары Дунаја гәдәр узанырды.

Миладдан сонра IV- V әсрләрдә барбар тајфаларынын гочалмыш Рома империјасына һүчумлары кетдикчә күчләнмәјә башланды. һәмин тајфалар өмрүнү сона чатдырмагда олан гулдар дөвләтинә чох күчлү зәрбәләр (Гәрбдә империјанын дағылмасына кәтириб чыхаран) ендирдиләр вә антик гулдарлыг чәмијјәтиндән феодализм чәмијјәтинә кечид просесинин инкишафында мүһүм рол ојнаја билдиләр. Барбар тајфаларын Рома империјасы әразисинә кәтирдикләри ичма гурулушу сонракы феодализмүнасибәтләрин инкишафы үчүн башлыча зәмин һесаб едилә биләр.

Антик мүәллифләрин әсәрләриндә, о чүмләдән Јули Сезарын «Галлија мүһарибәси һаггында гејдләри»ндә нәзәрә чарпан мәлүматлара көрә миладдан өнчә I әсрин орталарында гәдим алманлар һәлә нәсли гурулуш дөврүнү кечирирдиләр. Мүхтәлиф алман тајфаларынын инкишаф сәвијјәси дә мүхтәлиф вәзијәтдә иди. һәмин дөврүн бәзи

алман тајфалары, хүсусилә Шимали Алманијада вә Јутландијада јашајанлар артыг отураг һәјат тәрзи кечирирдиләр. Онларын тәсәррүфатында башлыча јери әкинчилик тутурду. Алманлар торпағы чох вахт өкүз гошдуглары хышла шумлајыр вә әкирдиләр.

Гәдим алманлар јүнкүл төкәрли котанлардан истифадә едәрәк әкинчиликлә мәшгул олурдулар. Сезарын мүһарибә апарыб, дөјүшдүјү алманлара кәлдикдә исә бизим ерадан әввәл I әсрдә тутдуглары әразиләрдә онлар һәлә там шәкилдә отураг һәјата кечмәмишдиләр. Бөјүк Рома сәркәрдәсинин мүшаһидәләринә көрә һәмин алманлар арасында әсас јери малдарлыг тутса да, аз-чох әкинчилик дә јайылмышды. Әслиндә алман тајфаларынын көчү, садәчә јердәјишмә дејил, јени-јени јашајыш вә отлаг торпагла-ра еһтијачдан јаранмышды. Она көрә дә әкинчиликдә екстенсив характерә үстүнлүк верилирди. Екстенсив әкинчилик системинә көрә торпаглар вахташыры узун мүддәтә динч гојулурду. Бурада исә башлыча мәгсәд торпағын мәһсулдарлығыны бәрпа етмәк иди. Көндлөрдә јашајан алманлар нәсли ичмалар һалында олурдулар. Дүшмән-ләрдән горунмаг үчүн истеһкамлар-торпаг сәдләри јарады-лырды. Бир сөзлә, ичма гәдим алманларда әсас тәсәррүфат өзәји иди. Ичманын бир-бирини ардычыл сурәтдә әвәз едән үч формасы: 1)ган гоһумлуғу ичмасы; 2) әкинчи-лик ичмасы вә 3)гоншулуғу ичмасы (вә ја марка) мөвчуд олмушдур. Сезар дөврүндә гәдим алманларда ган гоһумлуғу ичмасы бөјүк нүфуза малик иди. Бу ичма үчүн коллектив истеһсал вә бүтүн торпаглар үзәриндә коллектив мүлкијјәт апарычы мөвгә дашыјырды. Али һакимијјәт органы халг јығынчағы иди. Скандинавијада буна *тинг* дејирдиләр.

Гәдим алманларын һәјатынын ајрылмаз һиссәсиндән бири дә мүһарибә иди. Тәсәдүфи дејилдир ки, бәзи алман тајфалары мүһарибәләр васитәсилә дикәр алман тајфаларыны өзләринә табе едиб, бач вермәјә мәчбур етмиш-диләр. Гоншу тајфалар үзәринә һәрби басгынлар төшкил едилир, көнүллү дөјүшчүләр јаранырды. һәмин көнүллү

дөјүшчүлөр өввөллөр мүвөггөти фөалијјет көстөрсөлөр дө кэлөчөкдө һәрби дружиналара чеврилирдилөр.

Миладдан өввөлки I эсрин гөдим алманларынын ич-тимаи гурулушу һаггында Татсинин «Керманија» вө «Анналар» адлы эсөрлөриндөн кениш мәлүмат әлдә етмәк мүмкүндүр. һәмин дөвр алманлары малдарлыг, әкинчилик едир, гоншу халгларла тичарәтлө мәшгул олур вө арды-арасы кәсилмәјән мүһарибәләр апарырдылар. Онларын арасында ган интигамы кениш јајылмышды. Бунунла бәрабәр, мал- гара илө **веркелд**- өлдүрүлмүш адамын гоһумларынын гатилин гоһумларындан алдығы ганбаһасы өдөнилирди. Мал- гара, һәмчинин сырави ичма үзвләринин ағсаггаллара вердикләри бәхшишлөрдөн бири һесаб олунурду. Нишанлы оғлан кәлинә дө мал- гара һәдијјәси верә биләрдә. Әмлак бәрабәрсизлији синифләри- синифләр исә дөвләти- Крал һакимијјәтини јаратды. Лакин халг јығынчағы вө ағсаггаллар шурасы Кралын һакимијјәтини мөһдудлашдырырды. Татсит јазырды: «Кралларын гејримөһдуд, јахуд өзбашына һакимијјәти јохдур вө башчылар һөкм етмәк һүгугундан даһа чоһ нүмүнә көстөрмөк әсасында башчылыг едирләр».

Бүтпәрәст руһаниләр- каһинләр вө мүнәччимләр гөдим алман тајфаларынын ичтимаи һәјатында мүһүм рол ојнајырдылар. Каһинләр халг јығынчагларында- **тингдә** гајда- ганун јарадыр, ајры- ајры һалларда чинајәткарлара чөза версәләр белә, мүстәгил өһәмијјәтө, хүсуси имтијаза малик олан силк һесаб олунмурдулар. Бизим еранын I эсринин сонунда һәрби дружиналар мүһүм јер тутмаға башладылар. Онларын мүстәгил һәрби дәстөләрә чеврилмәси, башчыларын мүлкләриндә јашамасы, онлардан силаһ, ат, һәрби гөнимәтин бир һиссәсини вө гонаглыг формасында төминат алмасы ади һала чеврилирди. Лакин һәлә дө сырави азад күтлөләр ичтимаи һәјатда мүәјјәнедичи рол ојнамагда давам едирдиләр. Төдгигатчыларын фикринчә гөдим алман тајфаларында мејдана кәлмөкдө олан идарәетмә төшкилатыны «һәрби демократија» кими сәчиј-јөлөндирмөк олар. һәмин төшкилат мүһарибә илө үзви су-

рәтдә бағлы олмушдур. Чүнки «мүһарибә вө мүһарибә үчүн төшкил олунмаг, артыг халг һәјатынын мүнтәзәм функцијаларына чеврилир»¹. Лакин бүтүн бунларла јана-шы һәмин идарә системи демократија һесаб олуна биләрдә. Она көрә ки, ичманын һәр бир үзвү ичтимаи идарәетмәдә јахындан иштирак едирди. Али һакимијјәт органы халг јығынчағы һесаб олунурду. Тајфанын һәрби гүдрәтинин әсасыны сырави азад дөјүшчүлөрдөн ибарәт халг гошунлары төшкил едирди. Ган гоһумлуғуна әсасланан нәсли мүнасибәтләр күчлү иди, сүлһ вө мүһарибә заманы гөдим алманларын һәјатынын бүтүн төрөфләрини мүәјјәнләшдирирди. Гоһумлар өлмүш нәсил үзвүндөн мирас галмыш әмлакын бөлүшдүрүлмәсиндә иштирак етмәклә јана-шы, зөрәр чәкмиш нәсил үзвүнүн гисасыны алмаға һүгуг гајдаларыны позмуш нәсил үзвүндөн алынган веркиләрин вө чәримәләрин өдөнилмәсиндә дө мәс'улијјәт дашыјырдылар. Мүһарибә заманы дөјүш низамы төшкил олунаркөн гөдим алманлар нәсилләрә вө гоһум группларына көрә дүзүлмәли иди.

Ерамызын II- III эсрләриндә остготлар вө вестготлар кими алман тајфаларынын һәрәкәти башланыр. Онлар даим Рома империјасынын әразисинә һүчумлар едирдиләр.

Елә һәмин дөврдә гөдим алманларда даһа сабит характер дашыјан јени ири тајфа бирликләри мејдана кәлмишди: Алеман иттифагы (бу иттифаға семнонлар, квадлар вө Рејнин јухарыларында јашајан бө'зи башга тајфалар дахил иди); Сакс иттифагы (ашағы Елбадан гәрбә вө шөргә доғру јашајан бир сыра тајфалардан- херусklar, хавklar вө б. - дан ибарәт иди); Франк иттифагы (орта вө ашағы Рејн тајфаларындан- хамавлар, батавлар, сигамбрлар, хаттлар, салиләр вө б. - дан ибарәт иди); Гара дөниз саһилләриндә вестгот вө остгот иттифаглары; лангобард, , вандал, бургунд иттифаглары вө б.

Тарихи төдгигатлар бир даһа сүбүт едир ки, III- IV эсрин өввөлләриндә алеманлар Десјатин дүзләри (Рејн, Ду-

¹ Маркс К и Энгельс Ф. Соч. т. 21, с. 164.

нај вә Неккад арасындакы үчбучаға дахил олан јерләр) адланан торпаглары ишғал етдикдән сонра онлар империя әразисинә сонракы мүдахиләләр үчүн дајағ нөгтәси јарада билдиләр.

Миладдан сонракы IV әсрин сонунда барбар тајфаларынын хусусилә бөјүк күтләви һәрәкәти вә онларын Рома империясы әразисинә мүдахиләси башланды ки, бу да адәтән «халгларын бөјүк көчү» кими тарихә дүшмүшдүр. Һунларын һәрәкәти «халгларын бөјүк көчү» үчүн бир сигнал кими гәбул олуна биләр. IV әсрин икинчи јарысында Волга илә Дон арасындакы әразидә өзәји Асијадан кәлмә түрк мәншәли Һунлардан ибарәт олан јени бир тајфа бирлији формалашды.

Көчәри малдар олан Һунлар әкинчиликлә демәк олар ки, мәшғул олмурдулар. Сәнәткарлыг рүшәјм һалында олан Һунларда торпаг бүтүн тајфанын мүлкијјәти һесаб олунарду. Онлар бүтүн башлыча ишләри халг јығынчагларында (атдан дүшмәдән) һәлл едирдиләр. һәрби әмәлијјатлара башланмаздан һәрби башчы сечилирди. IV әсрдә һәлә онларда даими һакимијјәт олмаса да, даими һакимијјәтә доғру кедилирди. IV әсрин икинчи јарысында Гәрбә доғру ирәлиләјән Һунлар Дон һөвзәсиндә олан остгот тајфасыны дармадағын едәрәк һәмин тајфаны өzlәринә гатдылар. 375- чи илдә исә онлар Гара дәниз әтрафында јашајан гот тајфа бирлијини мәғлуб едәрәк онлары да Һун бирлијинә дахил етдиләр.

Һәмин дөврдә вестготлар Рома табелијиндә индики Болгарыстанын бир һиссәсиндә јашајырдылар. Онлар Рома зүлмүнә гаршы үсјан етдиләр вә 378- чи илдә Адрианопол јахынлыгындакы дөјүшдә гот атлылары Рома ордусуну мәғлуб етдиләр. Император Валент исә һәлак олду. 382- чи илдә император Федоси үсјаны јатыртды. Вестготлар јенидән әввәлки кими федерат сифәти илә мәскунлашдырылдылар (Мезија, Фракија вә Македонијада). Лакин 395- чи илдә онлар әсилзадә Балт нәслиндән олан бачарыглы, һәрби башчы Аларихин рәһбәрлији илә јенидән үсјан етмишдир. Рома бу үсјаны чәтинликлә олса бөлә јатырда

билди. Лакин Аларих јенидән баш галдырды. 410- чу илдә Вестготлар Романы алыб гарәт етди. Аларихин вариси Атаулфун башчылығы илә вестготлар Сичилијаја кечә билмәјиб Чәнуби Галлијаја кечдиләр. Сонралар тарих мејданына Франклар чыхды. Онлар вестготлары Испанијаја сыхышдырдылар.

V әсрдә Чәнуби- Шәрги Галлијада Бургунд краллығы јаранды. 437- чи илдә Һунлар Бургунд краллығыны дармадағын етдиләр. 457-чи илдә Бургунд краллығы бәрпа олунса да, 534- чү илдә онун әразисини франклар ишғал етди.

IV- V әсрләрдә Рома империясынын ән тәһлүкәли дүшмәни Һунлар иди. Һунлар Мачарыстанда (остготлар, квадлар, макоманлар, геруллар, гепидләр вә б.) бөјүк тајфа иттифаглары јаратдылар. V әсрин 40- чы илләрин орталарында Һунларын башында мүасирләри тәрәфиндән «аллаһын бәласы» адландырылан фәал башчы, бөјүк сәркәрдә Атилла дурду. Онун рәһбәрлији алтында Һунлар Европанын демәк олар әсас һиссәсини ишғал етдиләр.

50- чи илләрин әввәлиндә Атилла Рејн чајыны кечәрәк Галлијаны ишғал етди. 451- чи илдә Шампанда Мауриан јахынлыгында о дөврүн ән бөјүк вурушмаларындан бири баш верди. Сәркәрдә Аесинин башчылыг етдији ромалыларын тәрәфиндә вестготлар, франклар, бургундлар чыхыш едирдиләр. Остготлар вә гепидләр исә Һунларын тәрәфиндә вурушурдулар. Дөјүшдә һәр ики тәрәф бөјүк итки версә дә Рома Атилланын тәләбләрини јеринә јетирмәјә мәчбур олду. Атилланын өлүмүндән сонра (454) Һун тајфа бирлији тәнәззүлә уғрады.

Һун тајфа бирлијинин дағылмасындан сонра Остгот краллығы јаранды. Британијада алман тајфалары англсакс краллығыны јаратдылар. V әсрдән Европада Франк краллығы мәшһур иди. Орта әсрләрдә алманларын јајылдығы әразиләрдә христиан дини гәбул едилсә дә, һәр јердә бүтпәрәстлик адәт- әнәнәләри, мифолокијасы узун мүддәт өз варлығыны сахлаја билмишдир. Мүәллифи мәлум олмајан халг јарадычылығы, фолклор формача фәвгәладә дәрәчәдә рәнкарәнк иди. Бунлар нағыллардан, рә-

вајетлөрдөн, мүхтөлиф лирик маһнылардан-мөһөббөт маһнылары, сүфрә маһнылары, әмәк маһнылары вә чобан маһныларындан, хор нәғмәләриндән, мәрасим маһныларындан- тој маһнылары, матәм маһнылары вә с. - дән ибарәт иди. һәмин фолклор нүмунәләринин көкләри феодализмдән әввәлки әски адәтләрә кедиб чыхырды.

Гәдим дөврүн бүтпәрәстлик тәсәввүрләри вә е'тигадларынын галыглары да онларла әлагәдар олан «ата- баба адәтләри» кими, халг күтләләринин мө'нәви мәдәнијјәтинә һәртәрәfli шәраит јарадырды. Јени тарихи инкишаф мәрһәләсиндә өзү дә чох вахт јени этнос (халг) әсаслары үзәриндә дирчәлән халг мәдәни ән'әнәләри сонралар бүтүн орта әср јазылы әдәбијјатына һәлледичи тә'сир көстәрмишдир. Илкин орта әсрләрин халг јарадычылығында бүтпәрәстлик көрүшләринин тә'сири ачыг- ајдын һисс едилмәкдәдир. Она көрә дә һәмин дөврлөрдә политеизмин тә'сири алтында аллаһлара һәср олуңмуш әсәрләр хејли јайылмышды. Бүтүн бунларла јанашы һәрби јүрүшләр, дөјүшләр вә вурушмалар һаггында, башчыларын вә гәһрәманларын икидикләрини тә'риф едән гәһрәманлыг маһнылары вә дастанлары әсас јер тутурду. Елә вахт олурду ки, һәрби дружиналар ичәрисиндә мејдана кәлән бу маһнылар вә дастанлары сонралар халг ифачылары мәшһурлашдырыр вә халгын арзуларына ујғун олараг дәјишдирирдиләр.

Гејд етмәк лазымдыр ки, халг дастанлары орта әср Гәрби Авропасынын ири епос әсәрләринин илкин әсасы һесаб олуңур. Бу әсас өзүнү там мүкәммәллийи илә Инкилтәрә, Ирландија, Алман вә Скандинавија өлкәләринин еркән орта әср епосунда көстәрмишдир.

Мараглы чәһәтлөрдән бири дә будур ки, һәмин јухарыда адлары чәкилмиш өлкәләрдә феодаллашма просеси ләнкидијиндән азад кәндлиләр узун мүддәт мүһүм бир тәбәгә кими мөвчуд олмуш вә бүтпәрәстлик галыглары јарадылмыш дастанларда өз әксини тапмышдыр. Гејд етдијимиз өлкәләрин халг ше'риндә келт вә гәдим алман әфсанәләринин, рәвајәтләринин изләри өз варлығыны узун

әсрләр боју сахлаја билмишдир. һәмин дастан, әфсанә вә рәвајәтлөрдә халг бәдии тәфәккүрүнүн гүдрәти аддымбашы өзүнү көстәрмәкдәдир. Дастанларда мәсәлән, зәифләрин вә мәзлумларын мүдафиәси Кухулин өз чәкичи илә дүшмәнләри дармадагын едән аллаһ Тор, мүхтәлиф си- мада, чыхыш едә билән аллаһлар һөкмдары Один вә с. вәсф едилмишдир.

Ирландија сагалары, Келт рәвајәтләри, Алман- Скандинав епослары бу гәбилдәндир. Скандинавија епосунун мүһүм абидәси сајылан «Бөјүк Едда» вә «Кичик Едда» чох мәшһур олмушдур. Исландија епосу «Бөјүк Едда» нәғмәләр топлусудур. Бу нәғмәләрдән ән гәдими IX әсрә кедиб чыхыр. «Бөјүк Едда» топлусунда еләчә дә «Кичик Едда»да аллаһлар һаггында әфсанәләрдән- аллаһларын бујругла- рынын пәрдәси алтында халг мүдриклији тәсвир олуңур. Орада ејни заманда «халгларын бөјүк көчү» дөврүнүн ајры- ајры һадисәләри дә өз әксини тапа билмишдир. Бүтүн бунларла бәрабәр Ирландија сагаларында һәгиги тарихи һадисәләрдән, мәсәлән, исландијалыларын Гренландија- ны вә Шимали Американы көшф етмәләриндән сөһбәт ачылыр.

Әфсанәви гәһрәман Беовулф («Беовулф поемасы») һаггында англо- сакс епос- поемасынын әсасында шифаһи халг јарадычылығы дурурду. һәмин әсәр X әсрин әввәлләриндә англ- сакс дилиндә јазыја алынмышдыр. Епосда Беовулфун ганичән нәһәнк Гренделә гаршы мүбаризәси вә онун үзәриндә гәләбәси вә башга гәһрәманлыглары тәсвир олуңмушдур.

Алман гәһрәманлыг епосу «Нибелунглар һаггында нәғмә» һесаб олуңур. һәмин гәһрәманлыг дастаны Атиллаја гәдәр вә Атилла дөврүнүн һадисәләрини әкс етдирир. Хәјанәт, сарај интригалары вә с. бурада мүһүм әһәмијјәт кәсб едир.

ГЭДИМ АЛМАН-СКАНДИНАВ МИФОЛОКИЈАСЫНЫН МЭНБЭЛЭРИ ВЭ ТЭДГИГАТЧЫЛАРЫ

Гәрби алманларын мифолокија вә е'тигадлары һаггында гијмәтли мә'луматлар Гәдим Рома тарихчиси Татситин (бизим еранын I әсри) өз әсәринин «Алманија» бөлмәсиндә раст кәлмәк мүмкүндүр. Орада јер аллаһы Туисто хатырланыр ки, онунда мә'насы «икили» (икичинсли) варлыг демәкдир. Бу исә онун гисмән Скандинавијалы Имирлә јахынлығыны гејд етмәје әсас верир. Ејни заманда онун гәдим алманларын екизләр култу илә јахынлығы да данылмаздыр. Елә һәммин бөлмәдә Татсит Туистону ромалы Кастор вә Поллуксла мугајисә едир. Куја Туистодан илк инсан (Манн), Маннадан исә алманларын үч гәбилә вә јахуд култ группларынын - истевон, керминон вә инглевонларын баниләри әмәлә кәлмишдир. һәммин әчдадлардан мүәјјәнләшдирилән (Ирминиларын әчдады кими) Инг јараныр. Бу барәдә англосаксон руник јазыларында мә'лумата раст кәлмәк мүмкүндүр. Доғрудур, X әср алман тарихчиси Видукинда тәрәфиндән гејд едилән аллаһ Ирмин сакслардакы Ирминсул бүрчү илә әлагәләндирилди, (култ аналогу Дүнја (һәјат) ағачыдыр). Сакслар ону Кермионларын әчдады һесаб едирди. Демәли, Идмин өз нөвбәсиндә Саксон саксоту вә Тивасла - Тиу (скандинав Тјурла) јахынлашдырылырды. Көрүнүр, әнәнәви олара һәммин аллаһлар Марсла мугајисә едилирди.

Татсит керманларын Меркури, Марс, һеркулес вә Исидајо етдикләрини гејд етдији заман көрүнүр, Воданы (скандинав Одини), Тиу (скандинав Тјур), Донары (скандинав Тору) вә јәгинки Фрејја, јахуд Фрија (скандинав Фригги) нәзәрдә тутмушдур. Биринчи үч ејниләшдирилмәнин аргументләриндән бири онлара һәср едилмиш һәфтәләрин күнләринин үст- үстә дүшмәси олмушдур. Татситин сөзләри илә десәк Меркуријә инсан гурбанлары верилирди. Бу

исә Скандинавијадакы Один култуна там шәкилдә ујгун кәлирди. Донарын (Торун) Рома ады һеркулеслә ифадә олунмасы Тора там шәкилдә аид едилә биләрди. Чүнки, Тор алман- скандинав мифолокијасында инсанлығы әждаһалардан хилас едән гәһрәман- Баһадыр кими верилмишдир. Алман, келт вә с. аллаһларынын рома адларындан чыхыш етсә бир сыра паралелләри көрмәк мүмкүндүр. Тиу, Водан вә Донар - Тор вә с. - ни келтләрдәки Нуаду, Луг вә Огма илә мугајисә етмәк олар. Донар көрүнүр, Келт шимшәк сачан аллаһ Таранислә ејниләшә биләр. Гәдим алман мәтнләриндә (X әсрдә јазычы көчүрүлмүшдүр) бә'зи аллаһлар дөфәләрлә хатырланмышдыр. Мерзебург офсунлары (Франкларын торпагында тәртиб олунмушдур) адланан мәтнләрдән о даһа ајдын шәкилдә көрүнүр. Биринчи Мерзебург офсунларында гадын илаһәләри дисләр нәзәрә чарпыр ки, бу да Скандинав валкириләри вә Норнларла гоһумдур. Икинчи Мерзебург офсунларында (атын ахсамасына даир) Водан баш саһрбазлыг гүввәси кими хатырланыр, Фрија (сканд. Фригг) вә онун бачысы Фолла кәстәрилир. Онларла бәрабәр ишләнән Baldr сөзү јалныз ареллјатив «аға» мә'насында верилир. Алман мифолокијасы һаггында чох аз олса белә готларын тарихинә даир Иорданын (VI әср), Григори Турскинин франк хроникаларында, Павел Диаконун «Лангобардларын тарихиндә» (VIII әср) Мөһтәрәм Бедин (VIII әср) «Англ халгларынын килсә тарихиндә» растлашмаг мүмкүндүр. Павел Диано «лангобард» (һәрфән «узун саггаллылар») этнониминин јаранмасы һаггында әфсанәни нәгл едир. Орада Водан вә Фрија образлары мүнүм јер тутур. Водан вандаллара, Фрија исә винилләрә һамилик едирдиләр. Фрија өз севимлиләри илә мәсләһәтләшир вә белә гәрара алыныр ки, винилләрин гадынлары дөјүшдән әввәл мејдана чыхсынлар вә өз сачларыны саггал кими бағласынлар. Чүнки Водан дөјүш мејданына әввәлчә ким чыхарса гәләбә дә онун олачагдыр һөкмүнү вермишди. Винилләр гәләбә чалырлар. (Бу сужет һәммин схеми скандинав зәмининдә, хусусилә «Бөјүк Едданын», «Гримнир нитгләринә даир» прозаик киришиндә дә

төкрар олунур. Фригг Одинин севимлиси Конунг Кејрроди мөһв едир. О Кејрроде Гримнири (фактики оларак Одини) тутмаг вә она Һәб вермәји мәсләһәт верир) Скандинавија (Һәнуби Исвечдә вә Һәнуби Шәрги Норвечдә тунч дөврүнүн (б. ер. Һв. 2- чи миниллијин 2- чи јарысынын) гаја үстү рәсмләри галмышдыр. Көрүнүр, бу рәсмләр култ сәһнәләри вә символларыны Һәс етдиридди). Кәмиләр, арабалар, шумламаг сәһнәси, култ рәгсләри вә мүгәддәс никаһ, төкөр нишаны илә солјар символлары, балталар, инсанлар вә һејванлар көрүнүр. Мәһсулдар вә өлүләр култу илә әләгәли иди. Әлиндә балта олан инсан фигуру Торло мүгајисә олуна биләр, Аграр мөвзу илә ванларла, һәтта јәтин Балдрла мүгајисә олуна биләр. Бир чох Скандинав алимләри, о чүмлөдән А.Олрик тунч дөврү динләринин скандинавијада саамларын дини көрүшләриндә Һәс олунан вә һәлә 17- чи әсрдә өз тәсвирини тапан «Шимшәк гоча» Тоге Кәгә даһа дөгиг десәк, Тора- инсан миниатүр чәкичләр гурбан верирләр. Бу исә чәкичли Тора ујгун кәлир «Көј адамы» мәһсулдарлыг вә күнәш аллаһы фаллик чизкиләрлә өзүнү көстәрир. Фрејә туфанлы (күләкли) гочаја буна бәнзәр гурбанлар верилир. Башга бир аллаһа Нјорда (дәниз стихиясы аллаһы) гурбан гајыгда кәтирилир. Ашағы дәрәчәли аллаһ- өлүләр вә хәстәликләр аллаһы Ruttu (Rota) А.Олрик тәрәфиндән Одинлә мүгајисә олунур. Бурадан белә чыхыр ки, һәммин мәрһәләдә Один сәма аллаһы олмага вә скандинав пантеонунун башчысы олмага имкан тапа билмир. Гәрби Алманија хронисти Адам Бременски (XII әср) Упсаладакы (Исвеч), бүтпәрәст Култ комплексиндән мәлүмат верир. һәммин комплексин мәркәзиндә Фрејрин хүсуси етигад едилдији(онун култу фаллик характер дашыјырды) вә онун символу олан мүгәддәс гарачәһрә (чох бәрк одунчаглы һәмишәјашыл ағач) дурурду. Топономика Тор, Тјур, Один, Улл вә башга аллаһларын Култ изләрини үзә чыхарыр. Лакин скандинав мифолокијасында мүһүм рол ојнајан Локинин култу һаггында демәк олар ки, һеч бир изә раст кәлмәк мүмкүн дејилдир.

Скандинав мифолокијасы әдәбијат вә тарихи һаггында јазылмыш әсәрләр ичәрисиндә бөјүк Исланд тарихчиси ичтимаи- сијаси хадими, әдәбијатчысы, шаир вә јазычысы, Снорри Стурлусонун да әсәрләринин бөјүк әһәмијјәти вардыр. Онун тәртиб етдији сагалар, о чүмлөдән Еддалар она дүнја шөһрәти кәтирмишдир. Өзүнә гәдәрки мөвчуд јазылы вә шифаһи әсәрләрдән фајдаланараг шаһ әсәрини «Хејмскрингла» «Јер күрәси» јазмышдыр. Әсәринин бириндә «Инглингләр һаггында сага»да о, ардычыл оларак әфсанәви конунгларын, бүтпәрәст аллаһларын- асларын нәсилләрини (куја онлар Исвеч вә Норвеч конунгларын тарихи әчдадларыдыр) тәсвир етмишдир. Сагалардакы инсанлар- нәсилләрин тарихи зәнчириндә бир зәнчир кими верилир. Инглингләр һаггында сагадан әләвәдикәр һөкмдар вә шәхсијәтләр һаггында 15 сага да вардыр. Онларын һәр бириси Норвеч вә гоншу өлкәләрин тарихи һаггында зәнкин мәлүматлар демәкдир.² Снорри Стурлусон 1222- 1225- чи илләрдә «Кичик Едда» дејилән әсәри һазырламышдыр. Дүнја мөдәнијјәти хәзинәсиндә «Кичик Едда»- өз хүсуси чәһәтләринә көрә јеканә әсәрдир. Ондан башга һеч бир әсәрдә мифоложи материал бу гәдәр һәртәрәфли верилмәмишдир³. Бу әсәрләр төкчә скандинав халгларынын дејил, алман дилләриндә данышан бүтүн халгларын гијмәтли мөдәни тарихи вә бәдии ирси һесаб олунур. Гәдим исланд аллаһлары вә гәһрәманлары һаггында нәгмәләр мәчмусу олан «Бөјүк Едда» кими «Кичик Едда»да аллаһлар вә гәһрәманлар һаггында мөвзунун давам етдирилмәсидир.

Алтај, Скандинав халгларынын мифолокијасынын мәнбәләри ичәрисиндә «Беовулф» өзүнәмәхсус јер тутур. Епопеја VII- әсрин сону вә VIII әсрин биринчи јарысына аиддир. һәммин дөврдә Бөјүк Британијада мәскунлашан англосакслар башланмагда олан феодал әләгәләр дөврүнү јашајырдылар. Лакин поемада епик архайкләшмә мүһүм

² Снорри Стурлусон. Круг земной. М. »Наука» 1980.

³ Младшая Эдда. Ленинград. «Наука» 1970.

жер тутур, һәм дә орада керчәклик спесифик нөгтеји нәзәр-дән тәсвир олунур. «Боевульф» дүнјасы - краллар вә дружиналар дүнјасы, зијәфәтләр, төкбәтәк дөјүшләр, мү-һарибәләр дүнјасыдыр. Бурада данимаркалылар, исвеч-ләр, гаутлар вә башгалары иштирак едир. Инкилтәрәдә ја-ранмасына бахмајараг англосаксон епосу Инкилтәрәјә әһәмијәт вермир. Бу да онун скандинав мәншәји һаггында нәзәријәсинин дирчәлдилмәсинә әсас вермишдир. По-емада сеһирли гүввәләр, әждаһалар вә с. иштирак еди-ри, бу да онун лирик мәзмунуну даһа да зәнкинләшдирир⁴. Алман скандинав мифолокијасынын мәнбәләри ичәрисин-дә «Бөјүк Едда» шәрти ады алтында бирләшән нәғмәләр мачмусу хүсуси јер тутур. Бурада әсас јери тутан аллаһлар вә гәһрәманлар һаггында нәғмәләрди-р. Әсәрин әлјазмасы XIII әсрә аиддир. һәм «Едда»дан образлар, һәм «Бе-овулф»дан образларда бир доғмалыг, јахынлыг һисс еди-лир. Тәдгигатчыларын фикринчә «Едда» сөзүнүн етимоло-кијасы мө'лум дејилдир. Нәғмәләрин архаик вә гәдимлик тәбиәти көз габағындадыр. Әслиндә Исландијада христи-анлыг кеч гәбул олундуғуна көрә һәлә XIII- әсрдә аллаһ-лар вә гәһрәманлар һаггында нәғмәләр чох популјар ол-мушдур. Көрүнүр, һәмин нәғмәләрин лирик характери он-ларын јазыја гәдәрки дөврдә јарандығыны бир даһа сүбүт едир. Еддадакы нәғмәләрин мүәллифи јохдур. Аллаһлар һаггында мифләр, Хелги, Сигурд, Брјунхилд, Атли, Гудрун һаггындакы һекајәләр үмумхалг сәрвәти олдуғундан онла-ры јазыја көчүрәнләр, һәтта әләвәләрлә тәзәдән јазанлар, өзләрини мүәллиф һесаб етмирдиләр. Бурада адлары чә-килән краллар халгларын бөјүк һөкмдарлары- Атли- һун-ларын һөкмдары Атилла, Ермунрекк- остгот кралы, Керма-нарих (Ерманарих), Гуннар - бургунд кралы Гундахариј чох вахт тарихлә һәр чүр әлагәни итирмиш шәхсијәтләрди-р.

⁴ Бах: Боевульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. М. «Худ Литера-тура». 1975: с. 27- 180.

Лакин бүтүн бунлара бахмајараг «Бөјүк Едда»нын мифо-ложи дүнјакөрүшү мәнбәји кими ролу мисилсиздир.⁵

Алман скандинав мифолокијасынын ән зәнкин мән-бәләриндән бири дә «Нибелунглар һаггында нәғмә»дир. Әсәрдә гәһрәманлардан чоху бизә һәлә Едда поезијасын-дан мө'лумдур. Онлардан Зигфрид (Сигурд), Кримхалда (Гудрун), Брјунхилда (Брунхилд), Күнтер (Гуннар), Етсел (Атли), Хакен (Хјогни) вә с. гејд етмәк олар. Бурада хәзинә, һакимијәт, сеһирли гүввәләр вә реал һәјат мәнзәрәләри мүһүм јер тутур. Әсас идеја мөһәббәтә, сәдагәт вә хәзинә-ни әлә кечирмәк мәсәләсинә табә едилмишдир. Биз ки-табда әсәрин кениш мәзмунуну вердијимиздән бурада әт-рафлы данышмырыг. Әсәрин «Тарихи нүвәси» бургунд краллығынын сүгуту (437- чи ил) вә һун һөкмдары Атилла-нын өлүмүдүр (453- чү ил). Бу ики һадисә чохсајлы тарихи, бәдии, мифик әсәрләрин јаранмасына төкан вермишдир. Бурада көһнә вә јени һадисәләри әкс етдирән чохсајлы әһвалатларла растлашмаг мүмкүндүр. Әсәр дәфәләрлә тәдгигат объекти олмушдур. Үмумијәтлә алман мифолок-ијасы тарихиндә «Нибелунглар һаггында нәғмә» өзүнә мөхсус јер тутур⁶.

Алман епосу, фолклору вә мифолокијасынын тәдги-гатчылары ичәрисиндә Андреас Хојслер (1865- 1940) мү-һүм јер тутур. Онун јаздығы «Нәғмә вә епос» (1905), «Та-рих вә Миф» (1909), «Нибелунглар һаггында нәғмә вә һе-кајәт» (1921), «Гәдим алман поезијасы»(1923), «Алман гә-димлијинин енсиклопедијасы» (1911- 1919), «Гәдим алман динләри» (1913) вә с. әсәрләри индинин өзүндә дә өз әһәмијәтини сахламагдадыр. Онун рус дилинә тәрчүмә едилиб чап едилән «Алман гәһрәманлыг епосу вә Нибел-унглар һаггында һекајәт» әсәри фундаментал бир әсәр

⁵ Бах: Боевульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. М. «Худ. Литера-тура». 1975. С. 181- 356.

⁶ Бах: Боевульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелдигах. М. Худ. Литерату-ра. 1975. С 357- 628.

олуб, Нибелунглар эпосунун елми- нәзәри төһлилинә һәср олунмуш ән гүвәтли әсәрләр сырасындадыр.⁷

Хойслерә көрә мөвчуд материалларын ики мәнбәји һаггында постулат- буну биз тарих вә миф, јахуд тарих вә вә нағыл адландырсаг да алман ән'әнәсинә һәгигәт бизә вердији, материалларла әлагәдән мәһрумдур. һәммин материалы зорла ики мәнбә нәзәријјәсинин Прокрустав чар- пајысына јерләшдирмәк чәһди гәһрәманлыг дастанлары- нын ашағыдакы дөрд мәнбәләри нәзәријјәсинә гаршы гој- улур. һәммин дөрд мәнбәнин шәрһи исә сүбут едир ки, һә- мин дастанларын јарадычылары өз сүжетләрини ашағы- дакы кими көтүрмүшләр. 1)тарихдән; 2)шәхси (хүсуси) һәј- атлардан; 3)өз шәхси ујдурмаларындан; 4)әввәлләр мөв- чуд олмуш материаллардан; Бу заман һәм биринчи, һәм дә сонракы мүүллифләр дәјишдирмәдә бир- бириндән ке- ридә галмамышдыр.⁸

Үмумијјәтлә, Алман эпосу вә мифолокија тарихинин тәдгигатчылары ичәрисиндә А.Хойслерин ролунун мисил- сиз олдуғу тәдгигатчыларынын әксәријјәти тәрәфиндән е'тираф едилмишдир. Алман эпосу вә мифолокијасы, хүсусилә Атилла шәхсијјәти, дөврү, Авропа тарихиндә ро- лу һаггында мачар алимләриндән Сандор Ечкһардт, Нан- дор Феттичһ, Лажос Ликети, Гјула Неметһ, петер Вачзј вә башгаларынын да хидмәти бөјүкдүр.⁹

Гәдим скандинав халгларынын тарихи әдәбијјаты, мифолокијасы, дили вә с. дәјәрләри һаггында тәдгигат ишләри апаран мүүллифләр ичәрисиндә М.И.Стеблин Ка- менски өзүнәмәхсус јери олан алимләрдән һесаб олунур. Онун гәдим скандинав эпосу, едда, сага вә с. - нин тәрчү- мә едилиб рус дилиндә нәшр етдирмәсиндә хидмәтләри әвәз едилмәздир. Онун «Исланд мөдәнијјәти» (Л. 1967), «Миф» (Л. 1976), «Сагалар дүнјасы. Әдәбијјатын јаранма-

⁷ Андреас Хойслер. Германский героический эпос и сказание о Нибе- лунгах М. Иностранной литературы 1960.

⁸ Андреас Хойслер. Германский героический эпос и сказание о Нибе- лунгах М. Иностранной литературы 1960, с.373- 374.

⁹ Gynla Nemeth. Atilla ve Hunlari. Түрк дилинә тәрчүмә. Анкара. 1982.

сы». (Л. 1984) кими әсәр вә мөгаләләри мүһүм әһәмијјәт кәсб едән әсәрләрдәндир.¹⁰ Үмумијјәтлә, Стеблин- Камен- ски скандинав дүнјасына онларла китаб вә јүзләрлә мөга- ләләр һәср етмишдир. Онларын хејли һиссәси китабын сонунда верилдијиндән, бурада онлары тәкрарламырыг. Ајры- ајры мөвзуларын шәрһиндә дә биз көркәмли тәдги- гатчынын концептуал фикирләринә истинад етмишик.

Алман Скандинав мифолокијасынын тәдгигатчылары арасында А.Ј.Гуревичин ролу данылмаздыр. Онун мүхтә- лиф сәпкили әсәрләри дедикләримизә сүбут ола биләр. Онун 1972- чи илдә чапдан чыхан «Тарих вә Сага»¹¹ әсә- ри ХІІІ әср Исланд тарихчиси Снорри Стурлусонун «Хејмс- крингла» (Јер күрәси) әсәринин төһлилинә һәср олун- мушдур. Халгынын гәдим сага, миф вә әдәби дәјәрләрини топлајыб чап едән Снорри тәкчә өз халгына дејил, бүтүн бәшәријјәтә хидмәт етмишдир. һәлә бу әсәринә гәдәр А.Ј.Гуревич «Викингләрин јүрүшү» (М. 1966)¹², «Феодал Норвечиндә азад кәндлиләр» (М, 1967)¹³, әсәрләрини јаз- мышдыр. Онун 1979- чу илдә чапдан чыхан «Едда вә Са- га» әсәри исә гәдим скандинав миф вә эпосуна һәср олунмушдур.¹⁴

Гуревич тәкчә ајры- ајры китаблары илә дејил (биз бурада онларын һамысыны гејд етмәдик), санбаллы фун- даментал мөгаләләри дә диггәти чәлб едир. Бу бахымдан онун «Алман халгларынын орта әср гәһрәманлыг эпосу»¹⁵, «Јер күрәси» вә «Норвечин тарихи»¹⁶ әсәрләри тәдирә- лајигдир. Бир сөзлә А.Ј.Гуревич орта әсрләр Авропасынын

¹⁰ Стеблин Каменский М. И. Культура Исландии. Л. Наука. 1967. Јенә дә онун Миф. Л, Наука. 1976, Јенә дә онун Мир Саги. Становление литературы Л. Наука 1984 вә с.

¹¹ Гуревич А. Я. История и сага. М. Наука. 1972.

¹² Гуревич А. Я. Походы викингов М. Наука. 1966.

¹³ Гуревич А. Я. Свободное крестьянство феодальной Норвегии. М. Наука. 1979.

¹⁴ Гуревич А. Я. «Эдда» и сага. М. Наука. 1979.

¹⁵ Бах: Беовульф Старшая Эдда. М. «Худ. Литература ». , 1975, с. 5- 25.

¹⁶ Бах: Снорри Стурлусон. «Круг Земной». М. , Наука. 1980, с. 612- 632.

тарихи, тәсәррүфаты, мәдәнијәти вә с. һаггында санбаллы әсәрләр җазмыш тәдгигатчыдыр.

Танынмыш тәдгигатчылардан бири дә Ј.М.Мелетинскиди. Онун «Гәдим Скандинав (еддик) поезија вә нәсриндәки мифоложи сужетләрин семантикасы һаггында» олан мегаләси диггәти чәкир.¹⁷

Үмумијәтлә, онун мифолокија, эпос вә фолклор һаггында чохсајлы китаблары вә мегаләләри ичәрисиндә «Мифин поетикасы»¹⁸ (М., 1976), «Едда вә эпосун илкин формалары»¹⁹ (М., 1968), «Скандинав мифолокијасы систем кими»²⁰ (1975) әсәрләри хусусилә сечилир. Ј.М.Мелетинскинин «Едда вә эпосун илкин формалары» әсәриндә орта әср китаб эпосунун нәһәнк абидәләриндән бири олан Едда диқәр халгларынын эпос јарадычылығы илә мүгајисәдә тәһлил едилир.

Үмумијәтлә, Алман- скандинав мифолокијасы һаггында һәм мәнбәләр зәнкинди, һәм дә тәдгигат ишләри кифајәт гәдәрди. Лакин бүтүн бунлара бахмајараг Азәрбајҗан дилиндә бу саһәдә јазылмыш әсәрләр демәк олар ки, бармагла сајыла биләр. Бунларын да әксәријәти тәрчүмәләрдир.^{21,22} Мүәллиф үмид едир ки, онун башладығы бу иш кәләчәкдә даһа истәдадлы тәдгигатчылар тәрәфиндән уғурла давам етдириләчәкди.

¹⁷ Мелетинский Е. М. О семантике мифологических сюжетов в древнескандинавской поэзии и прозе. В кн. : Скандинавский сборник. Т. 18. Таллин, 1970.

¹⁸ Мелетинский Е. М. Скандинавская мифология как система. В. кн. : Труды по знаковым системам. Т. 7. Тарту, 1975.

¹⁹ Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. М. 1968.

²⁰ Мелетинский Е. М. «Эдда» и ранние формы эпоса. М., Наука. 1968.

²¹ Бах: Дүнја халгларынын әфсанәләри. Бақы, 1988.

²² Бах: Скандинав дастанлары. Бақы, 1973.

АЛЛАҢЛАР ПАНТЕОНУ

Алман-Скандинав халгларынын аллаһлар пантеону олдуғча зәнкинди. Бурада да Јунаныстанда олдуғу кими баш вә көмәкчи аллаһлар, жејири вә шәри тәмсил едән аллаһлар олмушдур. Аллаһларын ичәрисиндә 12 ас аллаһ вә онларла ејни күчә, гүдрәтә малик олан арвадлары хусуси сечилир. Лакин онларын ичәрисиндә дә һамысынын бөјүју вә гүдрәтлиси **Один**ди. Јердә галанлары она ушаглар аталарына гулаг асан кими табе олурлар. Один арвады Фригг илә инсанларын тәлејини һәлл едир.²³ Әслиндә, һәгигәтән дә Скандинав мифолокијсында али, баш аллаһ Одинди (гәдим исланд. Odinn). Бу алман аллаһы Водена (Вотана) ујғун кәлир. Один- Водан адынын етимолокијасы поетик илһамы, еһтирасы, шаман екстазыны көстәрир. Татсит (б.ер. I әсри) Воданы Ромалы Меркури илә ејниләшдирир вә һәфтәнин мүәјјән күнүнүн онун шәрәфинә адландығыны гејд едир. VI- VIII әсрләрдә Один вә јахуд Воданын ады јазылмыш абидәләр олмушдур. Водан әсас фигур кими, сәһрбаз гүввәләрин дашыјычысы ролунда чыхыш едир. Гәдим алман тајфалары- франклар, сакслар, англлар, вандаллар, готлар Водана е'тигад етмишләр.

Павел Диакон «Лангобардлар тарихи» (VII әср) әсәриндә нәгл едир ки, Винилләр вандалларла мүһарибәдән әввәл биринчиләр Воданын арвады Фријадан (Фригге) гәләбә чалмагларынын хаһишини едирләр. Икинчиләр исә гәләбәни Воданын өзүндән хаһиш етмишләр. Водан кими биринчи дөјүш мејданында көстәрәчәксә, гәләбә дә онундур дөјир. Воданын арвады Фријанын тәклифи илә Винилләрин арвадлары сачларындан сагал дүзәлдәрәк (лангобардлар- узунсагаллылар сөзү бурадан әмәлә кәлмишди) биринчи олараг дөјүш мејданына чыхдығындан Водан гәләбәни онлара вермишди. «Бөјүк Едда»да дејилир ки,

²³ Младшая Эдда. Л., 1970, с.26.

иди, үзлөрүндө ган чанларында истилик, нөфөс, сөс ол-
мамышды. Один онлара нөфөс, Лодур- истилик вә үзлөри-
нө ган верди.²⁴ Одинин өз арвады Фрија илө севимлилөри
үстүндө далашмасы һаггында «Бөјүк Едда»да, хусусилө
«Гримнирин нитглөри»ндө ајдын шөкилдө көстөрилмиш-
дир.²⁵ Сонракы дөврлөрдө јаранан алман әфсанөлөрүндө
о «вөһши овун» јол көстөрөни кими верилир. Даһа дөгиг
десәк, өлөн дөјүшчүлөрин руһунун дашыјычыларынын
башчысыдыр. О, һөфлөр инандырыр ки, бу мотив алман-
ларын кизли киши иттифагына кедиб чыхыр.

Көрүнүр, кенезис бахымындан Водан хтоник демон,
һәрби иттифаглар вә һәрби тәшөббүслөрин баниси, еләчө
дө аллаһ- чадукәр (шаман) олмушдур. Тиу=Тјур вә Донар-
Тордан фөргли олараг (мә'лум олдуғу кими онларын һинд-
авропа мифоложи системиндө мөјјөн охшарлары олмуш-
дур). Водан=Один әввәллөр аллаһларын сөма пантеонуна
дахил олмамышдыр. Бу да шүбһәсиз, онун һинд аллаһы
Вардуна илө (о исә сөма аллаһынын гаранлыг чөһөтлөри-
ни ифадө едирди), јахуд да Рудра илө («характеринә» кө-
рө) һәмчинин Көлт аллаһы Луг вә с. илө мугајисә едилө
биләр. Сонралар исә Водан=Один аллаһларын биринчи
функцијасы олан руһани һакимијјәти вә мүдриклији ифадө
өтмөјө башламышдыр. һәммин функција исә үчфункцијалы
системдө (о бири функцијалара- һәрби гүдрөт вә сөрвөт-
мөһсулдарлыг- дахилдир) мугһум јер тутур вә Ж.Дүмезил
тәсадүфи дејилдир ки, һәммин функцијаларын һинд- европа
мифолокијасында спесификлик кими гејд өтмишдир.²⁶ Во-
дан=Одинин баш сөма аллаһына чеврилмәси тәкчө һәрби
иттифагларын мөһкөмлөндирилмәси вә аллаһын һәрби
дружина һамиси кими хусуси чөкисинин артмасы илө деј-
ил, (Одини чох вахт «көндли аллаһы Тора гаршы гојур,
«аристрокрatik» аллаһ- һәрби башчы һесаб едирдилөр),

²⁴ Бах: Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. М., «Худ. Лит.»
1975, с.185.

²⁵ Женә орада, с.210

²⁶ Бах: Диомезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев. М., 1986.

һәм дө ахирөт дүнјасы һаггында тәсөввүрлөрин дағылма-
сы вә дөјүшлөрдө гөһрөманчасына өлөн чөсур гөһрөман-
ларын сөмада сечилмишлөр үчүн хусуси өлүлөр ханөдан-
лыгынын јарадылмасы тәсөввүрлөри илө өлагөдар ол-
мушдур. һәммин дөјүшчү «чөннөт»инин («валхаллын саһи-
би» ролунда чыхыш едөн Один Тјур вә Тору сөма вә мугһа-
рибө аллаһы функцијаларындан күчлү сурөтдө сыхышды-
ра билмишди. һәм алман, һәм дө Скандинав мифик мате-
риалларына әсасән белө бир нәтичөјө кәлмәк олар ки,
Одинин али, сөма аллаһына чеврилмәси просеси Сканди-
навијада баша чатмышдыр. Баш аллаһ функцијасыны је-
ринә јетирән Один топономикада дөрин изләр гојмушдур.
(Башлыча олараг су һөвзәлөри, дағлар һәммин топономи-
када хусуси јер тутур). Доғрудур, өкөр тунч дөврүнә аид
олан Скандинав гаја рәсмлөрини мүасир тәһлил үсуллары
илө, нөзөрдөн кечирсәк ајдын олар ки, һәммин дөврдө Оди-
нин ајдын еквиваленти олмамышдыр. Одина даир Сканди-
нав мифолокијасынын бизө кәлиб чатан мәнбәлөрүндө
ајдын шөкилдө көрүнүр ки, о ән бөјүк аслардан бири 9 ас-
лар- ванлара гаршы дуран скандинав сөма аллаһлары
группуна дејилир. Онларын һамысы аллаһларын сөмадакы
резиденсијасы олан Асгардда јашајырдылар) даһа доғрусу
биринчиси, онларын башчысы, гардашлары Вили, Ве кими
Борун вә нәһәнк Бјолтертин гызы Бестлинин оғлу, Фриггин
өри, аслар нөслиндөн олан дикәр аллаһларын атасыдыр.
Фриггдөн онун кәнчкөн Локинин хөјәнөти нәтичөсиндө өлөн
Балдр адлы оғлу олмушдур. Ринд вә Гридлө мөһөббөт
өлагөлөри нәтичөсиндө Вали вә Вмидар адлы оғуллары
олмушдур. Тор өзү дө Одинин оғлу һесаб олунур. Алман
Скандинав мифолокијасынын баш аллаһы чохсајлы адлар
вә лөгәбләр алтында чыхыш едир. Онлардан бөзилөрини
гејд өдөк. Алфјодр- «һамынын атасы», Хар- «јүксәк», Игг-
«горхунч», Гримнир- «маска алтында кизләнән» Хрофт,
Херјан- «дөјүшчү», Харберд- «чал сагал», Хникар- «арага-
рышдыран» вә с. Бүтүн бунлар «Бөјүк Едда»да «Гримни-
рин нитглөри»ндө верилмишдир.²⁷ Ону «кичик Едда» адла-

²⁷ Бах: Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. М., «Худ. Лит.»

ры вә ләгәбләри илә кениш шәкилдә тәгдим етмишдир. Ону Асыланлар аллаһы, Аллаһлар аллаһы, Јүкләр аллаһы вә с. адландырмышлар. Бундан әлавә ону Грим, Ганглери, Херјан; Хјалмберн, Текк, Триди, Туд, Уд, Хар, Хелблинди, Санн, Свипул, Саннгетал, Билејг, Бјолверк, Фјолнир, Хертејт, Хникар, Гримнир, Грим, Глапсвини, Фјолсвини, Сидхјотт, Сидскегг, Сигфјодр, Хникуд, Алфјодр, Волфјодр, Атрид, Фарматјур, Оски, Оми, Јавнхар, Бивлинди, Кјондлир, Харбард, Свидур, Свидрир, Јалк, Кјалар, Видур, Трор, Игг, Тунд, Вак, Скилвинг, Вавуд, Хрофатјур, Вератјур, Гаут вә с. - де адландырылар.²⁸ О тез- тез симасыны дејишә билир, истәнилән гуш, һејван вә с. чилдинә кирә билирди. Один башга аллаһларла бирликдә сәма игәмәткаһында, күмүшлә өртүлән мәскәһиндә олур, Хлидскјалв адланан тахтында отурурду.

Скандинав әсатирләриндә Один- дүнјанын башчысы, гәдим гәбилә- тајфа башчысынын бүтүн сәчијјәви хүсусијјәтләрини өзүндә бирләшдирән, илк кралларын нүмунәси кими чыхыш едирди. Тәсадүфи дејилдир ки, бир сыра тәдгигатчыларын фикринчә Один- тарихи шәхсијјәт- Скандинавија тајфаларынын биринин башчысынын сонрадан илаһиләшдирилмиш сурәтидир. Јухарыда гејд етдик ки, Тор кәндли аллаһы кими тәгдим олунур. Один исә һәрби биликләр аллаһыдыр. Один инсанлар арасында баш верән мүбаризә вә ја мүһарибәнин тәләјини һәлл едир, ән јахшы дөјүшчүләри өләндән сонра да өзү илә апарыр. Тор нәһәнк физики гүввәјә малик олан кими тәгдим олунса да Один ондан һәртәрәфли күчлүдүр. Онун күчү мүдрүклүјүндәдир. Әфсанәләрин бириндә дејилир ки, Один мүдриклијә көрә һәтта сағ көзүнү гурбан верир. Бу исә зоракылығын кетдикчә өз јерини ағыла, шүура вердијинә бир ишарәдир.

Дүнја һөкмдары Одиниң чијнләриндән ики гарға отурурду. Онлара Гугин вә Мумин дејирдиләр. Гугин вә Мумин «дүшүнән» вә «јадда сахлајан» һәр күн учуб јерин башына долашырдылар. Одиңә һәр шеји данышырдылар.

1975, с.210- 215.

²⁸ Младшая Эдда, с.26.

һөкмдарын ајағларынын јанында Гери вә Фреки «ачкөз» вә «гарынгулу» адлы ики чанавар олурду. Онлар да һәр кечә јер үзүнү башдан- баша кәзиб, көрдүкләри вә ешитдикләрини өз ағаларына данышырдылар. Одиниң башында гызыл дөбилгә әлиндә исә дөјдији һәдәфи дәрһал өлдүрән һәрби һакимијјәт символу «онун даими атрибуту» Гунгныр адлы низә вар иди. Аллаһларын бөјүјүнүн (атасынын да демәк олар) сәккизајағлы боз ајғыр Слејпнир «сүрүшкән», «сүзүб кечән» адлы аты олмушдур. О тәкчә јердә дејил, сәмада да һәрәкәт едә билирди. Один бу атла кәзмәји хошлајырды. О, инсанларын көзүнә көрүнмәдән онларын ишләринә нәзарәт едир, күнаһкарлары чәзаландырыр, габилијјәти оланлары исә мүкафатландырырды. Бә'зән Одиниң оғлу Хормод Слејпнири миниб өлүләр дүнјасына чапырды. Бә'зән Один јохсул сәјјаһ чилдиндә башында көһнә енли шлјапа, әјниндә дә ејнилә көһнә көј плјаш дүнјаны сәјрә чыхырды. Өлүләрин сәма чарлығында Валхаллда (о Асгардда јерләширди) дүшмәнләринә гаршы дөјүшләрдә өлдүрүлмүш гәһрәман дөјүшчүләр јашајырды. һәмин дөјүшчүләр нәһәнк Серимнир адланан габанын әтини јејирдиләр. Онлар бу габаны һәр күн кәсиб биширирләр. Лакин ертәси күн габан јенидән дирилиб әввәлки көркәминдә пејда олур. һәмин дөјүшчүләр Иггдрасил адланан көјрүш ағачынын будағларынын лап тәпәсиндә отлајан вә Асгардын бүтүн сакинләрини дојурачаг гәдәр сүд верә билән Гејдрун адлы кечинин бал кими гаты сүдүнү ичирләр.

Мәсәлә бурасындадыр Асларын ән гочасы вә ән бөјүјү Один тәкчә бал вә брага ичмәклә гидаланыр. Асгардда Одиниң табелијиндә дөјүшкән валкириләр дә јашајыр. Онлар дөјүшүн тәләјини һәлл едирдиләр. Один мүһарибә вә дөјүш дружинасы аллаһыдыр. О гәһрәманлара гәләбә вә мәғлубијјәт верәндир, икидләрин һамисидир. Один өзүнү гурбан верир. Өз низәси илә өзүнү вурур. 9 күн дүнја ағачы Иггдрасилдән асылы галыр. Јалныз бундан сонра о ана бабасы нәһәнк Бјолторнун әлиндән бал алараг ичир. Бу «гурбан вермә» мәрасими «Бөјүк Едда»да тәсвир олун-

мушдур.²⁹ Бурада «гурбан вермәдән» шаман ритуалу өзүнү көстөрүр. Один тәкчә хејирхан образында дејил, һәм дә һијләкәр образында да чыхыш едир. Ахырынчы есхатоложи дөјүшдә о Фенрир адлы чанаварла үз- үзә кәлир. Фенрир ону мәғлуб едәрәк удур. Лакин Одини́н оғлу Видар атасынын интигамыны алараг ону өлдүрүр. Один «поезија бал»ыны нәһәнкләрин әлиндән алып. Јухарыда гејд етдијимиз кими Один мүдриклији әлдә етмәк үчүн көзүнүн бирини нәһәнк Мимирә верир.

Саксон Грамматик «Данимаркалыларын әмәлләри» әсәриндә (XVIII әср) Один вә дикәр аллаһлары ән гәдим краллар кими тәгдим едир. О белә мә'лумат верир ки, Фриггин хәјанәтиндән сонра Один кедир вә онун јерини мүвәггәти олараг башгасы тутур. Башга бир јердә Одини́н «мүавини» ролунда аллаһ Улл чыхыш едир. «Инглингләр һаггында сага»да дејилир ки, Вилли вә Ве (Одини́н гардашлары) Один олмадығы мүддәтдә һакимијәти гәсб едирләр. Онлар һәр икиси Фриггә евләнирләр. Лакин Один гајытдыгдан сонра һәм һакимијәтини, һәм дә арвадыны кери гајтарыр.³⁰ Одини́н Конунг кими «мүавинләри» һаггында бу әфсанәләр чар- каһин култунун реликти һесаб олуна биләр. Гочалан заман онун әвәз едилмәси ритуалыны нүмајиш етдирир. Англо- саксон краллары өз мәншәјини Водандан көтүрүр. Данимарканын крал нәсли (буна аид Беовулф эпосунда кифајәт гәдәр мә'лумат вардыр) Скјолдунглар Одини́н оғлу Скјолдан мәншәјини көтүрүр. «Вјолунглар һаггында сага»ја әсасән дејә биләрик ки, Один әфсанәви крал нәсли вјолунгларын башлангычыны гојмушдур. Үмумалман эпосунун («Нибелунглар һаггында нәгмә») гәһрәманы Сигурд һәмин сырада дурур.

Алман- скандинав аллаһлар пантеонунда икинчи јердә **Тор** дурур. Она алманлар Донар- дејирдиләр, мә'насы «шимшәк» демқдир. Алман- скандинав мифолокијасында туфан, фыртына, шимшәк, мәһсулдарлыг аллаһыдыр. Аллаһлары вә инсанлары нәһәнкләрдән вә горхулу әждәһа-

лардан горујан илаһи һимајәдар- баһадырдыр. Титсит (бизим еранын I әсри) Донары Рома ады олан һеркулес кими тәгдим едир. Алман дилинин јајылдығы өлкәләрдә һәфтәнин бир күнү (4- чү күн) Донара һәср олунмушду ки, һәмин күн Ромада Јупитерә һәср олунмушду. Лакин әкәр рома аллаһы Јупитер сәма аллаһынын бүтүн функцијаларыны өзүндә бирләшдирирдисә Тор алман мифолокијасында сонрадан Один тәрәфиндән сыхышдырылан Тиу-Тјур илә бөлүшдүрүрдү. Көрүнүр, әввәлләр Тор аллаһлар пантеонунда биринчи јери тутурмуш. Сонралар исә о биринчилији Оди́нә вермәли олур. Торун ики кечиси гошулмуш арабасы вар. Кечиләрин биринин ады Дишләрини гычырдајан Танкиост вә икинчинин ады Танкризнир Дишләрини чырылдадандыр.³¹ Тор- торпаг илаһәси Јордун оғлудур. О, тахыл әкиб- бечәрән кәндлиләрә һамилик едир, онларын евләрини, тарлаларыны кинли нәһәнкләрдән grim-турсенләрдән горујур. Торун сәһирли күч кәмәри вар. Бу кәмәр онун күчүнү дәфәләрлә артырыр. О, әлләринә галын дәмирдән тәкбармаг әлчәкләр кедир. Силаһы исә Мјолнир адлы чәкичдир. Онун зәрбәсиндән һеч ким хилас ола билмәз. Демәли бу үч сәрвәт- кәмәр, чәкич вә әлчәк она бүтүн уғурлары бәхш етмишдир.³²

Әввәлләр Тор сәма аллаһы һесаб олунурду. А.Оприк белә һесаб едирди ки, «илдырым гоча» скандинав сәмаларынын е'тигадларында әлиндә чәкич кими тәсәввүр олунурду. Онлар чох вахт Тор үчүн миниатүр балта нәзир верирдиләр. Тәсадүфи дејилдир ки, тунч дөврүнүн Скандинав Тор култу кениш јајылмышды. Елә буна көрә дә чәнуби Скандинавија гајаүстү рәсмләриндә аллаһ ја әлиндә чәкич, јахуд да тәкәрлә бирликдә верилирди. (Бу солјар әләмәти иди).³³

Гәрб алманларында Донар култунун изләринә раст кәлмәк мүмкүндүр. Скандинавијада, хусусилә Норвечдә Торун палыд култу илә әлагәсинин изләринә тез- тез раст

²⁹ Бах: Беовульф. Большая Эдда. Песнь о Нибелунгах. с.

³⁰ Снорри Стурлусон. Круг Земной. М., Наука. 1980, с.12.

³¹ Младшая Эдда, с.27.

³² Јенә орада.

³³ Бах: Мифы народов мира. В двух томах. Т. 2. М., 1982, с.519.

кәлмәк мүмкүндүр. Бу исә шимшәксачанын Дүнја ағачы илә әлагәсини ифадә едир. Көрүнүр, Торун Дүнја ағачы илә әлагәсини Один төдричән сыхышдырага арадан галдырмышдыр.

Скандинав мифолокијасында Тор ејни заманда Веор, Вингнир, Хлориди вә с. ләгәбләрлә чыхыш едир. Аслар нәслиндән олан аллаһ Тор өз әһәмијјәтинә көрә Одиндән сонра икинчи јери тутур. О Одинин оғлудур. Труд Торун ғызы, Магны вә Моди оғулларыдыр. Һәм дә Магни нәһәнк гадын Јарнсаксдан доғулмушдур. Әслиндә онун оғулларынын адлары белә Магни- «күчлү», Моди- «чәсур» күчүгүввәни тәмсил етмишдир. Торун сәмадакы мәскәни- Трудхәјмдир. О чох вахт ғырмызысаггал баһадыр кими тәсвир олуноур. Әлиндә дөјүш чәкичи Мјолнир, кечиләр гошулмуш дөјүш арабасында кедән Тор кәнардан дәһшәтли көрүнүрдү. Чәкич- шимшәксачанларын әнәһәви аләтидир. Мифләрдә һәмин чәкич бумеранг кими һәр дөфә өз саһибинә гајыдыр. Одинин низәси, Тјурун ғылынчы кими чәкич дә Торун спесифик силаһыдыр. «Кичик Едда»да кечиләр тәкчә Тор үчүн «ат» функцијасыны јеринә јетирмирләр. Онлар һәмчинин түкәнмәз јемәк мәнбәји кими дә кәстәрилип. Ону кәсиб јејирләр. Сүмүкләр тәзәдән әтләнир. Бу һәмишә давам едир. Лакин бир дөфә Локинин фитвасы илә гонаг олдуглары Тиалфи бычагла кечинин сүмүјүнү зәдәләјир. Нәтичәдә Торун кечиләриндән бири ахсаг олур. Торун ев јијәсинә, чәзасына кәлдикдә исә бүтүн јалварышлардан сонра Тор онлары мәһв етмир, өзүнә нөкәр кәтүрүр. Скандинав мифолокијасында Тор- һәр шәјдән әввәл мәдәни гәһрәман, јахуд да баһадырдыр. О Мидгарды (инсанлар дүнјасыны) вә Асгарды (аллаһларын мәскәни) нәһәнкләрдән горујур. О дүнја иланы Јермушгандын рәгибидир. Бунунла о һәрби функцијаны- силаһланмыш вә дүшмәнә гаршы вурушан халг функцијасыны јеринә јетирир. О дүнјанын ахырына апаран дөјүшдә (Рагнарјок) дүнја иланы илә дөјүшүр, ону өлдүрдүкдән сонра доғгуз аддым ата билир вә иланын нәфәсиндән зәһәрләнәрәк өзү дә өлүр.

Үмумијјәтлә, шимшәксачанын зәһәри иланларла әждаһаларла мүбаризәси һинд- европа мифолокијасынын классик сүжетидир. Көрүнүр, Торун әждаһаларла мүбаризәси алман епик гәһрәманлары Беовулф, Сигмунд вә Сигурдун прообразы гәбул едилә биләр. Үмумијјәтлә, алманскандинав мифолокијасында Тора һәср олунмуш сүжетләр олдугча чохдур.

Асларын- асгард аллаһларынын ичәрисиндә мүһүм јер тутан аллаһлардан бири дә Одинин икинчи оғлу Локинин фитвасы илә кәнч јашларында өлдүрүлән **Балдр** һесаб олуноур. О һәр јердә хәјрхәһ кими тәғдим олуноур. Ону һәр јердә тәрифләјирләр. Олдугча кәзәлдир. О асларын ән мүдријидир. Јашадығы јерин ады Брејдабликдир.³⁴ Балдр Один вә Фриггин ән севимли оғлудур. Хермодун гардашы, Наннанын әри, Форсетинин атасыдыр. О мүдрик олса да пассив тәсвирә маликдир.

Континентал алманлары арасында Балдр һаггында мифләрин дәгиг изләринә раст кәлмәк мүмкүн дејилдир. Балдр һаггында мифә әсасән «Бөјүк Едда»да раст кәлмәк мүмкүндүр. Мифләрин бириндә дејилир ки, мөһрибан вә рәһмдил Балдр пис јухулар көрүрдү. Јухуда о өлдүјүнү вә Хелин сәлтәнәтинә ендијини тәз- тәз көрмәјә башламышдыр. Один өлүләр сәлтәнәтинә кедир вә габагчадан хәбәр верә билән волвуну өлүм јухусундан ојаараг ондан оғлу Балдрын кәләчәк таләји һаггында сорушур. О, Балдрын кор аллаһ Ходун әлилә өлдүрүләчәјини дејир. Балдрын анасы Фригг бүтүн чанлы вә чансызлардан онун оғлуну өлдүрмәјәчәкләринә анд ичдирир. Бура од, дәмир, су, даш, торпаг, ағач, хәстәлик, вәһши һејван, гушлар, иланлар вә с. дахил иди. Тәкчә бағамбург биткиси Фриггә анд ичмәмишдир. һијләкәр Локи һәмин биткини оха чевирир вә кор аллаһ Хода верәрәк Балдра атдырыр. Ох Балдрын үрәјинә дөјир вә о өлүр. Әслиндә Балдры анасы архајын етмишдир ки, сәнә һеч нә тәсир едә билмәз. Балдр өлдүкдән сонра арвады Нанна да һәмин дәрдә дөзмәјәрәк өлүр вә онларын һәр икисини гајыга гојуб јандырырлар, Балдрын гар-

³⁴ Младшая Эдда, с.27- 28.

дашы Хелин сэлтәнәтинә көлөрөк Балдрын гајытмасына чалышыр. Лакин Хел әкәр дүнјада һамынын Балдрын өлүмүнә кәдәрләнәчәји һалда, ону бурахачағына сөз верир. Дүнјада демәк олар ки, һамы Балдрын өлүмүнә тәәсүфләнсәдә нәһәнк гадын симасыны гәбул етмиш Локи сөвин-медијиндән кәнч аллаһ әбәди олараг ахирәт дүнјасында галмалы олур. Балдрын өлүмү һаггында олан миф көһнә дүнјанын өлүмү, јени дүнјанын доғулачағындан хәбәр верир.³⁵

Мифләрин бириндә дејилир ки, Один Балдры хилас етмәкдән өтрү Јотунхеймә мүдрик Мимирлә мәсләһәтләш-мәјә кедир. Мүдрик нәһәнк Мимир тезликлә Балдрын өлә-чәјини дејир:

- Бәли, Балдр тезликлә өләчәк- һеч кәс буна мане ола билмәз. Вахты-кәләндә о бири аллаһларын да өлүмүнүн габағыны һеч бир шәјлә алмаг олмајачагдыр. һәр кәсин өз тәлеји вар, Один, ону дәјишмәјә һәтта сәнин дә күчүн чатмаз. Асларын ағсагаллы фалчыларын јанына кедир. Урд она дејир ки, сән оғлунун тәлејинә ачыјырсан. Амма тезликлә өзүнүндә өләчәјиндән хәбәрин јохдур. Иггдрасил-Көјрүш ағачынын јарысы гурујуб, дүнја ағачынын өмрү сәнин өмрүнлә бир јердә гуртарачаг. Дишләрин гычыртысыны ешидирсәнми? Бу Хел сәлтәнәтиндә јашајан әждаһа Нидгјогун дишләридир, о көјрүш ағачынын ришәләрини чәјнәјир.³⁶

Балдр һаггында мифин дәјишдирилмиш вариантына Саксон Грамматикин "Данимаркалыларын әмәлләри" әсәриндәки гәһрәманлыг һекајәтләриндә раст кәлә билирик. О Балдры (Balderus) јарымаллаһ кими верир. Балдр Ходун өкеј бачысы Наннаны чимәркән көрүр вә она вурулур. Ход бачысыны өзүдә сеvir вә онунла евләнир. Лакин Балдр ону тәгиб едир. Балдры өлдүрмәкдән өтәри Ход Миминг гылынчыны әлдә едир вә мешә пәрисинин мәсләһәти илә чәсарәт веричи илан зәһәриндән олан јемәји вә кәмәри тапыр. Ход Балдры өлүмчүл јаралајыр. Ону тә-

³⁵ Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. с- 189.

³⁶ Скандинав дастанлары. Б., Кәңчлик 1973. с- 88

пәдә дәфн едирләр. Фалчы Финн Одинә хәбәр верир ки, онун илаһә Риндддән доғулачаг оғлу Балдрын интигамыны алачагдыр. Пејгәмбәрлик баш тутур вә Ход өлдүрүлүр. Гејд етмәк лазымдыр ки XIX әсрин бир сыра мифолог-алимләри Балдры зүлмәтлә мүбаризә апаран күнәш аллаһы кими көрүрдүләр. Алман филологлары һ.Неккел, Ф.Р.-Шредер, һ.Һемпел вә башгалары Балдр һаггында мифләрдә скандинав мәһсулдарлыг култларынын тәмасыны, еләчәдә шәргдәки мистериал култларынын (хүсүси илә "өлән-дирилән" биткиләр аллаһларынын Таммуз, Диониси, Адонис, Аттис)- тә'сирини көрүрдүләр. Норвеч алыми С.Бүгге исә һәмин мифи Христос һаггында мифин барбар ин'икасы кими вермәјә чалышырды. һолланд кәрманисти бурада өзүнүн тәзаһүрүнү биринчи гурбан кими, мејитләрин јандырылмасыны исә илк адәтләринин јаранмасы кими шәрһ етмишдир. О, Ходу Одиниин ипостасы һесаб едир, Балдрын өлүмүнү исә Одинә кәтирилән гурбан кими төгдим едир.

Шүбһәсиз, Балдр һаггында мифләрини нә мәһсулдарлыг култлары, нә гәдим шәрг мифләри, нә дә христиан тә'сирләриндән тәчрид етмәк олмаз. Лакин бир мәсәлә ајдын һәгигәтдир ки, Балдр Один мифолокијасына аиддир.

Өз әсасына көрә Балдр һаггында миф һәрби принципләрлә мүрәккәбләшдирилмиш өлүм һаггында илк мифдир. (Адлар да сәчијјәвидир: Baldr- аға, Ноуг- дөјүшчү, Hermodr- чәсур, Хог (Балдыры) «әл илә өлдүрән»- демәкдир). Мүәјјән мә"нада Локи- дә Одиниин бәнзәридир.³⁷ Балдр һаггында миф Аллаһларын харичи гүввәләрлә дејил, өз дахилиндә кедән мүбаризәсини әкс етдирир.

Алман скандинав Аллаһлар пантејонуна дахил олан үчүнчү ас- аллаһ Нјорддур. О, сәмада Ноатун адлы јердә јашајыр. Әслиндә Нјорд чох вахт Ван руһлары нәслинә мәнсуб едирләр. О дәниз сәфәрләринә һамилик едир вә күләкләр, дәнизләр, онун һөкмранлығы алтындадыр. О, асларын һамысындан варлыдыр вә ејни заманда һәддиндән артыг хејирхаһдыр. Дәниздәки һејванлар о чүмлөдән балыгларын јарадычысы одур. О Фрејрин вә Фрејанын

³⁷ Мифы народов мира. Т. 2. с. 160.

атасы һесаһ олунур. Ванларын иһерисиндән чыхан Нјорду Асларла ванлар арасындакы дөјүшдән сонра о Асларын кировуна чөврилмишдир. "Кичик Едда"да о тез-тез Аслара аид едилир.³⁸ Нјорд Скади илә евләнмишдир. Өзүнүн ига-мәткаһы Ноатунун ("Көмиләр дуран һәјәт") һәм сәмада, һәм дә дәниздә јашајыр. Бу даими дејилдир. Чүнки, нәһәнк Тјатсинин гызы олан Скади дәнизи вә гушлары дејил, дағлары вә чанаварлары сеvir: "Бөјүк Едда"да дејилир ки, Нјорд дүнјанын сонунда Ванларын јанына гајыдачагдыр.³⁹

Нјорд Скади илә белә гәрара алырлар ки, 9 күн Нјор-дун истәдији јердә, 9 күн исә Скадинин истәдији јердә ја-шасынлар. Дағлардан гајыдан Нјорд бир дәфә демишдир:

Дағларда 9 күн галсам да

Ораны севә билмирәм.

Мән гу гушунун сәсини

Гурдун уламасына дәјишә билмирәм.

Бу заман скади она белә чаваб вермишдир:

Дәниз јастығымызда

гуш сәсләри мәни јатмаға гојмур.

Һәр сәһәрләр мәни

Дәниз гагајысы ојадыр.⁴⁰

Скади дағлара гајыдан кими атасынын Трјумһејмдәки сарајында мәскунлашырды. О тездән ојаныр, хизәклә һә-рәкәт едир, овчу кими гуш овлајыр. Ону хизәкчи илаһәси адландырырлар.⁴¹

Ноатунда доғулан Фрејр вә Фреја көзәл вә гүдрәтли иди. Фрејрә јағыш вә күнәш ишығы, еләчә дә јер мөһсул-лары табедирләр. Сүлһ вә бол мөһсул үчүн Фрејрә јал-вармағ лазымдыр. Фрејја исә илаһәләрин ән шәрәфлиси-дир. Онун сәмадакы мүлкү Фолкванг адланырды. О дөјүш мејданына кедәркән өләнләрин јарсы она чатырды. (Дикәр јарысы исә Одинин һесаһ олунурду). Онун палаталары Сессрумнир- ("чохлу отурачағы олан") олдуғча кениш вә

³⁸ Бах: Младшая Едда. с. 28.

³⁹ Бах: Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. с. 208.

⁴⁰ Младшая Едда. с. 28.

⁴¹ Јенә орада.

көзәл иди. Фрејја ики пишик гошулмуш арабада һәрәкәт едирди. О, мөһәббәт нәғмәләрини сеvirди. Мөһәббәтдә ондан көмәк истәмәк һәмишә фајда верирди.

"Инглингләр һағгында сага"да дејилирди ки, Нјорд Ванлар өлкәсиндә өз бачысы илә әр- арвад кими јаша-мышдыр. Јенә дә һәмин сагада гејд едилир ки, Один өл-дүкдән сонра Нјорд Исвечдә һөкмиранлығ едир⁴². Ас ал-лаһлары иһерисиндә **Тјур** өзүнәмәхсус јер тутур. Тјур чә-сур вә гәһрәмандыр. Дөјүшдә гәләбәнин талеји ондан асы-лыдыр. Тјур кими чәсур јалныз о адамлары адландырыр-лар ки, онлар һамысы галиб кәлирләр вә горху нә олду-ғуну билмирләр. Онун гәһрәмәнлығына бир нүмунә кө-стәрсәк ашағыдакылары дејә биләрик, Аслар чанавар Фенрири Глејнпир адланан буховла бағламағ үчүн о төләб едир ки, тәминат үчүн кимсә онун ағзына әлини гојсун. Тәкчә Тјур чәсарәтлә әлини онун ағзына сохур. Лакин Ас-лар чанавары бурахмадығларына көрә о Тјурун голунун хәјли һиссәсини гопарыр вә төк гол галыр. Доғрудур со-нрадан онун голуну ән јахшы усталар дүзәлтсә белә О ал-ман - скандинав мифолокијасында төк гол Аллаһ кими гал-мышдыр. Бәзи мәнбәләр Тјурун әввәлләр сәма аллаһы олдуғуну е'лан етмишдир. Снорри Стурлусона көрә о чох вахт «дөјүш аллаһы» һесаһ олунур. Онун епитетинин «төк гол» олдуғу тамамилә төбиидир. Бәзи мәнбәләрдә Тјур Одинин оғлу кими верилир. Дүнјанын ахырындан әввәл кедән дөјүшдән (Рагнарјок) Тјур Гарм адланан көпәк иб-лислә вурушур вә онларын һәр икиси өлдүрүлүр. Сканди-нав мифолокијасында һәм сәма, һәм дә һәрби аллаһ Тјуру сыхышдырыр. Лакин әкәр Один һәрби макија аллаһыдыр-са, Тјур һәрби һүгуи адәтләрлә әлағәдар функцијаларыны ахыра гәдәр горујуб сахламышдыр. Тјуру бәзән алман ал-лаһы Ирминлә ејниләшдирирләр. Тјурун ән јахын аналогу Келт аллаһы Нуадудур. О да төк голдур вә гылынчла си-лаһланмышдыр.

Асларын иһерисиндә аллаһ Браги шаирләр вә ашыг-лар аллаһы кими мөһшурдур. һеч кәс онун кими ше'р јаза

⁴² Снорри Стурлусон. Круг земной. С. 15.

билмәз. Бүтүн шаирләр ондан көмәк истәмәлидир. Одини́н оғлу һеса́б олунан аслардандыр. Аллаһ - скалд (ше'р го-шан) Брагинин арвады инчә вә һәлим әбәди кәнчлик ила-һәси Идунндур. Тәвазәкар вә сакит Идунн олмасајды Ас-лар мәһв олардылар. Идуннун зәнбили, аллаһлара вер-дији әбәди кәнчлик алмалары илә долудур. Бу сәһрли зәнбил бошалан кими јенидән долур. Брагинин ады мүгәд-дәс сәрхошәдичи ички илә «поезија балы» әлагәләндирир. Мәһшур шаир - сканд Браги илә (IX әср) аллаһа Брагинин әлагәси һәлә дә там шәкилдә ајдынлашдырылмамышдыр.

Асларын ичиндә ағ ас адланан Хејмдаллда вар иди. Она мүдри́к Хе́мдаллда дејирдиләр. О көјгуршағы көрпү-сүнүн сәдагәтли көзәтчисидир. О кечә дә, күндүздә, вахт-да, бивахтда јүз миллик месафәдән чөлләрдә, отларын вә гојунларын нечә бөјүдүјүнү еши́дир. Хејмдалл гушлардан да аз јатыр. Олдугча һәссас аллаһ һеса́б олунур. Дишләри халис гызылдан олан алллаһын көмәриндән гызыл шәјпур асылыбдыр. һәмин шәјпурун сәсини дүнјанын бүтүн өлкә-ләриндә ешитмәк мүмкүндүр.

Атынын ады «Гызыл тел» адланырды. «Бөјүк Едда»-да Хејмдал «аллаһларын көзәтчиси» адланырды. «Кичик Едда»да «доггуз бачынын оғлу», «доггуз ананын ушағы» кими верилир.⁴³ О, Одини́н оғлу һеса́б олунур. Јашадығы јер Јерлә көјү бирләшдирән Бифрост көрпүсүнүн јахын-лығында «Химинбөргдүр» («сәма дағлары») аллаһларын көзәтчиси кими ити бахышы, ә'ла ешитмәк габилијјәти илә сечилир. Дүнјанын сону чатаркөн Хејмдал ән кур сәсли шәјпуруну чалараг аллаһлары сонунчу дөјүшә чағырача-гдыр. «Кичик Едда»да верилән мә'лумата көрә Хејмдал Локи илә сонунчу дөјүшдә ону өлдүрүр вә өзү дә алдығы зәрбәләрдән өлүр. Онларын арасындакы мүбаризәнин сә-бәби кими Фрејанын зинәт шәјләри- **Брисингамен** көстә-рилир. «Бөјүк Едда» нәғмәләринин бириндә о инсанларын атасы һеса́б олунурса, ди́кәр бир нәғмәдә исә илк әчдад вә мәдәни гәһрәманла ејниләшдирилир. О ејни заманда үч

⁴³ Бах: Младшая Эдда, с.30.

сосиал группун- конунгларын, азад кәндлиләрин вә гулла-рын әсасыны гојан кими верилир.

Аллаһлар ичәрисиндә кор ас кими танынан **Хед** Бал-дры́н гатили кими мәһшүрдур. О бөјүк күч саһибидир. Ла-кин **Хед** һеч вахт Асгарды тәрк етмир. һәмишә өз са-рајында јашајыр. Хед Балдры́н гардашы Вали тәрәфиндән өлдүрүлүр. «Кичик Едда»да Хед Одини́н оғлу кими вери-лир. Онун һаггында Оди́нлә сых бағлы мифолокијада ма-териаллар тапмаг мүмкүндүр.

Алман- скандинав мифолокијасында Гарадинмәз ал-лаһ кими танынан аслардан бири дә **Видар** һеса́б олунур. Гарадинмәз Ас Видар Одини́н нәһәнк Гриддән олан оғлу-дур. Видар демәк олар ки, шимшәк сачан аллаһ Тор кими гүввәтлидир. Чох ағыллы вә икид олмасына бахмајараг о һеч вахт данышмыр. Видар Одини́н өлдүрән чанавар Фен-ри́рин ағзыны ики јерә парчаламагла атасынын интигамы-ны алыр. Башга бир мифдә (буна башга бир версијада демәк олар) дејилир ки, Видар Фенри́ри гылынчла парча-лајараг өлдүрүр.

Али јахуд **Вали** Одини́н вә Риндин оғлудур. Вали си-лаһла һамыдан јахшы рәфтар едир, вурушларда Тирин өзүндән дә кери галмыр, һәтта бә'зән ондан јахшы вуру-шур. Лакин Вали о гәдәр дә ағыллы дејил вә онун мәслә-һәтләри о гәдәр дә хејир вермир. Она чох вахт гисас алан ушаг дејирләр. О, Балдры́н өлдүрдүјүнә көрә елә доғулдуғу күн (јә'ни бир күнлүјүндә) Хе́ди өлдүрүр. Алман- скандинав мифолокијасында Вали аллаһларын «ки́чик нәсли́нин» ди́кәр нүмајәндәләри илә бирликдә јениләшмиш дүнјада јашајачагдыр.

Сивин оғлу, Торун өкәј оғлу **Улл** камандан ох атмагда бөјүк устадыр. Скандинав мифолокијасында ондан јахшы ох атан вә хизәк сүрән јохдур. һәдәф нә гәдәр узаг вә хырда олса белә Уллун охлары ондан јан кечмир. О ин-санлара өзүнүн билдији һәр шеји өјрәтмәкдә дә устадыр. Кеннигләрдә (поетик кинајәләрдә) о «ас- охчу», «ас- хи-зәкчи», «ас- галхан» кими көстәрилир. Галханы «Уллун кө-миси», јахуд да «Уллун көјрүшү» адландырырлар. «Аллаһ

хизәкчи» кими Улл дэфәләрлә Скади илә ејниләшдирилир, јахуд да она јахынлашдырылыр. Улла шәхсән аид олан миф демәк олар ки јохдур, лакин Улла даир култларын изләри Исвечдә вә Норвечдә дэфәләрлә мүшаһидә олунмушдур. Саксон Грамматик «Данимаркалыларын әмәлләри» адлы әсәриндә Один Бизансдан говулдугдан сонра орада һөкмдарлыг едән Олперусдан данышыр. Алман-скандинав мифолокијасында Нјодрун оғлу Фрејр фәсилләрдән бири олан јәј аллаһы кими верилир. Фрејр көзәликдә Балдрдан һеч дә кери галмыр вә һәтта чох јердә онунла бәрабәр тутулур. Атасы Нјодр кими хејрхәһ олан Фрејр адамлара бол мәһсул бәхш едир. О мүһарибәләрин әлејһинәдир. һәр чүр күсүшмә вә инчиклији гәбул етмир, онлара нифрәт ојадыр. О јер үзәриндә истәр ајры- ајры фәрдләр, истәрсә дә бүтөв халглар арасында сүлһү горујуб сахлајан аллаһ симасында чыхыш едир.

Алман- скандинав мифолокијасында **Локи** ән бәдхәһ аллаһлардан бири һесаб олунур. Од аллаһы Локи бә'зән ас, бә'зән ван, бә'зән исә нәһәнкләрин нүмајәндәси һесаб олунур. Локи гејри- ади ағыла вә һијләјә малик олдуғу үчүн о аллаһлара бир сыра кәләкләр кәлир. Локи һүндүр-бојлү, көзәл вә чәсарәтлидир, анчаг чох гәддар вә мәкр-лидир. Өз дечәллији, шылтаглығы илә о тез- тез јухарыда гејд етдијимиз кими Аслары тәһлүкәјә салмыш, сонра да онлары өз фәндкирлији вә зирәклији илә тәһлүкәдән гур-тармышдыр. Лакин ону да гејд етмәк лазымдыр ки, од аллаһы Локидән һәмишә пис һәрәкәт дә, јахшы һәрәкәт дә көзләмәк олар вә буна көрәдир һеч кәс она е'тибар едә билмир. Локинин Лофт вә Лодур адлары илә чыхыш етмәси дә мә'лумдур.

Локинин атасы- нәһәнк Фарбаути, анасы исә Лаувеј (јахуд Нал) һесаб олунур. Локинин арвады Сигјундур. Снорри Стурлусон «Кичик Едда»да Локинин гардашларынын Бјулејст вә Хелбинди олдуғуну гејд едир.⁴⁴ (Бунларын исә Одини́н епитетләри олдуғу мә'лумдур). «Бөјүк Едда»да

«Локинин сөјүшләри» бөлмәсиндә Локинин Одинлә ган гардашлығындан сөһбәт ачылыр.⁴⁵ Сигјун Локијә ики оғулу- Нар илә Нарвини доғмушдур. Бундан башга Локи нәһәнк гадын Ангробадла бирликдә хтоник әждаһалар доғурмушдур. Бунлар өлүләр ханәданлығынын саһибәси Хел, чанавар Фенрир вә дүнја иланы Јормунганддыр. Өз чинсини дәјишдирәрәк маджана чеврилән Локи 8 ајлыгы Одини́н аты **Слејпнири** вә Асгарды тикәнә мәхсус **Свадилфари́ни** јаратмышдыр. «Кичик Едда»да нәгл едилир ки, Нәһәнк өз атынын көмәји илә Аллаһ- аслара ил јарым әрзиндә шәһәр тикмәјә башлајыр. Бунун әвәзиндә исә аллаһлар она күнәши, ајы вә илаһә Фрејјаны вермәли идиләр. Лакин Локи маджан сурәтинә кириб нәһәнкин атыны тикинти ишләриндән кәнарлашдырыр вә нәтичәдә нәһәнк истәјинә наил ола билмир. Аслар үчлүјүнүн бир үзвү ролунда Один, Хјонирлә бирликдә Локи (Лодур ады алтында) адамларын ағач прообразынын тимсалларынын чанлылашдырылма-сында иштирак едир. Один вә Хјонирин мүшајиәти илә о «Кичик Едда»да тәсвир олунан нәһәнк Тјатси илә баш верән маҷәраларда иштирак едир. Тјатси гартал образында сәјаһәт едән аслара өкүз әтини биширмәјә мане олур. О, өзүнә дә пәј төләб едир. Гартал әтинин ән јахшы парчасыны көтүрәркән Локи ону ағачла вурур. Лакин һәм ағач, һәм дә Локинин голу гарталын бәдәнинә јапышыр. Тјатси Локини өзүлә апарыр. О Локини бурахмаға бу шәртлә разы олур ки, Локи она илаһә Идуну вә онун гызыл алмасыны кәтирсин. һәмин гызыл алма исә әбәди кәнчлик бәхш етмәјә гадир иди. Локи Идуна вә'д едир ки, она башга гызыл алмалары кәстәрәчәкдир. Бурада о Идуну Тјатсијә тәһвил верир. Лакин «кәнчләшдирән алма»сыз галан аллаһлар гочалмаға башлајырлар. Онларын сачлары сүрәтлә ағарыр. Онлар Локини тутараг ону өлдүрмәклә һәдәләјирләр. Локи Фрејјадан шаһин ганадларыны алараг Тјатсинин јанына учур вә Идуну фындыға чевирәрәк оғурлајараг Асгарда чатдырыр. Онун архасынча учан гартал- Тјатсини

⁴⁴ Младняя Эдда, с.31.

⁴⁵ Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах, с.229.

аслар јандыраараг мөһв едирләр. Лакин Тјатсинин јетим галан гызы нөһөнк Скади әлиндә силаһ атасынын интига-мыны алмаға кәлир. О сүлһ шәрти кими аслардан өзүнә киши төләб едир. Икинчи шөрт исә ону күлдүрмөк иди. (Адөтөн нағылларда нишанлысыны күлдүрмөк нишанлы оғланлар үчүн «ән чәтин вөзифә» һесаб олунурду). Бүтүн бунлара бахмајараг Локи бу вөзифәнин дә өһдәсиндән кәлир. О чинси органына кечи сагалы бағламагла Скадини күлдүрә билир. Один вә Хјонирин мүшајәти илә Локи чыртдан Андваринин хәзинәсини әлдә едир. Бу хәзинә илә бағлы әһвалатлар Нибелунглар һаггында һадисәләрин скандинав вариантында да өзүнү көстөрир.

Одинин тәшәббүсү илә Локи Фрејжанын зинәтини-**Брисингамени** оғурлајыр. Бунун үчүн о бирәжә чеврилир. Скалд Улф Угассонун тәсвиринә керә бу зинәт шејинә керә Локи вә Хејмдал Сингастејн дашынын јахынлығында суити образында хејли мүбаризә апармышдыр. Торун јол јолдашы кими Локи нөһөнкләрдән Трјум, Гејррода вә Скрју-мира гаршы жүрүшләрдә иштирак едир. Локи һијләкәрликлә Торун чәкичини оғурлајан Трјумдан онун гајтарылмасына јардымчы олур. Онун мәсләһәти илә Тор Фрејжанын палтарыны кејинир вә Трјумун јанына кәлин функцијасында кәлир, Локи исә онун хидмәтчи кәнизи ролунда чыхыш едир. Локи һазырчаваблығы илә чәтин суаллары дүзкүн чаваб вермәклә Трјуму алдада билир. Лакин о Логла (од- алов) јарышда удузур. Гејрродлә баш верән тарихдә о гуша чеврилсәдә нөһөнк төрәфиндән тутулур вә шөртә керә онун јанына силаһсыз Тору кәтирмәли олур. Нөһәјәт, Локи өзү Торун арвады Сивин гызыл сачларыны кәсир вә Торун горхусундан чыртдан усталары мәчбур едир ки, һәмин гызыл сачлардан дүзәлтсин. Локи мүхтәлиф ојунлардан чыхса да Тор төрәфиндән тутулур. Тор онун ағзыны тикмәли олур.⁴⁶ «Кичик Едда»да аллаһларын Локини тутмасы һаггында сөһбәтдә онун балыгчы торуну ичад етмәси һаггында да мә'лумат верилир. Аллаһлар ону елә өзүнүн ичад

етдији торла да тутурлар. Бә'зи јерләрдә Локи «мәсләһәтлә Балдры өлдүрдән» кими верилир. Биз буну башга мәнбәләрдән дә охумушуг.

Локи һәр шејдән әввәл јалана, һијләкәрлијә тез- тез әл атан, бә'зән аллаһларын хејринә, бә'зән нөһөнкләрин хејринә иш көрән аллаһ кими тәсвир олунур. «Бөјүк Едда»да нөһөнк Екирин гонаглығында демәк олар аллаһларын һамысынын күнаһларыны үзләринә дејир. Нәтичәдә Локи дөһшәтли бир чәзаја мә'руз галыр. Јухарыда гејд ет- дијимиз аллаһларла јанашы илаһәләр һаггында да мә'лу- мат вермәк лазымдыр. Онлардан биринчиси **Фригг** адла- ныр. Әслиндә Асгардда јашајан илаһәләрә ганун үзрә Одинин арвады Фригг һөкмранлыг едир. Фригг дә дүнјанын һөкмдары Один кими мүдриқдир, лакин һеч вахт о билдиј- ини данышмыр. Тәсадүфи дејилди ки, илаһә өз әри Один кими тез- тез палтарыны дөјишәрәк јерә енир, инсанларын арасында онларын проблемләри илә, дәрди- сәри илә ја- хындан таныш олур. Фригг алман- скандинав мифолокија- сында винил вә вандаллар арасындакы дөјүшдә виниллә- рә көмәк едир. Бу барәдә Павел Диакон «Лангобардларын тарихи»ндә дә хејли мә'лумат вермишдир. «Бөјүк Едда»да «Гримнирин нитгләри»ндә Фригг кәнч Агнара һамилик ет- дији һалда Один Гејрродә көмәк едир. Скандинав мифо- локијасында Фәригг никаһ мөһәббәт, аилә очағы, ушаг доғуму илаһәси кими чыхыш едир. «Кичик Едда»да Фригг- Фјоргунун гызы, Балдрын анасы кими верилир. О Балдры өлүмдән хилас етмәјә чалышса да буна наил ола билмир. Локи «Бөјүк Едда»да Фригги әринин (Одинин) гардашлары Вили вә Ве илә әр-арвад кими јашадығына керә күнаһлан- дырыр. Фриггин сарајы Фенсалир («батаглыг палатасы») адланыр. Фенсалир мөчүзәви дәрәчәдә көзәлдир.⁴⁷

Икинчи илаһә **Сага** адланыр. О Фриггә хидмәт едир. Сага көзәл бир сарај олан Сјоккватбеккедә јашајыр. Сага диқәр илаһәләр Фулла Глин вә Гна илә бирликдә Фриггин тапшырыгларыны јеринә јетирирләр.

⁴⁶ Бах: «Младшая Эдда» с.51.

⁴⁷ Младшая Эдда, с.33.

Үчүнчү, илаһә **Ејр** («илтифат көстөрөн») һәкимләрин һамисидир. О, бүтүн хәстәликләри вә јаралары сағалдыр. Ондан бүтүн дүнјада јахшы һәким јохдур.

Дөрдүнчү илаһә **Кеејон**- кәнч гыздыр. Гыз кими өләнләрин һамысы она хидмәт едир.

Бешинчи илаһә **Фулла** да кәнч гыздыр. О һәмишә сачлары дағыныг шәкилдә кәзир. Башында гызыл сарғы вардыр. О Фриггин мүчрүсүнү кәздирир. Ајагабыларыны сахлајыр. Фриггин бүтүн кизли фикирләри она мә'лумдур.

Алтынчы илаһә **Фрејја**дыр. Ону чох вахт Фригглә бәрабәр тутурлар. Фрејја Од (куја Одинин ады Од-дан әмәлә кәлмишдир) адлы адама әрә кетмишдир. Онларын гызынын ады Хноссдур. Хносс о гәдәр кәзәлдир ки, кәзәл вә дөјәрли олан нә варса онун ады илә адландырырлар. Од узаг өлкәләрә сәјаһәтә чыхыр, Фрејја онун үчүн ағлајыр, онун кәз јашлары- гырмызы гызылдыр. Фрејјанын чохсајлы адлары вардыр. О, Оду ахтараркән мүхтәлиф адларла өзүнү тәгдим едир. Бә'зән Марделл, Хорн, Гевн вә Сјур адландырыр. «Брисингамен адлы кәзәл бојунбағы да она мөхсусдур. Фрејјаны һәм дә ванларын илаһәси адландырырлар.

Једдинчи илаһә **Сјовндыр**. О инсанларын динчлик вә достлуг шәраитиндә јашамасына чалышыр. Сјовн инсанларда мөһәббәт ојадыр. Бура һәм кишиләр, һәм дә гадындар дахилдир.

Сәккизинчи илаһә **Ловн** олдугча хејирхаһдыр. О, Одинин вә Фриггин ичазәси илә марағлы ишләр көрүр. Онун адынын мә'насы да «ичазә» кими анлашылыр.

Доггузунчу һәгигәт илаһәси **Вар** («әһдү- пејман», «анд») адланыр. О инсанларын андларына, әһди- пејманларына гулаг асыр. Адәтән, киши вә гадын төкбәтәк олан да бир- биринә вә'д верир, анд ичир. Бу барәдә **Вар** һәр шеји билир.

Онунчу илаһә **Вјор** һесаб олунур. О ағыллы вә һәр шејә мараг көстөрәндир. Ондан һеч нәји кизләтмәк мүмкүн дејилдир. Вјор- «еһтијатлы», «мә'луматы олан»- демәкдир.

Он биринчи илаһә **Сјун**- («тәкзибедән», «рәдд едән») адланыр. О палаталарын гапысыны мүһәфизә едир, кимә ичазә вермирсә о ичәри кирә билмәз. Тинг заманы ким өзүнү һансыса әләјһдарын чыхышындан горумаг истәјән онун јанына гачыр. Тәсадүфи дејилдир ки, ким «рәдд чавабы» илә әлагәдар данышырса онун адыны чәкирләр.

Он икинчи илаһә **Хлин** («мүдафиә едән») адланыр. Онун вәзифәси Фриггин тәһлүкәдән горумаг истәдикләрини мүһәфизә етмәкдир. Онун ады илә бағлы бир зәрби- мөсәл кениш јајылмышдыр. «Еһтијатлы олан хилас едиләр».

Он үчүнчү илаһә- **Снотра** (мүдрик) адланыр. О ағыллы вә тәмкинлидир. Мүдрик ағыллы гадынлары, тәмкинли вә б. сәбирли кишиләри онун ады илә адландырырлар.

Он дөрдүнчү илаһә **Гна** адланыр. Гнаны Фригг мүхтәлиф өлкәләрә мүхтәлиф тапшырырларла иш далынча кәндәрир. Онун Ховварпнир («дырнаг атан») адлы аты һәм суда, һәм дә һавада чапараг кедә билир. Бир дөфә ванлар Гнанын һавада кетдијини көрәркән онлардан бири дејир:

Орда нә учур,

Орда ким сүрушүр

Ән јуксәкдә о кедир?

Гна исә чаваб верир.

Мән учмурам

Сүрушсән дә белә

Ховварпнирин үстүндә

Ән јуксәкдә кедирәм.⁴⁸

Дүнјада јуксәлән нә варса ону Гнанын ады илә бағлајырлар. Сол вә Бил дә илаһәләр сырасына дахил едилир. Сол- күнәш, Бил- заман, «ан»- демәкдир.

Торун анасы Јорд- торпаг илаһәси, арвады Сиф исә мөһсүл илаһәсидир. Сиф кәзәлликдә төкчә Фрејјаја чата билмир, лакин дүнјада онун сачына охшар сачы олан һеч бир кәс јохдур.

Бүтүн бунлары демәклә, биз бурада аллаһлар вә илаһәләр һаггында ғыса сөһбәтимизи тамамлајырыг.

⁴⁸ Бах: «Младшая Эдда» с.34.

АЛМАН СКАНДИНАВ МИФОЛОКИЈАСЫНДА ГЭҔРЭМАНЛАР

Гэдим дүнјанын мифик гэрэманлары ичэрисиндэ һэм Аллахлара, һэм јарымаллахлара, һэм дэ өлэри инсанлара раст кэлмэк мүмкүндүр. Онларын һаггында сажсыз-һесабыз дастанлар, һағыллар, рэ-вајэтлэр, һәммэлэр вэ с. јаранмышдыр. Елэ алман скандинав мифолокијасында да раст кэлдијимиз «Волсунглар дастаны», «Нибелунглар дастаны», бөјүк вэ кичик Еддалар, сагалар вэ с. бу габилдэндир.

Алман вэ скандинав мифолокијасынын чохсајлы гэрэманлары һәмин өлкөлэрин тэбиэтинин, тарихинин јаратдығы гэрэманлардыр. Бу гэрэманларын һэјаты амансыз тэбиэтлэ даими вэ кэркин мүбаризэдэ кечирди. Исвечин вэ Норвечин дашлы- кэсэкли, аз мөһсулдар торпаглары инсанлара елэ- белэ тэслим олмур, бэ'зэн сојуг күлөклэр вэ еркэн дүшөн шахталар исэ мөһсулу тамам мөһв едирди. Демэли, һэр шеји тэзэдэн- јэ'ни сыфырдан башламаг лазым кэлди. Шимал дэнизинин фыртыналары вэ шиддэтли күлөклэри илэ мүбаризэ апаран балыгчылар да чох чэтин шэраитдэ тэбиэтлэ һэр күн, һэр саат, һэр дэгигэ өлүм- дирим мүбаризэси апарырдылар.

Елэ буна көрэ дэ инсан үчүн дүшмөн вэ хејирхаһ олан тэбиэт гүввэлэри арасында эбэди мүбаризэ мөвзусу Скандинав халгларынын мифик- дини вэ гэрэманлыг эфсанэлэринин эсасыны тэшкил етмишдир.

Дүнјанын башга гэдим хаглары кими алман вэ скандинавијалылар да онлары эһатэ едэн алэми илаһилэшдир, һэр бир тэбиэт һадисэсинэ мүнәсибэтдэ онлара хејир вэ ја зэрэр кэтирэ билэчэк принциплэрдэн чыхыш едэрэк бу ишдэ гезэбли вэ ја хејирхаһ фөвгэлтэбии гүввэлэрин эли олдуғуна инанырдылар. Тэсадүфи дејилдир ки, ајры-ајры тэбии һадисэлэр арасындакы тоггушманы, мүбаризэни һәмин илаһи гүввэлэрлэ элагэлэндирдирдилэр. һәмин

мүбаризэдэ фөвгэлтэбии гүввэлэрдэн бир тэрэфи инсанларын хејринэ ишлэјирдисэ, дикэр тэрэф исэ бэдхаллыг инсан зэрэр кэтирэн гүввэ кими анлашылырды. Алман-скандинав мифолокијасында бэдбэхтлик тимсалы олан ики горхунч тэбиэт һадисэсинин- шахтанын вэ одун рэмзи олан Гримтурсен нөһөнклэри һаггында эсатирлэрэ тез- тез раст кэлмэк мүмкүндүр. Истилик вэ ишыг тимсалы, күнөшин вэ дикэр сөма чисимлэринин јаратдыглары олан ас аллахлары һәмин нөһөнклэрэ гаршы даими мүбаризэдэ көрүнүрлэр.

Гејд етмэк лазымдыр ки, мифлэрдэ раст кэлдијиниз аллахлар вэ нөһөнклэр јердэки инсанлар кими һакимийэт вэ торпаг үзэриндэ арасы кэсилмөјөн амансыз мүһарибэлэр апарырлар. һәмин мүһарибэ бу вэ ја дикэр тэрэфин мөһви илэ баша чатыр.

Мараглы чөһөтдэрдэн бири дэ будур ки, дүнјанын башга халгларынын мифолокијасында раст кэлмэдијимиз бир чөһөти биз алман- скандинав мифолокијасында көрө билэрик. Бу да аллахлар вэ онларын дүшмөнклэри арасындакы мүһарибэдэ һэр ики тэрэфин мөһв олмасыдыр. Өлмөз аллахларын нөһајэт ки, өлэрилик газанмасы мифолокијада јени һадисэдир. һәмин аллахларын өлүмү јени дини е'тигадын башланғычыны гојмушдур. Лакин јени дин (оху: христианлыг) көһнө ајин вэ мөрасимлэрин сахланымасына имкан вердијиндэн алман- скандинав мифолокијасынын образлары күнүмүзэ гэдэр кэлиб чатмышдыр. Гэдим алман вэ скандинавларын мифоложи дүнјасы бирдэфэлик кечмишдэ галса белэ онун галыглары тэкчэ халг е'тигад вэ инамларында дејил һэм дэ һағылларда сахланылмышдыр. Скандинав мифолокијасынын вэ алман гэрэманлыг эпосунун эфсанэви вэ гэрэман персонажлары чох вахт көрүнмөмиш шэкилдэ тэзэдэн чанланыр.⁴⁹ Биз дэ һәмин гэрэманларын мачэраларына тэзэдэн нэзэр јетирмөји мөгсэдөүјун һесаб едирик.

⁴⁹ Религии мира. Часть первая. Энциклопедия для детей. Том 6. М., «Аванта+», 1997, с.184.

Алман халгларынын гәһрәманлыг нәғмәләри вә әсатирләри һаггында илк фикирләре гәдим Рома вә илк орта әсрләрин латын мұәллифләриндән Татситин, Иорданын, Павел Диаконун әсәрләриндә охуја билирик. Бәзиләри, о чүмләдән Татсит, јахуд Ејнхард-гәһрәманлыг поезијасынын мөвчудлуғуну гејд етсәләр дә онун мәзмуну һаггында һеч нә демирләр. Дикәрләри хүсусилә XIII әсрин әввәлиндә јашамыш Данимарка тарихчиси Саксон Грамматик һәмин һекајәтләрдән әтрафлы шәкилдә истифадә едир. Бура англо-саксон гәһрәманлыг епосу-«Беовулф», (VII әсрдә јаранмыш, јазыја тәхминән 1000-чи илдә алынмышдыр), «Финнсбургда дөјүш» (IX әср), «Видсид» вә «Деоранын шикајәтләри» (X әср), алманларын «Хилдебранд һаггында нәғмә» (IX әсрин әввәли), «Валтариј» (латын дилиндә, IX әср) вә с. әсәрләр дахилдир. Гәһрәманлыг епосларынын јазыја көчүрүлмәси әсасән XIII әсрә аид едилир. Бунлардан алманларын «Нибелунглар һаггында нәғмә»сини, исланд поетик «Бөјүк Едда»сы вә прозаик «Кичик Едда»сы, норвечлиләрин «Волсунглар һаггында сага»сыны (бу Бергендә алман тачирләриндән дилиндән ешидиләрәк јазыја көчүрүлмүшдүр) көстәрмәк олар. Гәһрәманлыг поезијасынын мотивләри бир сыра скалдик поемаларында («Харалд һаггында нәғмә», «Инглингләрин сијаһысы», «Ејрикин нитгләри», «Хаконун нитгләри» вә с.) истифадә олунамышдыр. Гәһрәманлыг һекајәтләри «гәдим заманлар һаггындакы сагалар»да. («Хролв Жердинке һаггында сага» вә «Скјолдунглар һаггында сага»да), халг балладаларында өз әксини тапмышдыр. Алман, скандинав епосунун тәдгигатчыларына һәтта дашлар үзәринә јазылан руник јазылар да бөјүк јардымчы олмушдыр. Норвеч килсәләриндәки тәсвирләр, бәзән ағачлардакы ојмалар, бир сыра халчалардакы јазылар да бу гәбилдәндир.

Әдәби абидәләрин өјрәнилмәсинин чәтинлији бир дә ондадыр ки, онлар христианлыг дөврүндә јазыја көчүрүлмүш вә шүүрлу редактөјә мәруз галмышдыр. Онларын јаранмасы вә јайылмасы исә халгларын бөјүк көчү (IV-VI әсрләр) вә Викингләр (IX- XI әсрләр) дөврләринә тәсадүф

едир. Шүүрлу вә гејри-иради редактәләр чох шеји дәјишдијиндән тәдгигатчылар үчүн «илкин варианты» бәрпа етмәк чәтинлији өзүнү көстәрир. XX әсрин биринчи јарысынын ән бөјүк керманисти А.Хојсләр **епосун нисбәтән гыса гәһрәманлыг нәғмәләриндән әмәлә кәлмәси нәзәријәсини** ишләјиб һазырламышдыр. Классик нүмунә кими о Сигурд вә Атли (Аттила) һаггында Исланд нәғмәләриндән чәнкавәрлик епопејасы «Нибелунглар һаггында нәғмә»нин јаранмасыны көстәрир. Скандинавистләр бир мәсәләни гејд едирләр ки, мұхтәлиф гәһрәманлары вәсф едән вә мұстәгил шәкилдә мөвчуд олан нәғмәләри бир тсикл шәкилдә бирләширләр. Әввәлләр бир бириндән ајрылыгда фәалијәт көстәрән персонажлар бирдән-бирә кенеоложи ардычыллыгла јан-јана дүзүлүрләр. Мәсәлән Хелги, Хундингин гатили, Данимаркалы Скјолдингләр нәслиндән олан сонралар Волсунглар нәслинә дахил едилир. Сигурд Сигмундун оғлуна чеврилир вә о да Волсунглардан һесаб едилир. Нәтичәдә Одинин нәслиндән сајылыр. Бургунд кралларынын дружинникләриндән олан Хјогни онларын гардашына чевриләрәк интигамчы-оғлу образына лајиг көрүлүр. Нәсли мәлүм гәһрәман гадын Брјунхилд һун һөкмдары Атлинин (Аттиланын) бачысына чеврилир. Гудрун Атли үчүн төрәтдији јанғында өзү мәһв олур. Сигурддан олан гызы Сванхилд васитәсилә готларын Ермунреkk сарајындакы һадисәләрлә бағланыр.

«Бөјүк Едда»да, алман поетик мифолокијасынын, һәм мүкәммәл, һәм дә даһа поетик дастанларында гәһрәманлар һаггында нәғмәләр, аллаһлар һаггында нәғмәләрдән даһа дәгиг шәкилдә ајрылыр. Гајдаја көрә Аслар билаваситә гәһрәманларын һәјатына мұдахилә етмирләр. Әкәр әһвалатын баш вердији мифоложи мәкан Асгард, јахуд нәһәнкләрин өлкәсидирсә, бурада баш гәһрәманлар аллаһларын өзләридир. Јох әкәр гәһрәманларын мұбаризәсиндән сөһбәт кедирсә әһвалатлар адәтән Рејндә, һунларын дөвләтиндә, Гот краллығында баш верир. Әслиндә бу поемалардакы топографик вә етник координатлар ол-

дугча дагыныг вә зиддијјәтлидир.⁵⁰ Әһвалатларын баш вердији заман даһа чох гејри- мүәјјәнлијә малиқидир. Бура- да хроноложи ардычыллыг һисс олунмур, гәһрәманлар мүхтәлиф дөврләрин тарихи гәһрәманлары олсалар да ејни дөврдә чыхыш етмәјә «мәчбур олурлар». Бу мәчбу- ријјәт исә «нәғмәләр»ин тәғдиматынын икинчи нәслинин кунәһи һесаб олуна биләр. Англосаксон поемасы олан «Видсид»дә шаир онун дөврүндә мөвчуд олмајан сараја «баш чәкир», куја орада баш верән һадисәләри тәсвир едир. һәммин дастанларда мифоложи илкин дөврлә гәһрә- манлыг эпохасы арасында да һүдудлар көрүнмур. Ајры- ајры һалларда гәһрәманлыг һекајәтләри мүәјјән дөврләрә аид едилир. Мәсәлән, Данимаркалы Конунг Скјолдун оғлу Фридлејвин оғлу Фроди чар Августун бүтүн дүнјада сүлһ јаратдығы заман атасындан һакимијјәти ирсән алмышдыр. Скјолд өзү дә Одини́н оғлу һесаб олунур.

Фродини́н һакимијјәтә кәлдији дөвр Христосун доғул- дуғу вахта тәсадүф едир («Кичик Едда»). Бу исә ачыг- аш- кар сонракы дөврләрин әлавәси һесаб олунмалыдыр.

Бунунла бәрабәр бир сыра мүһүм мөгамларда ал- манларын мифләри вә эпослары арасындакы сәрһәдләр гејри- мүәјјәндир, јахуд да бу сәрһәдләр чох вахт нәзәрә белә чарпмыр. һәр шөјдән әввәл алман вә скандинав краллары вә әјанларынын нәсилләринин асларла әлағә- ләндирилмәси тенденсијасы ајдын шәкилдә мүшаһидә олунур. Буну биз Инглингләрин, Скјолдингләрин, Волсунг- ларын, англосаксон крал сүлаләләрин кенеалокијасында бир даһа мүшаһидә едә биләрик. Гәдим скандинавларын әғидәсинә көрә дөјүш мејданында өлән гәһрәманлары Оди́н өзүнүн игамәткаһы Валхаллда гәбул етмишдыр. О нәһәнкләрлә вурушмагдан өтәри гошун топлајыр. Көһнә натурмифоложи мәктәбин нүмајәндәләринин гәһрәман персонажлары онлары тәбии һадисәләрин символлары вә јахуд аллегориялары кими мифләрлә јахынлашдырмаг чөһдләри (мәсәлән Сигурд кими трактовкасы) чохдан елм тәрәфиндән рәдд едилмишдыр. Натурмифологларын өз-

башына интерпретасијасына тәдгигатчыларын реаксијасы онда өзүнү көстәрмишдыр ки, алман эпосу ардычыл ола- раг мифолокијасызлашдырылмышдыр. Тәдгигатчылар орада Одини́н вә диқәр мифик персонажларын иштиракы- ны (хүсусилә бу «Волсунглар һаггында Сага»ларда даһа тез- тез мүшаһидә олунур) сонракы дөврләрин «романтик әлавәләри» һесаб етмишләр. Крал сүлаләләринин әчдад- лары кими Фрејдин, Нјордун вә диқәр асларын тәсвирини исә орта әсрләрин алимләринин евкемеризми илә әлағә- ләндирмәк олар.

Алман эпосунун мифолокијасызлашдырылмасы тәк- чә натурмифолокизм илә һагг- һесаб чөкмәк хатиринә деј- ил, гәһрәманлыг поезијасында мифә вә эпоса романтик бахышын әлејһинә олан тенденсијанын инкишафы илә дә әлағәдар олмушдыр. Чүнки бә'зи тәдгигатчыларын фик- ринчә миф вә эпосу халгын шүүрсуз коллектив јарадычы- лыг мәһсулу һесаб едән групплары да мөвчуд олмушдыр. Мәсәлән Ј.Гриммә көрә «эпос өзү- өзүнү јарадыр». Сонра сөзүнә давам едәрәк бөјүк алман алыми јазырды: «Һәр бир мифолокијанын нүвәсини аллаһлар тәшкил едир... Аллаһ- лар вә гәһрәманлар һәтта руналарын адларында белә кизләдилмишдыр».⁵¹ «Китаб эпосу» эпосун халг- фолклор мәнбәини кәнара гојур. (А.Хојслер вә онун мәктәби). Бу- нунла бәрабәр гәһрәманлыг эпосунун бир сыра мотивлә- ринин архаиклији һеч бир шүбһә доғурмур. Лакин онун мифә вә јахуд нағыла бағлылығы изаһат тәләб едир. Бу чүр архаик мотивләрә гәһрәманын доғулмасы вә ушаг- лығы (о чох вахт ган гарышығынын мәһсулу олур; Сигурд бачы вә гардаш Синфетин вә Сигнинин оғлудур) аиддир. Сигурд һаггында мифин версијаларындан бириндә гејд едилир ки, онун валидејинләри јохдыр, о мешәдә јашајыр вә чадукәр- дәмрчи тәрәфиндән тәрбијә олунур. О Си- гурд кими каһ сүр'әтлә инкишаф едир, ја да Хелги, Стар- кад, Греттир еләчә дә Сагаларын диқәр чохсајлы персо- нажлары кими чох ләнк инкишаф едир. Әждаһа вә диқәр

⁵⁰ Бах: Гурьевич А.Я. «Эдда» и «Сага». М. «Наука». 1979, с.8-9.

⁵¹ Я.Гримм. Немецкая мифология. В кн. Зарубежная эстетика и теория литературы. XIX-XX вв. Трактаты, статьи, эссе. Изд. МГУ, 1987, с.58.

тәбиәтин фөвгәл гүввәләри илә мүбаризә апаран гәһрәман (Беовулф, Сигмунд, сонра Сигурд), јахуд мә'чүзәви предметләр әлдә едән гәһрәман (гылынч, адамы көзә көрүнмәз едән плаш вә с.) гәһрәман гыза елчилик (Брјун-һилда) һәмин мәрасимдә чәлдлик, гүввә, икидлик, гәһрәманларын бир- бирини әвәз етмәси (Гуннар вә Сигурд), мүхтәлиф сималара кирмә Фафнирин әждаһаја чеврилмәси, Сигмундун вә Синфетлинин чанавара чеврилмәси, јатмыш гызларын (валкириләрин) гәһрәман тәрәфиндән ојадылмасы, ону гылынчын кәсмәмәси, охун батмамасы, јалныз бирчә јеринә зәрәр вурулмасы имканы (Сигурд), гызыл хәзинә мөвзусу (Нифлунгларын гызыллары), чанлы варлыгларын роллара кирмәси (ат, гуш) вә чансыз предметларын роллары (гылынч, низә, чәкич) вә гәһрәманын тәләји вә с. бу гәбилдәндир.

Биринчи изаһатын тәрәфдарлары олан тәдгигатчыларын фикринчә, јухарыдакы мотивләрин һамысы нағыллардан көтүрүлмүшдүр. Лакин гәһрәманлыг эпосу илә нағыл арасындакы охшарлыг мүәјјән мүгајисәләрдән сонра тамамилә арадан галхыр- Биринчиси, нағыл һеч вахт һәгиги һадисәләр һаггында нәгл кими гәбул олунмур. Гәһрәманлыг нәғмәләри исә һәгигилијә иддиа едир. Икинчиси, нағылда һадисәләр «һансыса ханәдәнда» шәрти заманда баш верир, гәһрәманлыг эпосу исә Бөјүк көчләр һаггында (нә гәдәр форма вә шәклини дәјишдирилмәсинә бахмаја- раг) јаддаша архаланараг гәһрәманларын икидликләрини ајры- ајры өлкәдә, Краллыгда локаллашдырыр вә онлары узаг кечмишләрә аид едир; башга сөзлә десәк, нағылларын мүтләг гејри- тарихилијинә гаршы гәһрәманлыг һекәјәтләринин тарихилији принципи гојулур. һәлә Татсит ја- зырды ки, гәһрәманлыг һаггында нәғмәләр алманлара мә'лум олан тарихи нәглетмәнин јеканә нөвүдүр⁵².

Үчүнчүсү, гәһрәманын хошбәхт сонлугла вәзифәсини баша чатдырдыгы нағылдан (гәһрәман хәзинә, һөкмран- лыг, өзүнә кәлин әлдә едир) фәргли олараг алман вә

скандинавлыларын гәһрәманлыг эпосу онун персонажла- рынын чохунун өлүмү пафосу илә зәнкин олур.

Нағылларын гәһрәманлары чохсајлы вә дәһшәтли сынаглара мә'руз галса да онларын галиб чыхмасы әввәл- чәдән мә'лумдур. Бунун әкси олараг гәһрәманлыг нәғмә- ләри вә һекәјәтләри исә аудиторијаны дәһшәтә салыр. Онларын ән кениш јајылмыш мөвзулары: Әрин, гардашын, ушағын өлдүрүлмәси, ганлы әвәзчыхма, интигам, сәдагәт вә гардашлыг андынын позулмасы вә с. Диггәт мәркәзин- дә өз тәләји илә тәкбәтәк галмыш гәһрәманын фигуру, онун һәмин тәләји нечә гаршылаамасындан онун өлүмдән сонракы шөһрәтинин асылы олмасы мотиви дурур.

Беләликлә, гәһрәманлыг эпосу вә нағылларын бир сыра мөвзу вә мотивләринин охшарлыглары һаггында да- нышмаг олар, лакин һәмин элементләр бу вә ја дикәр һалда бир- биринә әкс олан жанр вә идеја истигамәтләри- нә дахил олмушлар⁵³.

Мүасир неомифологлар, (О.Хефлер, Ф.Р.Шредер, Ј.де.Фрис, К.Хаук, Ж.Дүмезил) эпик сүжетләрин мәнбәјини миф саһәсиндә ахтармаға мејллидирләр. Өзү дә ритуал- мифоложи архетипләрдә, мәрасимләрдә вә кулда ахтар- маға мејллидирләр. Епос гәһрәманларынын һәрәкәтләри- нин психоложиләшдирилмиш мотивасијасыны (сәвки, гыс- ганчлыг, ачкөзлүк, нифрәт) бир сыра тәдгигатчылары икин- чи дәрәчәли сајмаға вадар етмишдир. Гәһрәманын әждаһа илә тәкбәтәк дәјүшү аллаһларын ишә мүдахиләси илә ба- ша чатыр. Аллаһлар гәһрәманларын әли илә әждаһала- рын јаратдығы хаосу арадан галдырыр. Ата илә оғулун арасындакы мүбаризәнин мотивини («Хилдебранд һаггын- да нәғмә») Ј.де Фрис өз оғлуну өлдүрән аллаһ һаггында мифдә (Один- Балдр) көрүр.

Фрис белә һесаб едир ки, Хилдебранд өзүнү Оди- нә һәср едән дәјүшчүләрдир вә һәтта онун ипостасыдыр. Үмумијјәтлә, гәһрәманлыг эпосу илә миф (вә мифдән чо- хәтинликлә фәргләнән ритуал) арасында әлагәнин олма- сыны инкар етмәк гејри- мүмкүндүр. Елә бир сыра персо-

⁵² Бах: Тацит. Германия. 2; Анналы III., 88.

⁵³ Бах: Гуревич А.Я. «Эдда» и Сага. с.10- 11.

нажлара ди́ггәт јетирсәк дедикләримизи сүбүт етмәк олар. һәммин персонажлардан Хелги, Сигурд, Хаддинг, Старкад вә башгаларыны хусуси гејд етмәк لازمдыр. Онларын үзәриндә бир аз әтрафлы дураг.

Хелгидән башласаг едда нәғмәләриндә вә сагаларда бир нечә Хелгидән сөһбәт ачылдығынын шаһиди ола биләрик. һәммин образлар «Бөјүк Едда»да мөјјән дәрәчәдә бир- бирилә јахынлашдырылмышдыр. Гәдим Скандинав мифолокијасынын вә эпосунун гәһрәманы олан **Хелги** (онун адынын мә'насы гәдим исланд дилиндә «мүгәддәс», «итһаф едилмиш» демәкдир) реал гәһрәманла мифик гәһрәманын үмумиләшдирилмиш образында чыхыш едир. Данимарка әфсанәләринә көрә (бу әфсанәдә Хелгин илә архаик образынын аз- чох чизкиләри сахланылмышдыр) Хелги әфсанәви скелдунглар сүлаләсиндән олан Конунг Хролва Кракинин атасыдыр. Конунг Хелгинин өз гызы илә никаһындан доғулмушдур. һәммин «әчдад» мифоложи типинә чох јахындыр. «Бөјүк Едда»да Хелгијә чох аз нәғмә һәср олунмушдур. Бунлар, «Хундинги өлдүрән Хелги һаггында биринчи нәғмә», «Хундинги өлдүрән Хелги һаггында икинчи нәғмә» вә «Хјервардын оғлу Хелги һаггында нәғмә»дир. Ону да гејд етмәк لازمдыр ки, биринчи вә икинчи нәғмәдә Хелги Хјервардын оғлу дејил, Сигмундун оғлудур. Даһа дәгиг десәк, Сигурдун гардашыдыр (Бу исә Хелгинин вјолсунглар- Нибелунглар тсиклине чөлб едилмәсинин нәтичәси кими баша дүшүлә биләр).

Бир мәсәлә дә гејд едилмәлидир ки, чәнуби алман мәншәли гәһрәманлыг эпосунун персонажларындан фәрғли олараг (бурада нибелунглар вә јахуд Атли нәзәрдә ту тулур) Хелги сырф скандинав гәһрәманыдыр. Данимарка әфсанәсинә көрә Скелдунглар сүлаләсиндән олан крал Хролв Жердинка Хелгинин өз гызы илә кәбининдән доғулдуғундан мүгәддәсләр сырасындадыр. Хелгинин гызы валкириләрдән- Одинин гызларындан бири олуб нәһәнк дејүшчүләрдәндир. Хелги даим валкириләрин һимајәсини һисс

едир. Е.М.Мелетинскијә⁵⁴ көрә Хелгинин бир сыра чизкиләри мәншәјинә көрә «гәһрәманлыг нағыл- нәғмә» сүжетләриндән кәлмишдир. (гәһрәманын ушаглыгы: бир версијәја көрә тез кишиләшмәси, дикәринә көрә исә кишиләр чәркәсинә кеч дахил олмасы; гәһрәманын фәәлијјәт ритуалы, севкилисинә гәһрәманлыгла говушма вә с.). О Хофлерә көрә исә Хелги- «мүгәддәс» ады Татсит тәрәфиндән тәсвир олунмуш гәдим алман дини мәркәзләриндә гурбанын култ адыдыр. Татсит «Алманија» әсәринин 39-чу фәслиндә јазыр ки, Семнонлары гурбан кәтирилән мүгәддәс ағачлыгда (кичик мешә дә демәк олар) анчаг гандалда кирмәк لازم иди. Бунунла бәрабәр «Хундинги өлдүрән-Хелги һаггында икинчи нәғмә»дә Хелгинин мәһв олдуғу јер дә «Гандал ағачлыгы» адланыр. Хофлерә көрә Хелгинин севдији валкирија гурбанвермә мәрәсиминә башчылыг едән кәһинә олмушдур. Хелги Одинин низәси илә өлдүрүлүр. Бу исә гурбанвермә ритуалы васитәсилә крал һакимиијәтинин јениләшмәсини символлашдырыр. Хелгинин вә онун севкилисинин өлүмү вә икинчи дөфә доғулмасы мотиви ола биләр ки, ејнхериләр һаггында тәсәввүрләри әкс етдирир. Ејнхериләр дејүшләрдә өлдүрүлөндән сонра Валхалда Одинлә бир јердә зијәфәт кечирәнләрдир. Бура Хјаднингләри дә дахил етмәк олар. Чүнки валкириләр онлары јени дејүшләр үчүн јарадырдылар. Хофлерә көрә бүтүн бу тәсәввүрләр гәдим Алманијадакы кизли киши һәрби иттифаглары һаггында тәсәввүрләрлә әлағәдардыр.

Е.М.Мелетински Скандинав ән'әнәләриндә 4 Хелгинин олдуғуну кәстәрир. Бунлардан үчүнүн севкилиси валкириләрдир. Биринин- ән гәдиминин исә евләндији арвады, өз гызыдыр. Ән «гәдим» «тарихи» олан Хелги Скелдуглары башчысы Хролф Кракинин атасыдыр.⁵⁵ Инкилис дастаны «Беовулф»да исә Халфданын оғлу Хелгидән даһышылыр. Хелги вә кәнч Сигурд һаггында нәғмәләрдә ох

⁵⁴ Бах: Мелетинский Е.М. «Эдда» и ранние формы эпоса. М., 1968, с. 286.

⁵⁵ Милетинский Е.М. «Эдда» и ранние формы эпоса. М., «Наука», 1968, с.250.

шар мотивләр олдуҗна чохдур. Ајры- ајры јерләрде исә мәтн јахынлығы там ашкар шәкилдә көрүнүр.

Бир мәсәлә дә гејд олунмалыдыр ки, мүхтәлиф мифоложи вә тарихи адлар Хелги һаггында нәғмәләрде чох вахт гарышдырылыр. Хелги ејни заманда волсунгларын вә илвингләрин, еләчә дә Инглингләрин вә сколдунгларын әчдады кими верилир. Хелги вә Сигурд һаггында нәғмәләрде сколдунглар гәһрәманларын, баһадырларын синоними кими верилир.

Чоҗрафи адлара кәлдикдә исә һәр шејдән әввәл, Данимарка кәстәрилсә дә, һәмчинин Исвеч вә Шимали Алманијада кәстәрилир. Бә'зи адлар исә, хусусилә «күнәшли дағлар», «сәма чәмәнликләри» вә с. нағыл характери дашыјыр. Хелги әһвалатынын Данимарка мәншәји бүтөвлүкдә һеч бир шүбһә доғурмур. Бу барәдә һәтта топономик сүбутлар да вардыр.

Хелги Балдр кими гәтијјән пассив гурбан дејилдир. Онун «ганлы» дүшмәни илә дејүшдә өлдүрүлмәси гәһрәманлыг епосу үчүн тамамилә нормал бир ишдир. «Хундинги өлдүрән Хелги һаггында биринчи нәғмә»дә онун өлүмү һаггында һеч бир мә'лумат јохдур. Она көрә дә Хофледин нәзәријјәсіндән асылы олмајараг алман епосунун классик формасынын фачиәви епизми һаггында Хојслер концепсијасындан чыхыш едәрәк тәдигатчылар белә бир фикрә кәлмишләр ки, мәншәчә кеч јаранмышдыр вә әсәрин ән чаван версијасыдыр. А.Хојслер өзү белә һесаб едирди ки, бурада фачиәвилик тә'рифлә әвәз олунмушдур. Бунунла јанашы фолклор мәрһәләсиндә гәһрәманын өлүмү о гәдәр дә зәрури дејилдир. Әкәр бу һадисә баһадырын башына кәлирсә, о да бә'зән дирилир, јахуд да тәзәдән доғулур. Бу барәдә «Бөјүк Едда»да кифајәт гәдәр материала раст кәлмәк мүмкүндүр.

Ирланд (Келт) мифоложијасы вә фолклорунда буна бәнзәр мотивләр руһун бәдәндән- бәдәнә кечмәси һаггында тәсәввүрләрлә мөһкәмләнмишдир. Ирланд һекајәләриндә өләри инсанын- гәһрәманын Феја илә мөһәббәтиндән дә данышылыр. Бу чүр эпизодлара мөшһүр ирланд

епик гәһрәманы Кухилин һаггында һекајәтләрде тез- тез раст кәлмәк мүмкүндүр.

Хелги һаггында икинчи нәғмәдә ән көзәл јер онун Сигрун илә мөһәббәтинә һәср олунан јердир. Бу мөһәббәт фәрди еһтирасы тәсвир едир. һәммин еһтирас онларын тәлејинә фачиәви тә'сир етмишдир. һәммин мөһәббәт өлүмдән дә күчлүдүр. Сигрун Хелги илә һәлә көрүшмәмишдән ону севмишдир. Анчаг Сигруну Ходбродда вә'д етмишләр. Хелгинин Сигруна олан мөһәббәти гәһрәманы дејүшә чағырыр. О тәкчә Ходбродла дејүшмүр, һәм дә онун мүтәфиги олан Сигрунун гоһумлары илә вурушмалы олур. Сигрун Хелгини севдијиндән атасы вә гардашларынын өлүмүнә ағласа да севкилисини бу ишә көрә ғынамыр. Лакин онун сағ галан јеканә гардашы Даг Одинә гурбан вә'д едәрәк низә илә Сигрунун әрини өлдүрүр. Сигрун гардашыны ән бөјүк гарғышларла ләнәтләјир. Хелгинин Сигруна олан мөһәббәти о гәдәр күчлү олмушдур ки, о һәтта өлдүкдән сонра Кургандан чыхараг өз арвадыны бир дәфә ағушуна алмаг истәјир. Онларын бу көрүш заманы диалогу едда поезијасынын ән јахшы јерләринә аид едилир.⁵⁶ 2-чи нәғмәнин финалынын проза илә дејилән һиссәсиндә мә'лумат верилир ки, Сигрун тезликлә дәрәд вә әләмдән өлүр. Лакин тезликлә Хелги вә Сигрун Хелги вә Кара образында јенидән доғулурлар.⁵⁷ Әлмүш арвад вә јахуд киши илә көрүш мә'лум олдуғу кими ән популјар нағыл, хусусилә баллада мотивидир. Сон нәтичәдә бу өз әринин архасынча өлүмә кәдән арвадын һәрәкәтинә даир ән гәдим адәти әкс етдирир.⁵⁸ Лакин «өлүмдән дә күчлү олан фачиәви мөһәббәт вә еһтирасын тәсвири ирланд сағаларында даһа күчлү олса да онларын әксәријјәти Скандинав нәғмәләри илә үст- үстә дүшүр. Бу сағаларда мөһәббәт мөвзусу кәнардан кәтирилмәмиш, балладаларынын тә'сири алтында олмамыш, әксинә, баһадыр нағылларынын мифоложи- нағылвари вә

⁵⁶ Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах, с.266-267.

⁵⁷ Јенә орада, с.267.

⁵⁸ Милетинский Е.М. «Эдда» и ранние формы эпоса. М., «Наука», 1968, с.364.

сөһирли- нағылвари мотивләринин мәһсулу олмушдур. Күчлү вә фәал гадын образлары фачиәви рәнкләрлә бә- зәдилмиш еротика һәм ирланд сагалары вә һәм дә исланд гәһрәманлыг нәғмәләри үчүн характерик олмушдур.

Алман- Скандинав мифолокијасында әфсанәви гәһ- рәман **Сигурд- Зигфрид** образы мифоложи вә нағыл мо- тивләрини өзүндә бирләшдирмишдир. Бу образ V вә јахуд VI әсрдән орта әсрләрин сонунга гәдәр бөјүк бир тарихи эпохада тәкчә континентал дејил, ејни заманда Шимали Алман халгларынын марагына сәбәб олмушдур. Образын тарихи әсасларына кәлдикдә бурада да мараглы чәһдләр- лә гаршылашмаг мүмкүндүр. бир сыра тәдигатчылар Си- гурду гәдим алман гәһрәманы Армени илә, јахуд да VI әс- рин франк, еләчә дә бургунд краллары олан Сигерик, Си- гиберт вә с. илә ејниләшдирмәјә чалышмалары да бизә мә'лумдур. Лакин бүтүн бу дејиләнләр о гәдәр дә инанды- рычы дејилдир.⁵⁹ Сигурдун гәһрәманлыглары сырф нағыл- мифик характерлидир вә гәһрәманын өзү дә тарихи пер- сонаждан чох миф вә јахуд нағыл гәһрәманыдыр.

Мә'лум олдуғу кими мифоложи гәһрәман үчүн сә- чиијәви чәһәт онун мәншәјинин гејри- мүәјјәнлијидир. Әксәр версијаларда Сигурд Сигмундун оғлу, Волсунгун оғлудур. («Беовулф» сүжетләриндә әждаһаны өлдүрән Сигмун- ддур, сонракы вариантларда исә бу гәһрәманлыг артыг Сигурдун адына јазылыр. Волсунг ады мөвчуд материал- ларда Одиниин адларындан бири кими анлашылыр. Лакин «Фафнирин нәғмәләр»индә мәғлуб едилмиш әждаһанын «сән кимин оғлусан?» суалына белә чаваб верир. «Мән хејрхәһ вәһшијәм. Бүтүн һәјатым боју белә дә олмушам. Анасыз олдуғум кими, инсанлардан фәргли олараг һәм дә атасызам. һәмишә мән тәнһајам». Фафнир исә дејир: Әкәр сәнин атан јохдурса онда нечә доғулмусан? Сигурд бу су- алдан сонра е'тираф едир ки, «онун атасы Сигмунддур».⁶⁰ Е.М.Мелетински Сигурд образы илә Сибир түркләринин

⁵⁹ Бу барәдә әтрафлы бах: Гуревич А.Я. «Эдда» и сага. М., «Наука», 1979, с.13.

⁶⁰ Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах, с.279.

гәһрәманлыглары арасындакы паралелләр апарыр вә бу фикрә кәлир ки, Сигурд образы «скандинавләшдырылм- ышдыр».⁶¹ Кениш мугајисәли материалы нәзәрдән кечирән Е.М.Мелетински Сигурун сөзләриндәки атасыз- анасыз тәнһалығы фикирләрә кәрә белә бир нәтичәјә кәлмишдир ки, бурада «илк инсан»дан, әчдаддан сөһбәт кедир. «Тидрек һаггында Сага»да шүшә габда далғалар үзәриндә үзән ушагдан данышылыр ки, бу да Сигурдун дедикләри- нин тәсдиги кими баша дүшүлүр.⁶²

Әждаһаны өлдүрән Сигурдун гәһрәманлығы дедик- ләримизи тәсдиг едир. Ону хаос гүввәләрини мәғлуб едән мәдәни гәһрәманын әмәли кими дә шәрһ етмәк олар. О.Хефлер Сигурд һаггында һекајәти дүнјанын мүхтәлиф халгларынын тарихиндән мә'лум олан јени ил култ ојунла- ры илә әлағәләндирир. Сигурдун әждаһа илә мүбаризәси- ни тарихи һадисәнин гәһрәманлыг- мифик символу илә- Армениин башчылығы илә алманларын Тевтебург мешә- синдә (бизим еранын 9- чу илиндә) ромалыларга гаршы мүбаризәси һадисәси илә әлағәләндирир. Сигурд Фафни- ри өлдүрмәздән әввәл Фафнирин гардашы чадукәр- дә- мирчи Рекиндән тәрбијә алыр. (бу мөвзу архаик эпос үчүн сәчиијәвидир). Рекин онун үчүн Грам адлы гылынч дүзәл- дир. Фафнирин вә Рекинин атасы аслардан оғлу Отрун өлүмүнә кәрә бөјүк бир хәзинә алмышды. Лакин Фафнир өз атасыны өлдүрәрәк һәмин хәзинәни өлә кечирир вә ке- чә- күндүз онун кешијини чәкир. һәмин хәзинәни исә аслар чыртдан Андваридән алмышдылар. Лакин Андвари һәмин хәзинәдәки гызыла лә'нәт гојмушду. Әкәр ким она саһиб олмаг истәсәјди мүтләг мәһв олмалыјды. Беләликлә, ал- лаһларын вә чыртданларын боллуғу символлашдыран хә- зинәси ону әлдә едәнләр үчүн бәдбәхтлиг кәтирә биләчәк бир сөһр васитәси олмушдур. Фафнири өлдүрәркән онун ганындан бир дамчы Сигурдун дилинә дүшүр. Нәтичәдә Сигурд гушларын дилини баша дүшүр. Елә гушларын сөһ-

⁶¹ Мелетинский Е.М. «Эдда» и ранние формы эпоса. М., «Наука», 1968, с.301- 302.

⁶² Гуревич А.Я. «Эдда» и сага, с.14.

бәтиндән Сигурда мә'лум олур ки, Фафнири өлдүрдүкдөн сонра ону Рекини өлдүрүб хәзинәни әлә кечирәчәкдир. Буну гушлардан өйрәнән Сигурд Фафнирдән сонра Рекини дә өлдүрәрәк хәзинәни әлә кечирир вә Хиндарфјалл зирвәсинә жола дүшүр. Орда Один төрәфиндән од- аловла өһатә олунан вә јухуја верилмиш Сигрдрива адлы валкирија јашајыр. Сигрдриваны атасы Один чезаландырмышдыр. Чүнки о дөјүшләрин бириндә гәләбәни Одинин нәзәрдә тутдуғуна дејил, ајрысына вермишди. Сигрдриваны ојатдыгдан сонра Сигурд ондан олдуғча марағлы мәсләһәт вә төвсијәләр алып. Сигурд Сигрдрива илә нишанланыр. Одинин көмәји илә Сигурд атасынын гатили Хундингин өвләдларындан интигам алып. «Бөјүк Едда»да бундан сонра бошлугдур. Сонра исә Сигурдун нөвбәти гәһрәманлығы-Гуннарын тапшырығы илә Брунхилдаја елчилији тәсвир олунур. (Бунлар сонракы версијаларда, хусусилә «Волсунглар һаггында сага»да вә «Нибелунглар һаггында нәғмә»дә дә тәсвир олунур). Көрүнүр һәмин сүжет бу вә ја дикәр дәрәчәдә тәзәдән ишләнмишдир. «Волсунглар һаггында сага»да Сигрдрива артыг Брунхилда илә өјниләшдирилмишдир. Сигурд вә Брунхилда сәдагәт анды ичсәләрдә Гјункләрин (Гуннар, Хјогни вә Готтарма) анасы Гримхалда она јаддашыны итирмә дәрманы ичирдикдән сонра Гудрун илә өвләнир вә Гуннар вә Хјогни илә гардашлашыр. (Үмумијәтлә Сигурд һаггында әфсанәнин бургундлар һаггында әфсанәләрлә бирләшмәсинин тарихи мә'лум дејилдир. һәмин әфсанәләрин бирләшмәси нәтичәсиндә мифик гәһрәман тарихи вә јахуд квазитарихи персонажлар даирәсинә дахил едилмишдир). Сигурд Гудрун илә өвләндикдән сонра Гуннар Брунхилда илә нишанланыр. Брунхилда сөз верди ки, онун гәсрини мүһасирәјә алан од- алов далғасыны ким ашарса јалныз она әрә кәдәчәкдир. Бу чүр гәһрәманлығы јалныз Сигурд көстөрмәјә гадир иди. һәмин сынаг заманы Сигурд Гуннарла өз сима-сына дәјишир вә од- алов манеәсини кечир. О Брунхилданын јанында үч кечә кечирир. Лакин бу үч кечәдә о Брунхилда илә өз арасында зәһәрләнмиш гылынч гојур. (Мү-

гајисә ет: Дәдә- Горгуд гәһрәманларынын әмәлләриндәки гылынч мәсәләси).

Гуннарла Брунхилданын тојундан сонра Сигурд онунла вердији өһди- пејманы, сәдагәт андыны јадына салыр.

Гудрунла Брунхилда өз әрләринин гәһрәманлығы һаггында мүбаһисә едирләр. Нәтичәдә елчилик заманы ишләдилән кәләк вә јаланлар ашкар олур. Гәзәбләнән Брунхилда Гуннардан төләб едир ки, өһди- пејманы позан Сигурду өлдүрсүн. Арвады төрәфиндән гызышдырылан вә шәрәфинин төһгир олундуғуну дүшүнән Гуннар Сигурду өлдүрмәји гәрара алып. Гардашларын ичәрисиндә јалныз Готтарма Сигурдла гардашлашмағ һаггында анд ичмәдијиндән бу вәзифәни она тапшырырлар. Скандинавија версијаларынын биринә көрә Сигурд мешәдә өлдүрүлмүшдүр. Дикәр версијаја көрә јатагда, үчүнчү версијаја көрә исә тингдә өлдүрүлмүшдүр. «Нибелунглар һаггында нәғмә»јә көрә исә Сигурду ов заманы мешәдә өлдүрүрләр. Сигурдун өлүмү һаггында һекајәтин илкин мотивини Ф.Р.Шредер аллаһ оғлунун иблис төрәфиндән өлдүрүлмәси миф илә әлагәләндирилир. Иблис бурада габан образында чыхыш едир. (Һәмин епосун бәзи версијаларына көрә Сигурд габан ову заманы өлдүрүлүр. Гатилләр евә гајытдыгдан сонра онун габан төрәфиндән өлдүрүлдүјүнү тәсдиг едирләр). Бу заман Шредер габан төрәфиндән өлдүрүлән Адониси јада салыр. «Нибелунглар һаггында нәғмә»дә Зифридин өлдүрүлмәси сәбәби бир аз да мүрәккәбләшдирилмишдир. Брунхилданын төләби онун өлүмүнүн һәлледици сәбәби дејилдир. Зигфрид Күнтер үзәриндә үстүнлүјүнү, өз гәһрәманлыглар илә көстәрир. (Бурада о һәм дә Нидерланд шаһзадәсидир). Онун гәһрәман олмасы бургунд һакимијјәти үчүн тәһлүкә доғурур. Нәтичәдә Күнтерин вассалы олан Хакен ону арадан галдырыр.

Скандинавларын архайкләшдирилмиш епосундан фәрғли оларағ ән'әнәви сүжетин һадисәләрини феодал епосу башга чүр гијмәтләндирир. Зигфридин кәнчлик дөврү гәһрәманлыглары (әждаһа илә мүбаризә, хәзинәнин әлдә едилмәси, көзәкөрүнмәз плашы тапмағ вә с.) «Нибелунглар һаггында нәғмә»дә дејилдир.

лунглар һаггында нәғмә» дә өз тәсвирини тапмамышдыр. Јалһыз гәһрәманын бургунд сарајында көрүнмәси һаггында Хакенин нәглиндә көрүнүр. Бу да ХІІІ әсрин алман шаири үчүн чәнкавәр епопејасы үчүн гәбул едилән бир һадисәдир, Нибелунглар һаггында әсатирдә Сигурд һаггында эпосла әлагәдар верилән һиссәдә мифоложи мотивләри ашкар етмәк мүмкүндүр. Беләликлә, алман-скандинав эпосунда Јукиләрин (Гибихин) оғулларындан олан бургунд краллары, онларын дөјүшчүләри вә тәәбәләри кәстәрилир. Лакин алманларын «Нибелунглар һаггында нәғмә»-синдә биринчи һиссәдә Нибелунглар-хәзинәнин илкин саһибләридир. Нибелунг нибелунглар өлкәсинин кралыдыр, онун оғуллары Шилбунк вә Нибелунг, һәмчинин онун әскәрләри, нағыл варлыглары (нәһәнкләр, јахуд ән уча бојлу вә гејри-ади гүввәјә малик оланлар) вә с. кәстәрилир. Хәзинәнин бургунд кралларынын әлиһә кечмәси вә онларын Зигфриди өлдүрдүкдән сонра Нибелунглар адына јијәләнмәси («Нәғмә»нин ІІ һиссәсиндә) әтрафлы шәкилдә тәсвир олуһур. Беләликлә, өлдән-өлә кечән хәзинә үстүндә лә-нәтин галмасы илә һадисәләрин чәрәјән етмәси әсәр боју өзүнү кәстәрир. Саһибинә, ону өлдә едәнә бәдбәхтликлә кәтирән хәзинә мөвзусу алман эпосунда көркәмли јер тутур.

Нибелунглар һаггында әһвалатда олдуғу кими, һәмин әһвалатын тәсвири илә «Беовулф»да да раст кәлмәк мүмкүндүр. Бурада гәһрәман хәзинәни мүһафизә едән әждаһадан аларағ өзү дә мөһв олур. лакин Нибелунглар һаггында әфсанәдә хәзинә һакимијјәтин тәчәссүмү кими шәрһ олунур. Ким гызыла маликдирсә о һәм дә гүдрәтлидир. һакимин сәрвәти сәһрли шәкилдә маддиләшмиш «хошбәхтлијидир» һаггында тәсәввүрләр һәм алманлар, һәм дә скандинавлылар арасында кениш јајылмыш тәсәввүрләр олмушдур. Доғрудур, Нибелунг сөзүнүн етимолокијасы бир сыра чәһдләрә бахмајарағ һәлә дә мүбаһисәлидир. Белә һесаб едирләр ки, Нибелунглар бургунд нәсил адыдыр. Онларын бу ады куја сонралар франклар тәрәфиндән истифадә едилмишдир. Гәдим Исландијада nifi сөзү ишләдилирди ки, бу да «гаранлыг дүнјасы», «ахирәт

дүнјасы» мә'наларыны верирди. һәм дә ону «хәзинәнин јералты горујучулар» кими дә шәрһ едирдиләр. Дикәр тәдгигатчылар исә «Кичик Едда»да вә с. мәнбәләрдә Нибелунглар һаггында данышаркән онларын гарға кими гара олдуғлары кими шәрһ олундуғларыны мисал кәтирирдиләр. Гуннар Хјогни вә Гудрунун оғуллары Сјорли, Хамдир вә Ерп - һамысы гарасачлы олмушлар. Бурадан чыхан һипотеза будур ки, Сигурду (Зигфриди) өлдүрән гатил-Нибелунглар зүлмәт иблисләри олмушлар. Бунунла әлагәдар Сигурдла Балдр арасында паралелләр апарырдылар. Балдр Кор аллаһ Ход тәрәфиндән өлдүрүлдүју кими, өзү дә јалһыз бағамбурч биткисиндән дүзәлдилмиш силаһла өлдүрүлдүјүндән, Сигурд да јалһыз бәдәнинин бир нөгтәсиндә алачағы зәрбәдән өлдүрүлә биләрди. һәмин јерә әждаһанын ганы дәјмәдијинә көрә ора ох бата биләрди, ораны гылынч кәсә биләрди. һәр ики һалда гадын (арвады вә јахуд анасы) гејри-иради Сирри-аллаһын вә јахуд гәһрәманын зәиф јери һаггында да мә'лумат верир. Нәтичәдә гәһрәман, аллаһ гардашы, јахуд гардашлашдығы тәрәфиндән өлдүрүлүр.

А.Хојслер белә һесаб едир ки, Зигфрид бир јох ики хәзинә өлдә едир. О тәкчә әждаһа Фафнирин хәзинәсини өлә кечирмир, һәм дә Алберихин тәрәфиндән мүһафизә олуһан Нибелунг вә Шилбункун хәзинәсини дә өлә кечирир. Хәзинә лә'нәтләнмишди вә кеч-тез алблар гисас алмалы идиләр. Бургундларын сәрвәти Зигфридин хәзинәси илә идентификасија едилмишдир. Онун Гибухунглар тәрәфиндән өлдүрүлмәси белә бир фикир јарадырды ки, гатилләр гара алблардыр. Демәли Нибелунглар албларла ејниләшдирилмишдир. Нибелунглар арасында хусуси јери Хјогни (Хакен) тутур. Нибелунглар һаггында һекајәтин скандинав версијасында Хјогни Сигурдун өлүмүндә күһаһкар һесаб олунмур вә һәтта гардашларыны ону өлдүрмәк фикриндән дашындырыр. Лакин алман версијасында Хакен бургунд кралларынын доғма гардашы дејилдир. О өкәјдир. Јалһыз ана тәрәфдән доғмадыр. Анасы ону албдан доғмушдур. Она көрә дә Хакен хәјанәткарчасына Зигфри-

ди өлдүрүр. Хјогнинин оғлу атасынын интигамыны алып. Ону да Нифлунг адландырырлар. Бу баредө «Атли нитг-лери» вө «Волсунглар наггында нөгмө» дө мө'лумата раст кәлмөк мүмкүндүр. Бүтүн бунларла бөрабөр Нибелунглары фөвгөлтөби варлыглар кими гара алблар кими шөрһ ет-мөк гипотетик мө'на дашыјыр.

Ф.Р.Шредерин фикиринчө Хјогнинин (Хакенин) иблис төбиөти өз тәсдигини орта әсрләр Алманијасында вө Шимали Скандинавијада јайылмыш Хедин (Хетел) вө Хилд (Хилде) наггында әфсанөлөрдө тапа билмишдир. Әфсанөнин мөзмуну беләдир. Гаш-габаглы Конунг Хјогни вө кәнч Конунг Хедин гардашлашырлар. Онлар бу фикрө бир-биринин гүввәсини јохладыгдан вө бөрабөр сөвијјөдө гүдрөтлө олдугларыны јә'гин етдикдөн сонра кәлирләр. Хјогни олмадыгы мүддөттө Хедин онун гызыны гызын өзүнүн разылыгы илө оғурлајыр. Ата гачанларын архасына дүшүр вө адада онлара чатыр. Хилд кишиләри барыш-дырмаға чалышса да буна наил ола билмир. Дөјүшдө Хјогни вө Хедин, еләчө дө онларын дөјүшчүлөринин һамысы мөһв олур. Лакин дөјүшдөн сонракы кечө Хилд сөһрбазлыгын күчү илө өләнлөри һөјата гәјтарыр. Онлар сөһрө гөдөр вурушу давам етдирилләр. Вө һөмин мүбаризө аллаһлар мөһв олана гөдөр һәр кечө давам едөчөкдир. Ф.Р.Шредерин шөрһинө көрө һөкајәт гыз оғурлуғу наггында кениш јайылмыш адөтлө әлагөдар олмушдур. Бөлөликлө, Шредер әсасында һөмин гөһрөманлыг эпосунун јарандыгы мифи бөрпа едир.⁶³ Хјогни эпосда ән гөдим алман гөһрөманлыг дастанларынын персонажларындан биридир ки, мифдө өлүм иблиси кими функцијаны јеринө јетирил. Мифдө нәгл едилир ки, Хјогни мөһсулдарлыг илаһәси Хилди оғурлајыр. Лакин кәнч аллаһ Хедин Хилди азад едир. Хединин тәрбијәчиси Один олмушдур. Хединин дөстөси Хјадингләр давакар киши иттифагыдыр вө Одинин һакимијјәти вө һамилији алтындадыр. Лакин Один һәм дө иблис Хјогнинин тәрәфини сахлајыр. О, дөјүшәнләрө һәм мөғлу-

бедилмәзлик, һәм дө мөһв олмагла нәтичәләнән мөғлубијјәт бәхш едир.

Шредерө көрө Хедин вө Хилд наггында јаранан гөһрөманлыг эпосу мифин дөфөлөрлө шөрһ едилмәси нәтичәсиндө јаранмышдыр. Гөјд етмөк ләзымдыр ки, миф вө култ оптимист мө'на илө јанашы (аллаһ Хедин Хилди оғурлајан иблисө галиб кәлир вө гызы азад едир) көдөрли фәчиә илө дө мүшаијәт олунур (Гөһрөманлыг эпосунун трактизми һәм Хединин, һәм дө Хјогнинин мөһвиндө өзүнү көстөрил. Нәтичөдө иблисләшмиш Хилд өлән дөјүшчүлөри јени дөјүшләр үчүн дирилтмөли олур.

Елә образлар да вардыр ки, гөһрөманлыг әсатирләринин мифоложи мәнбөлөри ачыг- ајдын мүшаһидө олуна билир. һөмин гөһрөманлар «Бөјүк Едда»да өзүнү көстөримир. Ону биз башга мәнбөлөрдөн ашкар едө билирик. наггында данышдығымыз гөһрөманлардан бири **Хаддинг** ады илө таныныр.

Хаддинг- әфсанөви Данимарка гөһрөманыдыр. О, Данимарка кралы Грамын оғлудур. Онун һөјат вө гөһрөманлыгыны Саксон Грамматик «Данимаркалыларын әмәлләри» әсәриндө әтрафлы тәсвир етмишдир. О гөдим әсатирлөрдөн истифадө едөрөк гөһрөманын образыны формалашдырса да һөмин әфсанөләрин чохуну ахырадөк дүзкүн баша дүшмөмишдир.

Хаддинг Исвечдө нөһәнкләр ичәрисиндө тәрбијә алмышдыр. Онун тәрбијәчиси Хардгрөн она макијаны өјрәтмиш, өлүлөри данышдырмаг габилијјәтинө јијәләндирмишдир. Хардгрөн ону дөшүндөн әмиздирмәси мотивини ирәли чөкөрөк Хаддинги өзү илө мөһәббәт әлагәсинө кирмөјө мөчбур етмишдир. Хаддинг Одинин һимәјәсиндөн истифадө едөрөк (Один онун јанына төккөз гөча симасында кәлир. Саксон Одинин адыны чөкмир) атасынын интигамыны алып. Бундан башга о, бир сыра дикәр гөһрөманлыглар да көстөрил. Хаддинг боллуг аллаһыны өлдүрдүјүнө көрө аллаһларын гөзөбинө туш олараг бир чох мөһрумијјәтләрө дөзмөли олур. Лакин Фрејрө вердији нәзирнијаз вө гурбанларла онун һимәјәсини әлдө едө билир. О

⁶³ Ф.Р.Шредерин бүтүн фикирләри. Гуревич А.Я «Эдда» и сага. китабындан көтүрүлмүшдүр.

вахтдан башлајараг Исвечдә һәр ил Фрејдә нәзир вермәк адәти давам етмишдир. Исвечләр ону *froblot* («Фрејрә гурбанвермә») адландырырлар. Норвеч кралынын гызыны нәһәнклердән хилас едән Хаддинг онунла евләнир.

Саксон Грамматик сонра Хаддингин јерин алтында јерләшән өлүләр сәлтәнәтинә кедишини тәсвир едир. Хаддинг ора һансыса гадын апарыр. Гаты думанла өртүлмүш јерләри кечәндән сонра Хаддинг мәһсулдар саһәләр көрүр, бурада јахшы кәјимли хејирхаһ сималы инсанлара раст кәлир. Дикәр саһәдә ики гошун бир- бири илә вурушур. Онун бәләдчиси олан гадын изаһ едир ки, бу дөјүшчүләр дөјүш мејданында өләнләрдир вә даим әввәлки һәјатларыны тәкрар едирләр. Сонра онларын јолуну уча һасарлар кәсир. Хаддингин бәләдчиси олан гадын өзү илә көтүрдүјү хорузун башыны үзүр вә һасарын о тајына атыр. Хоруз о саат дирилир вә банламаға башлајыр.

Хаддингин ахирәт дүнјасына сәјаһәтинин тәсвири орта әсрләр әдәбијатында кениш јајылмыш мөвзулары хатырладыр (гаранлыг- зүлмәт саһәси вә хошбәхтлик мејданы, дәһшәтли ахын көрпүсү кечилмәси мүмкүн олмајан дивир- сәдд вә с.). Лакин орада елә мәгамлар да вардыр ки, о бири дүнја һаггында Скандинав тәсәввүрләри үчүн сәчијјәви һесаб олуна биләр. Дөјүшдә өлдүрүлән вә өлөндән сонра да дөјүшү бәрпа едән дөјүшчүләр- ејнхериләрдир ки, Один тәрәфиндән Валхалла көтүрүлмүшләр. Өлүм дүнјасыны әһатә едән диварла һаггында биз «Кичик Едда»да материала раст кәлә биләрик. Башы үзүлмүш хорузун диварын о тәрәфинә атылдыгдан сонра чанланмасы сәһнәси дә «Кичик Едда»да вардыр. һәмин хорузлардан биринин охумасы ејнхериләри ојадыр. Әрәб сәјјаһы ибн Фадлун X әсрдә Волгада Норман башчысынын дәфни сәһнәсини тәсвир едәркән нәгл едир ки, әрини о дүнјаја мүшјәт етмәјә һазыр олан гадын тојугун башыны үзүр вә ону дәфн гајығына атырды.

Чанлылар дүнјасына гајыдан Хаддинг дөјүш икидликләринә јенидән башлајыр. Ону өз кәмисинә гәбул едән Один («донуз» адланан) дөјүш гурулушуну өјрәдир вә ону

хәбәрдар едир ки, о өз әлиндә өләчәкдир. һадисә белә дә олмушду. Хаддингин досту Исвеч кралы Хундинг онун өлүмү һаггында јалан мәлүматы алараг онун хатирәсинә зијафәт тәшkil едир вә пивә бочкасында боғулуб өлүр. Достунун өлүм хәбәрини ешидән Хаддинг бүтүн халгын иштиракы илә өзү- өзүнү асыр.

Хаддингин өлүмү көрүнүр, Одинин өзүнү гурбан вермәсини тәкрарлајыр. һәмин гәһрәман Хаддинг дә Одинин һимајәсиндә олмушду. Лакин Хаддинг бунунла бәрабәр ванларла әлагәдардыр. О Фрејрә һәр ил нәзир- нијаз кәтирилмәси гајдасы гојмагла бәрабәр, онун никаһы да Фрејрлә Нјордын никаһыны хатырладыр. һәмин аллаһлар өз арвадларыны нәһәнкләрин сырасындан сечмишдиләр. Хаддингин севкилиси ону ајагларындан танымышды. Елә Скади дә Нјорду әр кими онун јалныз ајагларыны көрөндән сонра сечмишди. Саксон Грамматик Хаддинг бир сыра ше'рләрин мүәллифи кими верир. һәмин ше'рләрдә Хаддинг дағлара чанавар уламасына севки бәсләмәдијини билдирир. Онун севкилиси исә гагајыларын ону јухудан ојатдыгларына әсәбиләшдијини гејд едир. Лакин «Кичик Едда»да бу ше'рләр Нјордун вә Скадинин дили илә верилир. Бурада Хаддингин Нјордла јахынлашдырылмасы вә јахуд һәтта идентификасијасы көз габағындадыр.

Ж.Дјумезилин фикринчә Хаддинг Нјорду бир нөв «тәмсил едир». Бунунла әлагәдар Дјумезил гејд едир ки, рома вә вед динләриндәки «илаһи әкизләр» кими Нјорд вә Фрејр онларла паралел ифадә едирләр. Скандинав мәнбәләриндә Хаддинг ады чәм һалында көтүрүлүр. Она көрә дә әксәр тәдигатчыларын фикринчә Хаддинг ады алтында мүхтәлиф мәрәсимләри ичра едән каһинләри баша дүшмәји тәхмин едирләр. Бурада гадын чизкиләринә даһа чох фикир верилмәси нәзәрдә тутулурду. Әслиндә гадын чизкиләри даһа чох ванлара хас олмушдур.

Саксон Грамматикин Хаддингдән данышаркән тәкһалына үстүнлүк вермәјинә кәлдикдә исә көрүнүр, онун дөврүндә һәмин мифо- эпик персонажын икилији анлајышы артыг өз әһәмијјәтини итирмишди.

Дјүмезил белә һеса́б едир ки, асларла ванлар арасындакы мұһарибәжә вә Нјорд һаггындакы мифләр (бунларын әксәријјәти исә Снорри Стурлусонун «Инглингләр һаггында сага»дан бизә мә'лумдур) Саксон Грамматикин һекајәтинин әсасында дурур. О мифи бир нөв «романа» чевирмиш, мифи биографија кими вермиш, ритуаллары, социал институтлары вә онларла әлагәдар оланлары үч персонажын- Хаддинг, Хардгреп вә Одинин шәхси вә психоложи мәгсәд вә арзулары илә бағламышдыр.

Әсас факт одур ки, Хаддинг Саксон Грамматикин әсәринин сәһифәләриндә адамлар дүнјасындан чох, нәһәнкләр дүнјасы вә аллаһлар дүнјасы илә әлагәли верилір. Бу мә'нада Дјүмезилин бу фикри илә разылашмағ олар ки, Хаддинг мифдән эпоса кечиди ифадә едән фигурдур. Тәдгигатчыларын бә'зисинин фикринчә өмрүнүн биринчи һиссәсини нәһәнк гадынларын, икинчи һиссәсини исә аллаһларын тә'сири алтында олмушдур. Асларын вә ванларын бир- бирилә әввәлки рәғабәти сонракы әмәкдашлығына мане олмамашдыр.

Алман- Скандинав мифолокијасынын гәһрәманларындан бири дә **Старкад** һеса́б олунур. Старкад һаггында әфсанәдә дејилир ки, (онун адынын мә'насы «күчлү» демәкдир) о гүдрәтли гәһрәман олмушдур. Онун һәјәтынын тәсвиринә биз «Данимаркалыларын әмәлләри»ндә раст кәлә билирик. һәммин әсәрдән башга сагаларда гејд етдијимиз мөвзу эпизодик оларағ кәстәрилир. Бурада миф Хаддинг әфсанәсиндән даһа чох бөјүк јер тутур. Гүдрәтли дејүшчү Старкадын ады илә Данимарка вә Исвечдә кәстәрилән гәһрәманлығлар әлагәләндирилир. Саксон ону Сторверкин (**Storwerk-** «бөјүк әмәлләр адамы») оғлу адландырыр. Б.И.Јархо⁶⁴ Сторверкин оғлу Старкадын адыны «Икидикләр күчү» кими верир. О һәм дә Старкадын Данимарка кралы Фродоја хидмәтини нәгл едир. Старкад гејри- ади гүввәжә малик олмушдур. Саксонун мә'луматына көрә халғ әфсанәләри Старкадын мәншә е'тибарилә нәһә-

нкләрдән әмәлә кәлдијини кәстәрди. Лакин Саксон бу фикрлә разылашмыр. Әфсанәжә көрә Старкадын 6 әли олмушдур. Лакин Тор онун ики әлини сахлајарағ јердә галанларыны кәсиб атмышдыр. «Гаутрек һаггында сага»да ики Старкад- баба- нәһәнк- сәккиз әллидир, онун нөвәси («Данимарка әмәлләри»нин гәһрәманы) исә бабанын давамчысыдыр. Бә'зи алимләрин фикринчә әфсанә ики Старкадын нәһәнки вә гәһрәманы бирләшдирир. Гәһрәманын кәнчлији эпосун дикәр персонажлары кими әввәлләр өзүнү фәалијјәтсиз кими кәтәрсә дә сонралар мәғлубедилмәз викингә чеврилир.

Саксон Грамматик јазыр ки, гәдим дөврүн адамларын демәјинә көрә Одинин кәстәриши илә Старкад өз рәһбәри Норвеч кралы Викары өлдүрүр. Бу һадисә һәрби экспедија заманы олмушду. Викарын донанмасы һаванын пис олмасы учбатындан јериндән тәрпәниб һәрәкәт едә билмирди. Вәзијјәтдән чыхмагдан өтәри инсан гурбаны вермәк тәләб олунурду. Пүшк атма нәтичәсиндә гурбанлығ-Конунг өзү олур. О Хофлер Викар адыны «сачыны адамын (аллаһа) тәғдим олунмасы» кими шәрһ едир. «Гаутрек һаггында сага»ја көрә Старкад өзүнүн гардашлашдығы крал Викары Одиנә гурбан верир. Старкад Викарын бојнуна кәндир салыб вә гамышын көвдәси илә бәдәнинә тохунмагла символик гурбан мәрәсимини баша чатдырмалы иди. Лакин Старкадын «мән сәни Одинә бағышлајырам» сөзүндән сонра кәндир Викарын боғазыны сыхыр вә гамыш исә низәжә чевриләрәк Конунгу өлдүрүр. (Мүгајисә үчүн Балдрын өлүм сәһнәсини хатырламағ кифајәтдир). һәр ики версијанын мүәјјән дәрәчәдә фәргләринә бахмајарағ белә бир гәнаәтә кәлмәк олар ки, Старкад Оди́н гәһрәманларындандыр вә онун Викары өлдүрмәси Одинин өзү тәрәфиндән јеринә јетирилмиш гурбанвермә мәрәсиминин тәзәдән тәкрарыдыр. А.Өлрик бу гурбанвермә алтында кралын өлдүрүлмәси ритуалынын ин'икасыны көрүр.

⁶⁴ Бу барәдә әтрафлы бах: Гуревич А.Я. «Эдда» и сага. М., Наука 1979, с.21.

О.Хофлер вә Ј. де Фрис исә ону *инисиасија*⁶⁵ ритуалы илә әлагәләндирир.

«Гаутрек һаггында сага»да тәсвир олуна сәһнәдә Одинин Старкада көстәрдији һимајәдарлығы ајдын мүшәһидә етмәк мүмкүндүр. һадисә гурбанвермә кечәси әрәфәсиндә олмушдур. Өз тәрбијәчиси Грани тәрәфиндән јухудан ојадылмыш Старкад онунла бирликдә адаја кәлир. Бурада мешәнин ортасындакы саһәдә 12 тахт вар иди. Онун 11- дә адам отурмушду. Бири бош иди. һәмин бош тахтта Старкадын тәрбијәчиси отурмалы олур. Он бир нәфәр (көрүнүр онлар аллаһлар олмушдур) Старкадын тәрбијәчисини Один адландырараг саламламышлар. Один е'лан едир ки, Старкадын тәләјини мүәјјәнләшдирмәк вахты кәлиб чатмышдыр. Старкадын бабасынын севкилиси тәрәфиндән рәдд едилән нәһәнкләрин дүшмәни Тор онун әлөјһинә чыхыр. О е'лан едир ки, Старкадын нә оғлу, нә дә гызы олачагдыр. Она көрә дә Старкадын өлүмү илә дә онун нәслинин сону чатачагдыр. Лакин Один Старкада үч инсан өмрү мүддәти верир. Буна чаваб олараг Тор Старкадын һәр үч өмүрдә бир шәр иш көрәчәјини дејир (Саксон Грамматикә көрә Старкада бу тәләји Тор јох Один өзү вермишдир). Один Старкада көзәл силаһ вә хәзинә версә дә Тор мүәјјән едир ки, о һеч вахт торпаг әлдә едә билмәјәчәк вә саһиб олдуғларындан һеч вахт кам алмајачагдыр. Один Старкада һәр бир дөјүшдә гәләбә вә шөһрәт бәхш едир. Лакин Тор көстәрир ки, о һәр бир дөјүшдә ағыр јаралар алачагдыр. Один Старкада поетик кејфијјәтләр бәхш едир. Тәсадүфи едјилдир ки, Саксон онун ше'рләриндән ситат кәтирмишдир. «Гаутрек һаггында сага»да исә Старкадын нәғмәләри мисал кәтирилмишдир. Тор исә белә гә-

⁶⁵ Инисиасија (лат.initiare- һәср етмәк, култ ајинләринә дахил едилмә) ибтидаи инсанларын һәср олунма мәрәсимидир. Мәсәд үмумгәбилә давраныш норма вә дәјәрләринин јеткин јашына чатанлара верилмәси иди. Инисиасија әмәјин чинсә вә јаша көрә бөлкүсү илә сых әлагәдар олмушдур. Онларын спесификасы бу вә ја дикәр гәбиләнин култ практикасы вә дини- мифоложи тәсәввүрләри илә мүәјјән олунмушдур.

рара кәлир ки, Старкад јаратдығы нәғмәләрин һеч бирини сонралар хатырлаја билмәјәчәкдир. Один Старкадын ә'јанлар ичәрисиндә ән һөрмәтлиси олдуғуну е'лан едир. Тор исә онун садә халг күтләләринә нифрәт едәчәјини билдирир. Бүтүн бу сәһнәләрдән сонра Старкада вә'д едиләнләрин өвәзинә «Сән Викары мәнә көндәрмәлисэн» дејир. Јалныз буна көрә Викарын гурбан вермә мәрәсими баш вермишдир.

Старкад гочалдыгдан сонра, һәтта мүәјјән дәрәчәдә кор олмушду. О, јатагда өлмәмәјә чалышырды. О истәјирди ки, гылынчла өлдүрүлсүн. (Чүнки јалныз дөјүшдә өлдүрүләнләр Валхалла кедиб чыха биләрдиләр. «саман» үс-түндә (јатагда) өләнләр «рүсвајчылыгла» јад едилирдиләр). Старкад бојнунда гызылла долу кисәни асмагла гатилләри ширникләндирмәјә чәһд едирди. Нәһәјәт о Хатери (Ходу) јолдан чыхара билир вә онун тәрәфиндән өлдүрүлүр. Лакин «Хундинги өлдүрән Хелги һаггында икинчи нәғмә»јә көрә Старкад Хелги илә дөјүшдә, мүһарибәдә өлдүрүлмүшдүр.

Старкад нәғмәләриндә өзүнү ејбәчәр, чанавар дишли нәһәнк бојлу адам кими тәсвир едир. һәм дә бу адам кобуд дәрили вә чанавар түклү кими тәсвир олунур. Онун һаггында һекајетин сонракы версијаларында сатирик чизкиләр даһа чохдур. һәтта бир јердә- XIV әсрдә јазылмыш бир әсәрдә Старкадын дөјүш мејданында Сигурд илә көрүшү тәсвир олунур. Инсандан чох нәһәнкә бәнзәјән дөјүшчүјә һәсәд апаран Сигурд онун адыны сорушуб өјрәндикдән сонра дејир ки, Старкад һаггында анчаг пис шејләр ешитмишдир вә она аман вермәк олмаз. Өз нөвбәсиндә гаршысындакынын Фафнири өлдүрән Сигурд олдуғуну көрән Старкад гачмаға башлајыр. Лакин она чатан Сигурд гылынчынын дестәји илә вуруб дишләрини төкүр вә бу «ит- адама» рәдд олмағы әмр едир. Сагада гејд олунур ки, Старкадын вурулуб салынмыш дишләриндән бири Лунда зәнк кәндириндән асылмышдыр. һәмин ики гәһрәман сонра бир дәфә дә көрүшүрләр. Лакин бу көрүш чәһәннәмдә баш верир. Әкәр Сигурд парлаг бир гәһрәман кими әжда-

АЛМАН-СКАНДИНАВ ГӘҤРЭМАНЛЫГ ЕПОСУНДА АТИЛЛА ОБРАЗЫ

Алман-скандинав мифолокијасында, хусуслә гәҥрәманлыг эпосу вә поезијасында мәшһур хун (түрк) һөкмдары, тарихән јахшы таныдыгымыз Атилла (434-453) мұһым јер тутур. Гәдим Исланд дилиндә Атли, алманча Етсел (Etzel) Атилладан башга бир кәс дејилдир. Гәдим алман-скандинав эпосу ики моментә диггәти мәркәзләшдирир. Бунлардан бири хунларын Атилланын башчылығы илә Рејн чајы јахынлығында Бургунд краллығыны (437) дармадағын етмәсидир. Диггәт мәркәзиндә олан икинчи һадисә Атилланын өлүмү илә әләгәдардыр. Лакин һәр ики керчәк һадисә эпосда танынмаз шәклә салынмышдыр. Етник шүүр ону- тарихән мөвчуд олан бу һөкмдары, даһи шәхсијәти, бүтүн Европаны түрк бајрағы вә ғылынчы алтында бирләшдирән, һамыны түрк дилиндә данышмаға мәчбур едән әфсанәви гәҥрәманы өзүнүн истәдији формада ишләјиб тәгдим етмишдир. Атилла образы шимали (скандинав) вә континентал (чәнуби-алман) ән'әнәләриндә мұхтәлиф трактовкаларә малик олмушдур. Исланд сага вә с. нәғмәләриндә «Волугнлар һаггында сага»да, Норвеч «Тидрек һаггындла сага»да Атилла гәзәбли, ачкөз һөкмдар, бургунд кралы Гуннары вә онун гардашы Хјогнини (о Гјукингләр нәслиндәндир) һијләкәрчәсинә тәләјә салмасы илә фәргләнир. Мәгсәд исә онларын ғызыл дәфинәсини әлә кечирмәк олмушдур. (Бах: «Нибелунглар һаггында нәғмә»). Атилла һәмин гардашлары дәһшәтли өлүмә мәһкум едир. Онларын бачысы Гудрун (Атилланын арвады) Атилладан гардашларынын интигамыны алыр. (Атилланын арвады, Бургунд кралларынын бачысы тәрәфиндән өлдүрүлмәси сүжети онун јатағында алман кәнизи Илдиго тәрәфиндән өлдүрүлмәси һаггында тарихи әфсанәдән алынмышдыр. «Тидрек һаггында са-

һаны өлдүрүрсә, һәтта христианлыг дөврүндә дә өз һөрмәтини горујуб сахлаја билирсә, Старкад исә тапмачалы вә гаранлыг бир фигурдур. О демонизмлә әләгәдар олдуғундан башга чүр емосијаларын јаранмасына сәбәб олур.

Сага вә поезијада Старкад «Одинин гәҥрәманы» кими чыхыш етдијиндән Викарын сакрал гурбанлыг олмасы да Одинин ирадәси илә баш верир. Старкадын тәрбијәчиси Грани дә елә Одинин өзүдүр.

Торун Старкада үч өмүрдә пис әмәли һаггында де-дији пејғәмбәрлији бизә мә'лум олмур. Ж.Дјүмезилә көрә онлар һинд- европа үч функцијалы идеолокијасында «гәҥрәманын үч кұнаһыны» кәстәрир. һәр бир кұнаһ онун бир принципини позур. Ж.Дјүмезил һинд- европа мифолокијасында үч функцијаны ашағыдакы кими ачыр: 1) дини- сијәси һакимијәт; 2) һәрби мұдафиә; 3) мадди рифаһ һалынын тә'минаты. һәр бир функцијанын архасында мүәјјән аллаһлар дурурду. Әслиндә јухарыда гејд етдијимиз кими Старкадын үч кұнаһынын нәдән ибарәт олдуғу ахыра гәдәр ашкар едилмир.

Беләликлә, алман гәҥрәманлыг эпосунда (һәм дә онун исланд версијасында) һәгигәтән һәм миф, һәм дә ритуал сых шәкилдә чулғашмышдыр. Онлары өјрәнәркән һәм гәҥрәманларын һәјаты, икидликләри, һәм дә тәлә илә растлашдығлары заман дөзүм вә ирадә нүмајиш етдирдикләринин шаһиди олуруғ.

Биз сонракы бөлмәләрдә гәҥрәманлар вә онларын рәгибләри вә севкилиләри һаггында әтрафлы мә'лумат верәчәјимизи нәзәрә аларағ алман- скандинав мифолокијасынын гәҥрәманлары мөвзусуну јекунлашдырырығ.

га»да Атилла башга чүр өлдүрүлүр. Өлдүрүчү жара алмыш Хјогни һетта бир гадынла элагедө олур вә ушагы жаратмаға имкан тапыр. Оглан Атилланын сарајында бөјүјүр. Бөјүдүкдөн сонра о Атилланы алдадыб хезиненин кизледилдији дагдакы мағараја кәтирир. Орада һәртәрефи бағлы јердә олан гызылларын јанында мәшһур һун һөкмдары ачыннан өлүр. Бә'зи версијалара көрә Атилла бачысы Брјунһилданын интигамыны алмаг мәгсәдилә бургундлары мәһв едир. (Бурада мүхтәлиф епик әсатирләрин сонракы мотивләринин тә'сирини ајдын шәкилдә көрмөк мүмкүндүр). Авропада јайылмыш әфсанәләрин бә'зисиндә Атиллаја һетта шејтан чизкиләри дә аид едирдиләр. (Бә'зән исә онун итдән доғулдуғуну да гејд едән әфсанәләр дә јайылырды). Алман епосунун континентал вариантында (гәһрәманлыг нәғмәси олан вә латын дилинә төрчүмә олунмуш «Волтари» вә хүсусилә «Нибелунглар һаггында нәғмә»дә Етсәл (Атилла) гүдрәтли вә хејрхәһ монарх, бөјүк бир дөвләтә башчылыг едән кими тәсвир олуноурду. һәмин дөвләтин әразисиндә сәјсыз-һесабыз гәһрәманлар сығыначаг тапырлар. Лакин һәмин әсәрләрдә Атилла ејни заманда олдугча зәиф, гәтијјәтсиз һөкмдар кими тәсвир олуноур. О, бургундларын вә өз әскәрләринин мәһв олмасыны сакитчә сејр едир. Ејни заманда өләнләрин ичәрисиндә онун вә арвады Кримһилданын (Гудрунун) оғлу да вар. Кримһилда бу сәһнәдә өз гардашларындан биринчи әри Зигфридин (Сигурдун) өлдүрүлмәсинин интигамчысы кими чыхыш едир. Атилла исә Нибелунгларын хезинәсинә јијәләнмәк истәјән кими тәсвир олуноур.

Атилла алман мифи илә о гәдәр дә бағлы дејилдир. Лакин едда нәғмәләриндә, хүсусилә «Атли һаггында нәғмә» вә «Атлинин нитгләри» нәғмәсиндә һун һөкмдарынын Гуннар вә Хјогни үзәриндәки чезаландырма просеси, көрүнүр, ритуал гурбанвермә мәрасимини хатырладырды. Хјогнинин үрәјини кәсиб чыхарырлар. Гуннары исә зәһәрли иланларла долу гујуја атырлар. Бурада Гуннарын гујуја салынмасы просесини Атилланын өзү мүшәјиәт етмишдир.

Нәғмәләрдә (мифләрлә бағлы) гәдим ритуаллар өзүнү даһа марағлы шәкилдә көстөрир.

Әслиндә һәм епосда, һәм дә ајры-ајры нәғмә, едда вә сағаларда Атилла һаггында нә гәдәр мәнфи, гәһрәмана јарашмајан сөзләр дејилмәсинә бахмајараг онунла гоһум олмаг шәрәфи онун адындан атлы гошунундан истифадә етмәк, она архаланмаг шәрәфинин башучалыгы кәтирдији көз габағындадыр. Гуннар дул бачысынын Атиллаја кетмәјә разылыг вермәсини ешидән кими «Сағ ол, бачым Гудрун, сән бизә хошбәхтлиг кәтирirsән. Инди биз Атилла илә гоһум оларыг вә бизә һеч бир дүшмән бата билмәз» дејир. Атли һаггында Гренланд нәғмәсиндә дејилир ки, Гјукингләрин гызы Гудрун өз гардашларынын интигамыны алыр. О әввәлчә Атилланын оғланларыны өлдүрүр, сонра исә онун өзүнү өлдүрәрәк чадырыны дружинасы илә бирликдә јандырыр.⁶⁶ Дикәр нәғмәдә «Атлинин Гренланд нитгләри»ндә исә һәмин әһвалат бир аз да әтрафлы тәсвирини тапмышдыр.

Үмумијјәтлә, V әсрдән Авропада јараныб кениш шәкилдә јайылан гәһрәманлыг нәғмәләриндә әсас гәһрәманлардан бири Атилладыр. Еддик тсикли ады алтында јайылмыш нәғмәләрдә Атли образы нәзәрә чарпыр. Ики нәғмәдә һун һөкмдары Атлинин Гуннары вә Хјогнини хәјәнәткарчасына сараја дө'вәт едилмәсиндән данышылып. Атлинин (јә'ни Атилланын) мәгсәди гардашларын гызыл хезинәсини әлә кечирмәк вә онлары мәһв етмәк олмушдур. «Атли һаггында Гренланд нәғмәси»ндә (Atlakvida) вә «Атлинин Гренланд нитгиндә» (Atland) һәмин сүжет ифадә олунмушдур. Биринчи нәғмә «Бөјүк Едда»нын ән гәдим нәғмәләрдән бири һесаб олунур. Икинчи адәтән сонракы нәғмәләрә аид едилир. Икинчи нәғмә биринчијә нисбәтән даһа бөјүк һәчмә малиқдир. Бурада сүжет даһа әтрафлы нәгл едилир вә јени-јени персонажларла зәнкинләшдирилir.

⁶⁶ Бах: Бёвульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. М., 1975, с. 312-317.

А.Хојслер белә һеса́б едир ки, бу ики нәғмәни гаршылашдырмагла гәһрәманлыг нәғмәләринин инкишафы нүмајиш етдирилир. У.Кјөрүн фикринчә «Атлинин нитги»ни Еврипидин Есхилә мүнәсибәти илә мугајисә етмәк олар. «Атлинин нитги»нин мүәллифи онда чатышмајан орижинал вә спонтан тәхәјјүлү интеллектуал чәһдләрлә арадан галдырмалы олур. Онун гүсурлары елмилијин, дүзлүјүн вә јеткинлијин кифајәт гәдәр олмамасы илә әлагәләндирилә биләр. Бә'зи тәдгигатчылар һәр ики нәғмәдә гәһрәманларын трактовкасында фәргләрин олмасыны гејд едирләр. Гәдим нәғмәдә бизим гаршымызда чыхыш едән типләр, сонракы нәғмәдә даһа мүрәккәб характерә малик олур. Бурада социал антураж да дәјишир: гејри-мүәјјән-ефсанәви фон вә с. «кәндли мүһити» илә сыхышдырылыр.

«Атлинин нәғмәләри»ндә әр-арвад узун чыхышлары илә фәргләнир. Бөјүк сәрвәт хатырланмыр. О сәрвәти әввәлчә Атли Гуннара тәклиф едирди. О сәрвәт ки, Гуннар онунла тез-тез өзүнү өјүрдү. Алимләрин фикринчә «Атли һаггында нәғмә» Норвеч кралы Көзәл сачлы Харалдын сарајында (IX әсрин сону - X әсрин әввәлләриндә јаранмышдыр. Бу исә викигләрин јүрүшүнүн гызғын чағына тәсадүф едирди. Сонракы нәғмә исә XI-XIII әсрин «кәндли аристократијасы» мүһитиндә јаранмышдыр. Икинчи нәғмәдә мөһдудийәт нәзәрә чарпыр.

Әлбәттә һәр ики нәғмәни бир-бирилә узун-узады мугајисә етмәјә еһтијач јохдур. Лакин бир сыра эпизодлар үзәриндә дајанмаг мараглы оларды. Биринчи нөвбәдә Гуннар вә Хјогнинин Атлијә гонаг кетмәјинин әсасландырылмасы мәсәләсини нәзәрдән кечирәк. «Атли һаггында нәғмә»дә дејилир ки, һун һөкмдары Гуннарын јанына «һијләкәр адамы» Кнефроду кәндәрир ки, онлары бир васитәлә һун сарајына кәтирә билсин. һәммин адам Гуннара вә гардашына бөјүк бир сәрвәт вәд едир. һәммин сәрвәтин ичиндә галханлар, гызылла ишләнмиш дәбилгәләр, һунлар тәрәфиндән тикилмиш чуллар, көзәл көјнәкләр, низәләрдә бајраглар, көзәл атлар вә с. садаланырды. Лакин Гуннар гардашындан сорушур ки, елә бир сәрвәт вармы-

дыр ки, онларда олмасын. Хјогни дә'вәтә чох шүбһә илә јанашыр. Атлини мәкрли һеса́б едән Хјогни гардашындан сорушур ки, Атлинин арвады (јә'ни онларын бачысы Гудрун нијә онлара чанавар түкү бағланмыш үзүк кәндәрмишдир). Јәгин о Атлинин планлары һаггында бизә хәбәрдарлыг едир. Демәли биз чанавар јолу илә кетмәлијик вә бизи хәјанәтләр көзләјир. Гуннарын гоһум-әгрәбасы вә еләчә дә дејүшчүләри бу дәвәти гәбул етмәји мәсләһәт көрмүрләр.

Лакин Гуннар бир конунг кими горхуб кери чәкилмәк фикриндән чох узаг иди. Онун фикринчә әкәр о дә'вәти гәбул етмәзсә гој онун бүтүн сәрвәти чанавара гисмәт олсун. Гуннар анд ичир ки, о кетмәлидир. Әкәр о кетмәзсә ләнәтә кәлсин. Евдә галанлар көз јашы илә гардашлары јола салырлар. Гардашлар һун һөкмдарынын сарајына чатан кими бачылары Гудрун онлары гаршылајыр вә хәјанәт һаггында хәбәрдарлыг едир. О гардашларыны хилас олмаға сәсләјир. Лакин артыг кечдир вә онларын дружинасы да Рејнин гырмызы тәпәләринин архасындадыр.

Гуннары тезликлә тутуб зәнчирләјирләр. Хјогни исә һунлардан бир нечәсини өлдүрсә дә тутулур. Атли тәләб едир ки, онлар тә'чили гызыллары вермәсәләр һәр икиси өлдүрүләчәкләр. Гуннар һәммин тәләбә гардашы - Хјогнинин өлдүрүлмәси шәртилә разы олачағыны билдирир. Елә ки, өлдүрүлмүш Хјогнинин үрәјини габда Гуннара кәстәрирләр, о дәгигә е'лан едир сиз һеч вахт гызылы көрмәјәчәксиниз. Чүнки о дүшүнүрдү ки, әкәр Хјогни сағ галарса гызылларын јерини дүшмәнләрә дејә биләрди. һунлар Гуннардан һеч нә ала билмәјәчәкләрини көрүб ону иланларла долу гујуја атырлар вә о мәһв олур. Гудрун исә өз нөвбәсиндә гардашларынын интигамыны алыр. Әввәлчә о, Атлинин (һәм дә өзүнүн) оғланларыны Ејтил вә Ерпи өлдүрүр, сонра исә адамларла бирликдә сарајы јандырыр.

«Атлинин нәғмәләри»ндәки версијаны нәзәрдән кечирәк. һун һөкмдарынын чапары Гукунглар сарајына кәлир вә онлары гонаглыға дә'вәт едир. Онлар Гудрунун үзүјүнү дејил, мәктубуну кәтирирләр. Мәктубда Гудрун гар-

дашларыны хәбәрдарлыг едирди ки, онлар гонаг кәлмә-синләр. Анчаг Атлинин сәфири Винки мәктуб язылмыш руналары Гуннара вермәмиш дәјишдирир. Гуннар Хјогни илә мәсләһәтләшир. Лакин Хјогни дејир ки, бу елә мәсәләдир ки, Гуннар јалныз өзү һәлл етмәлидир. Беләликлә, крал бирдән-бирә гәрара кәлә билмир. Хјогнинин арвады Кост-бера руналардан шүбһәләнир вә јухусуз кечәдән сонра әринә мұрачиәт едәрәк еһтијатлы олмағы мәсләһәт көрүр. Лакин Хјогни һесаб едир ки, Атлијә гонаг кедәркән онлары һеч бир тәһлүкә көзләмир вә арвадынын јухуларыны сәһв јозур. Елә Гуннар да өз арвадынын јухуларыны тәрсинә јозур. Анчаг о сонра дејир ки, артыг кечдир, демәли, биз тезликлә өлүмлә растлашачағыг.⁶⁷ Бунунла бәрәбәр онлары јола саланлар кетмәмәләри үчүн әлләриндән кәләни едирләр. Лакин Атлинин сәфири бу дәвәтдә һеч бир јаланын олмадығына онлары инандырмагдан өтәри анд ичмәли олур. Гардашлар онлары јола саланларла худаһафизләшир вә дружиналарын чохуну евдә гојуб кедирләр. «Тәлә белә гәрара кәлир». Гардашлар һунларын өлкәсинә үзүрләр (әввәлки версијаларда ат илә кедирләр). Саһилә чыханда кәмиләрини саһилдә сахламырлар. Бу бир даһа өз тәләләрини һунларын өлкәсиндә һәлл едиләчәјини бир нөв символизә едир. Бургундлар Атлинин сарајына јахынлашаркән Винки онлары алдатдығын етираф едир вә гачмағы мәсләһәт көрүр. Лакин онлар гачмаг әвәзинә Винкини өлдүрүрләр. Атлинин дәјүшчүләри онлара јахынлашыр, бир гәдәр сәјүшдүкдән сонра дәјүшмәјә башлајырлар. Нәһәјәт, гардашлар тутулур вә мөһв едилир. Бурада «Атли һаггында нәгмә»јә нисбәтән дәјүш сәһнәси, Атлинин ушагларынын өз анасы Гудрун тәрәфиндән өлдүрүлмәси, әтинин Атлијә једиздирилмәси вә ән нәһәјәт, Атлинин өзүнн өлдүрүлмәси әтрафлы шәкилдә тәсвир олунмушдур.

Бурада марағлы мәсәләләрдән бири әввәлки версијалардан фәргли олараг тәләјә инамын күчлү олмасыдыр. Буну Гуннарын арвады Глаумвјор да дејир. Јухарыда гејд етдијимиз кими Гуннар да тәлә илә һесаблашыр. Тәләјин

күчүнү нәгмәнин мұәллифи дә билир. Бу бәрәдә гардашларыны Атлинин маликанәсиндә гаршылајан бачылары Гудрун да данышыр. Атли исә гонаглар өлдүрүлдүкдән сонра тәлә һаггында өз сөзүнү дејир. Глаумвјор әринә јухусуну данышыр. Јухумда көрдүм ки, сәни асмаға һазырлашырлар вә иланлар сәнә дири-дири әзаб верирләр. Тәләјин сона чатыр.⁶⁸ Тәләјин тәсвири аллаһларын вә дүнјанын сону һаггында олан нәгмәләрә бәнзәјир. Онларын (јәни асларын) фачиәви тәләји дә бу гәбилдәндир. Бурада Гјукунгларын гәһрәманчасына өлүмү аллаһларын мөһви илә ејниләшдирилир.

Әслиндә кралларын ролу шиширдилмиш Атилланын ролу исә јумористик сәвијјәдә кичикләшдирилмишдир. Бүтүн Русијаны, Европаны гәһрәманчасына фәтһ едиб 438-чи илдән 453-чү иләдәк һөкмранлыг етмиш Атилла һаггында дастанлар вә нәгмәләр язылмышдыр. Сибирдән 8 ајлыг ат јолу кечәрәк Европада әзәмәтли бир ханәданлыг јарадан Атилла һаггында тарихи, елми, бәдии әсәрләр тәһрифләрлә долудур. Индијә гәдәр чап олунан мәхәзләр, (Бизанс мәнбәләрини чыхмаг шәртилә Атилла һаггында биртәрәфли, тенденсијалы мәлүматларла зибилләнмишдир. Атилланын заманында вә ондан сонра да онун империјасында бүтүн халглар түрк дилиндә данышырдылар.

Азәрбајҗанын халг шаири Нәби Хәзри «Атилланын атлылары» адлы поэма јазмышдыр. Орадан бир бөјүк парчаны бурада вермәји зәрури сәјдыг:

*Гызарды зинданлар, јанды көрүкләр,
Зағлы ғылынчлара нахыш вурулду.
Гарагаш, алакөз, сијаһ һөрүкләр
Түркдән Европаја јадикар олду.
Чатдым көрүшүнә мән һансы јолла?
ешитсин тәк бирчә сәтирим сәни.
Мән сәнин әсринә кәлдим Атилла!
Кәлдим ки, бу әсрә кәтирим сәни.
Дүнән диван тутдун сән наданлара,
Дедим биз көрәни бу күн көрәсән.*

⁶⁷ Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. с. 319

⁶⁸ Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. с. 319.

Бә'зән түркүлүүнү унуданлара
 Эсрләр адындан сән дәрс верәсән.
 Өлдүрән дүнјанын, өлән дүнјанын
 Дәрдли синәсиндә аґры-ачы вар.
 Чәлладла үз-үзә кәлән дүнјанын
 Бу күн Атиллаја еһтијачы вар.
 Адын Шәргдән кәлән Күнәшди дүнән,
 Јенә дә дилләрдә адын долашыр.
 Сәнинлә Европа түркләшди дүнән,
 Бу күн түрк елләри Европалашыр!
 Түрк өзми мәтиндир, түрк гәлби јумшаг,
 Өзү дә сөзләрә тез инанандыр.
 Лап бизи алдадыр кичик бир ушаг,
 Дујмарыг дедији ағ бир јаландыр!
 Бир кәлиб көрәјдин бу күн дүнјаны,
 Мәрдләр өз әјнинә кејиб кәфәни.
 Сән ки фәтһ ејләдин бүтүн дүнјаны,
 Бир узун һөрүклу фәтһ етди сәни.
 Нејләмәк бу түркүн мәһәббәтидир
 Бү түркүн әбәди хасијјәтидир.
 Күнләр илә дөндү, илләрсә әсрә,
 Санки хатирәләр даш һејкәлдиләр.
 Көрәсән нә олду бу күнки әсрә?
 Горхағлыг, рәзаләт «гонаг» кәлдиләр?
 О сәнин гырдығын варјаг ханлары
 Кәтирди халғыма ганлы јанвары».⁶⁹

Нәби Хәзри «Атилланын атлылары» адлы «Нискилли нәғмә» адландырдығы поемасында Г.Флоберин ашағыдакы фикирләрини башлыға чыхармышдыр. «Һардасан, еј бөјүк Атилла, еј бөјүк һөкмдар, сән 400 минлик атлыларыңла нә заман кәлиб бу ајағалты, бу чүрүнтүләр әхлагсызлар өлкәсини... низама салачагсан?!»⁷⁰

1998-чи илдә Русијада ушағлар үчүн бүрахылан 6 чилдлик «Дүнја тарихи шәхсијјәтләрлә» адлы китабын I

чилдиндә јазылырды ки, гәдим дөврүн тарихчиләринә көрә һәтта Атилланын харичи көрүнүшү адамларда дәһшәт доғурурду. О алчаг бојлу, кениш синәли, јекә башлы, кичик көзлү кими тәсвир олунур. һакимијјәти әлә кечирмәк үчүн о доғма грдашыны вә әмисини өлдүрмүшдү. Атилла һунлары бөјүк дөвләтдә бирләшдирмәјә гадир олмуш вә һәммин гошуну Рома империјасына гаршы чевирә билмишди.

Сонунчу Рома императорларындан биринин гызы Гонорија сарај интригаларында иштирак етмиш вә өз гоһумлары вә доғмалары тәрәфиндән һәбсханаја салынмышдыр. О һунларын дөјүшкәнлији вә онларын гәһрәман һөкмдары һағғында чох ешитмишди. Өзүнә садиг адамлары илә о Атиллаја нишан үзүјү көндәрир. Гонорија Атиллаја өз гәлбини вә чәһиз кими Рома империјасынын бир һиссәсини тәклиф едир. Атилла тәклифләри гәбул едир. Онун јарыммилјонлуг ордусу Алманија вә Галлијаны кечәрәк Ромаја јахынлашды. Ромалылар вә керманлар бирләширләр вә Атилланы мәғлуб едирләр. Лакин бир илдән сонра Атилла Италијаја сохулур вә бир-бир шәһәрләри дағыда-раг Ромаја доғру һәрәкәт едир. Христиан папасы Лев онунла данышыға кедәрәк мүәјјән мәбләғдә гызыл пул вермәклә Италијаны төрк етмәјә разылашдырмышды. Атилла Маҗарыстана гајыдыр вә Гонорија вә онун хәзинәсини төләб едир. Әкс тәғдирдә о төзәдән Италијаја гајытмагла һәдәләјир. Ејни заманда о алман гәбиләси олан Бургундлары дармадағын едир. О, әсарәтә алдығы бургунд халғынын көзәл гызы Илдико илә евләнир. Лакин тојун елә биринчи кечәсиндә Илдиго өз халғынын интигамыны алараг Атилланы өлдүрүр. Әфсанәјә көрә һунлар өз һөкмдарларыны Тила чајынын дибиндә үч гат табутда басдырырлар. Үчгәт табут дәмир, күмүш вә гызылдан дүзәлдилмишди. Христиан јазычылары вә руһаниләри Атилланы «танрынын гырманчы» адландырмышлар. Онларын фикринчә о, христианларын күнаһына көрә чәза вермәк үчүн көндәрилмишди. «Һун» сөзү илә Европа халғларынын дилиндә вәһшилик вә

⁶⁹ Нәби Хәзри. Атилланын атлылары. «Азәрбајҗан» журналы.

1999, № 10. с. 17-18

⁷⁰ Јенә орада, с. 3

йртычылыг синоним кими ишләнмишдир.⁷¹ Бүтүн тәнгиди мұлаһизәләрә, һунлара гараҗахмалара бахмајараг онлары өзләрининки һесаб едәнләр дә тапылмышдыр. Мәсәлән, 1996-чы илдә Саратовда чапдан чыхан «Гәдим Волганын мифләри» адлы китабда дејилирди ки, V әсрдә һунлар ады алтында славјан тајфалары шәһрәт газанмышды.⁷² Башга бир тарих китабында дејилир ки, V әсрдә Рома империјасы үчүн ән горхулусу һунлар олмушдур. V әсрин әввәлләриндә һун тајфалары енержили һөкмдар Атилланын (435-453-чү илләр) башчылығы алтында бирләшмишләр. Онун пајтахты индики Мачарыстан әразисиндә олмушдур. Бурадан Атилла һәр јерә жүрүшләр едирди. Онун жүрүшләри Балкан јарымадасы; Кичик Асија вә һәтта Месопотамија гәдәр кедиб чыхмышдыр. Она Бизанс һөкмдары да хәрач верирди. 50-чи илләрдә Атилла өз ордусу илә Гәрбә жүрүшә башлајыр. О Галлијанын бир чох шәһәрләрини тутараг Орлеана јахынлашыр вә ону мұһасирәјә алыр. Орлеан стратеги мәнәтгә иди, узун мүддәтли мұһасирәдән сонра Орлеан алынды. Рома сәркәрдәси Авропа халгларыны бирләшдирәрәк Каталун чөлүндә Атилла илә дөјүшдү. Авропа тарихчиләри бир ағыздан бурада Атилланын мөғлүб олдуғуну гејд едирләр.⁷³ Үмумијјәтлә, бүтөв түрк дүнјасында дәмир култу кениш јајылмышды. Бүтүн әфсанәләрдә мифләрдә түркләр чох вахт өз мәншәләрини дәмирлә бағлајырлар. һунлар дәмирә дуа едирдиләр. Онларың дәмирдән дүзәлтдикләри ғылынчы ромалылар Марсын ғылынчы адландырырдылар. Түрк өлкәләринин сәрһәддиндә VI әсрдә Бизанс өлкәләри дини мәрәсимдә иштирак едәркән онлара дәмир кәтирмишдиләр. Гәдим милли адлар Тимур (дәмир), Тимурташ (дәмирин јолдашы)- шүбһәсиз дини мәншәлидир. Атилланын мачар ады Атсел (алман-скандинавларда Етсел, Атли) дәмирчи де-

⁷¹ Бах: Всемирная история в лицах. Древний мир. М., «Олма-Пресс» 1998, с. 222.

⁷² Мифы Древней Волги. Саратов. «Надежда» 1996, с. 83

⁷³ Всемирная история. (в 24 томах) т. 7. Раннее средневековье. Минск. Литература. 1998. с. 255

мәкдир.⁷⁴ Мұасир дөврдә Атиллаја вә бүтөвлүкдә һунлара, онларың фәалијјәтинә јүксәк гијмәт верән алимләр чохдур. Мачар алыми Сандор Еккһардт «Әфсанәдә Атилла» адлы мөғаләсиндә Авропа мифолокијасы вә фолклорунда Атилла образының мұһүм јер тутдуғуну гејд едир.⁷⁵ Мүәллиф һәммин мөғаләсиндә Авропа халгларының әксәријјәтинин дастан јарадычылығында Атилла образының мәшһүр олдуғуну көстәрир. Бурада һәчүч вә мәчүч оғуллары, һунларың тәсвири, һунларың әфсанәләри, бизанс әфсанәләри, Гот-лонгобард мәсәлләри, әфсанәләрдә Атилла, Итајан Атилла әфсанәси, Керман Атилла, Мачар Атилла фәсилләри вардыр. Мүәллиф гејд едир ки, Авропа халгларының һәр биринин өзүнәмәхсус Атилла образлары олмушдур. Әслиндә Атиллаја ән чох шәрги, дастан, сага вә с. гошан алманлар, скандинавијалылар вә мачарлар олмушдур. Мүәллифә көрә Атилла һағгында әфсанәләр он әср әрзиндә јаранмагда давам етмишдир. Бунлар зиддијјәтли олсалар белә бу бөјүк һун сәркәрдәси вә һөкмдарының узун әсрләр бөј јаддашлардан силинмәдијјини сүбүт едир.

⁷⁴ Бах: Эпоха крестовых походов. (пер. с франц.) Санкт-Петербург. Полигон-Аст. 1999. с. 998

⁷⁵ Sandor Eckhardt. Efsanede Atilla. Бах: Çyula Nemeth. Atilla ve hunları. Ankara.1982. s. 123-186

НИБЕЛУНГАРЫН ҺАГГЫНДА ҺӘҒМӘ (АДУВИАГ УЛАНДЫН ДЕЛИМИНДӘ)

Бургундијада Кримһилда адлы, дүнјада һамыдан көзәл олан бир гыз јашајырды. Ону үч гардаш, краллар Күнтер, һернот вә һизелһер горујурду. Онлар Рејн үзәриндәки Вормсда һөкмдарлыг едирдиләр. Чәсур пәһләванлар Хаген фон Тронје вә гардашы, Меһтәр Данкварт, онларын әслән Метсдән олан бачысы оғлу Ортвин, вилајет кнјазлары һере вә Еккеварт, Алтсејли чалғычы ханәндә Фолкер сүфрә хөрөкпајлајан Зиндалти хидмәтчи Хунолт, крал ашпазы Румолд. Бүтүн бу дәбдәбәнин ичәрисиндә бир күн Кримһилда јухуда көрдү ки, онун өз әли илә једиздирдији көзәл гызылгушу ики гартал дидиб парчалајыр. Анасы Уота онун јухусуну белә јозур: гызылгуш Кримһилданын севиб вахтсыз итирәчәји әсилзадә әрдир. Амма Кримһилда мәһәббәт һаггында ешитмәк белә истәмир. Чохлары әбәс јерә она елчи көндәрирләр.

Нидерландда, ашағы Рејн үзәриндәки Ксантен шәһәриндә кәнч јашларында икидлији илә шәһрәтләнмиш, крал Зигмундан вә Зиглинданын оғлу Зигфрид бөјүјүрдү. Атасы ону диқәр 400 кәнчлә бирликдә чәнкавәрләр сырасына гәбул едир. Бу һадисәнин шәрәфинә крал бөјүк бајрам шәнлији тәшкил едир.

Кримһилданын көзәллији һаггында ешидән Зигфрид она елчи көндәрмәји гәрара алып. Бургунд кралларынын диқбашлығыны ешидән валидејнләринин хәбәрдарлығына бахмајараг Зигфрид өзү илә 12 олан чәнкавәрләри илә јола дүшүр Вормсда бу көзәл јад пәһләваны һеч ким танымыр. Тәкчә Хаген онун адыны чәкиб, икидлији һаггында даныша биләрди. Зигфрид Нибелунгун дағда мағарада кизләдилмиш түкәнмәз хәзинәсинин саһибидир. О бу хәзинәни атасындан галан мираса саһиб олмаг үстүндә бирбири илә мүбаһисә едән крал оғуллары Шилбунг вә Нибелунгдан зорла тутуб алмышды. Онлардан Балмунг гылын-

чыны алып һәр икисини, онлара гуллуғ едән 12 нәһәнки вә 700 пәһләваны өлдүрдү. О һәмчинин балачабој Алберихә галиб кәлди, ондакы сәһирли папағы алды, өзүнү исә хәзинәјә көзәтчи гојду. Хаген танынмыш гәһрәманы һөрмәтлә гәбул етмәји мәсләһәт көрүр. Амма Зигфрид Күнтери тәкбәтәк дөјүшә чағырыр: ким галиб кәләрсә, торпаглар да адамларда онун олсун. Амма өз мәһәббәти һаггында дүшүнчәләрин тәсири алтында о јумшалыр вә бургунд кралларынын сарајында галыб јашајыр; бүтүн или әмин-аманлыг вә шан-шәһрәт ичиндә кечирир, лакин бир дәфә дә олсун Кримһилданы көрмүр. Кримһилда исә, Зигфрид һәјәтдә даш вә низә атмағы мәшғул едәндә, кизлинчә пәнчәрәдән она бахыр.

Күнтери Саксонија кралы Лудекер вә данимарка кралы Лүдегаст һәдәләјир. Зигфрид гошуну илә онлара гаршы дөјүшдә галиб кәлир вә һәр ики кралы әсир кәтүрүр. Чапар Кримһилдаја Зигфридин нечә мәрдликлә вурушдуғу барәдә данышанда, онун көзәл чәһрәсиндә јанаглары гызарыр; о чапара сәхавәтлә һәдијә верир.

Күнтер өз пәһләванлары үчүн көзәл гонаглыг тәшкил едир. Бу гонаглыгдә Зигфрид Кримһилданы көрмәлидир, белә ки, краллар Зигфриди јанларында сахламаг истәјирләр. Гардашларынын хаһиши илә Кримһилда галиби өпүшлә саламлајыр.

Узағда дәнизин архасында, Исландијада көзәл кралица Брјунһилда јашајыр. Онун мәһәббәтини газаныб, она саһиб олмаг истәјәнләр үч јарышда-даш вә низә тулламагда, тулланмагда-она галиб кәлмәлидирләр; үч јарышдан бириндә белә удузан башындан кечмәлидир. Күнтер она елчи көндәрмәји гәрара алып вә Брјунһилданы әлә кечирмәјә көмәк едәчәји тәғдирдә бачысыны Зигфридә верәчәјинә сөз верир. Гәһрәмәнлар гардашлыг иттифағы бағлајырлар. Хаген вә Данквартла бирликдә онлар дөрд нәфәр гајыға әјләшиб, аварлары өзләри чәкирләр. Онлар сәмт күләји илә Рејн чајы боју үзү ашағы дәнизә тәрәф үзүрләр.

Он икинчи күн сәһәр-сәһәр онлар Брјунһилданын кәнизләри илә пәнчәрә өнүндә дуруб бахдығы Изенштејн

галасына кәлирләр. Гонаглар гајыгдан дүшүб гуруја чы- ханда Зигфрид кралын атынын жүјәниндән тутур ки, гој елә билсинләр о, Күнтерин нөкәридир. Онлар галанын һәјәти- нә дахил олурлар. Брјунһилда Зигфриди кралдан әввәл саламлајыр, амма чавабында Зигфрид билдирир ки, о, Кү- нтерин тәбәәсидир. Јарышлар башланыр. Зигфрид сөһрли папағы кејиб көзә- көрүнмәз олур, Күнтерин јанында даја- нараг онун әвәзиндә икидлик көстәрир, Күнтер исә әлинин һәрәкәтләри илә өзүнү јарышда иштирак едән кими көстә- рир. Брјунһилда голларыны чырмајыб он ики хидмәтчинин күчлә мејдана кәтирдији галханы көтүрүр. Елә о ағырлыгда низәни Брјунһилда Күнтерин галханына елә вурур ки, ни- зәнин ити учу галханы дешиб кечир, зәрбәдән сәнтирләјән һәр ики икид аз галыр јерә јыхылсынлар; амма Зигфрид низәни кери чевириб, ону даһа бөјүк гүввә илә кери атыр. Он ики нәфәрин бөјүк чәтинликлә кәтирдији дашы Брјун- һилда 12 сажын (36 аршын=25, 6м) мәсафәјә туллајыр вә ондан да узаға зиреһли палтарын чинкилтиси алтында өзү тулланыр вә бу заман Күнтери дә әлиндә апарыр. Брјун- һилда көнүлсүз дә олса өзүнүн мәғлуб олдуғуну етираф едиб, адамларына Күнтерә сәдагәтли олачагларына анд ичдирмәлидир. Амма Күнтерин ардынча кетмәјә Брјунһил- да јалныз доғмаларыны вә вассалларыны хәбәрдар едән- дән сонра разыдыр.

Ола биләчәк тәһлүкәнин гаршысыны алмаг үчун Зиг- фрид онун хәзинәсинин кизләдилдији Нибелунглар өлкә- синә кизлинчә үзүб кедир. Орада о, тәкбәтәк дөјүшдә га- ланын кешикчиси нәһәнки вә хәзинәни горујан балачабој Алберихи сынајыр; сонра она табе олан Нибелунглардан мин нәфәр ән јахшы пәһләван сечиб, онларла бирликдә Изенштејнә гајыдыр.

Зигфриди Вормса сәфир көндәрирләр, орада крали- ча Уот вә Кримһилда ону севинчлә гаршылајырлар.

Брјунһилданы Вормса кәтирирләр, бурада ону төнтә- нәли көрүш көзләјир. Ејни бир күндә Күнтер Брјунһилда илә, Зигфрид исә Кримһилда илә евләнир. Амма Брјун- һилда тој шәнлијиндә Кримһилданын Зигфридин јанында

әјләшдијини көрәндә ағлајыр; өз көз јашларыны, ағлама- сыны о, крал гызынын вассала әрә верилмәсинә тәәссу- фләнмәси илә изаһ едир; зифаф кечәси Брјунһилда һади- сәләрин бу шәкилдә алынмасынын тәфәррүатыны әјрән- мәјәнә гәдәр Күнтерә арвад олмаға разылыг вермир. О, Күнтерә мүгавимәт көстәрир, өз көмәри илә онун әл- аҗағыны бағлајыб, бүтүн кечәни диварда һүндүр јерә вурул- муш мисмардан асыр. Сәһәриси Зигфрид кралын бикеф олдуғуну көрүб мәсәләни баша дүшүр вә она сөз верир ки, кәлини рам едәчәк. Нөвбәти кечә Зигфрид сөһрли папағы кејиб Күнтерин јатаг отағына кирир, Брјунһилда илә күлө- шир, ону рам едир, тохунмадан крала верир. Брјунһилда- нын голундан ачдығы базубәнди вә көмәри Зигфрид өзү илә апарыр. Күнтерин арвады оландан сонра Брјунһилда өз күчүнү итирир.

Бундан сонра тезликлә Зигфрид Кримһилданы өз ја- нына, вәтәни Ксантенә апарыр; орада атасы өз тахт- тачы- ны Зигфридә верир. 10 илдән сонра Кримһилданын оғлу олур, адыны Күнтер гојурлар; Брјунһилданын да оғлу олур, адыны Зигфрид гојурлар.

Бу мүддәт әрзиндә Зигфрид бир дәфә дә олсун Вормсда олмајыб. Брјунһилда тәәччүбләнир ки, Күнтерин вассалы ола- ола Зигфрид бу гәдәр узун мүддәт әрзиндә сараја кәлмәјиб. О, әрини, бачысыны вә достуну јахын күн дөнүмүндә (22 ијун вә јахуд 22 декабрда) бөјүк бајрама дөвәт етмәјә разы салыр. Пирани гоча Зигмунд онларла бирликдә Вормса јола дүшүр.

10 күн шән бајрам күнләри беләчә өтүб кечир.

Он биринчи күн ахшама јахын, сарајда турнир баш- лајанда ики кралича бир јердә әјләширләр. Бурада Крим- һилда өз әрини тә'рифләјир, онун о бири пәһләванлар гар- шысында даһа күчлү олмасындан данышыр. Брјунһилда е'тираз едәрәк билдирир ки, нә олсун, о ки Күнтерин васса- лыдыр. Кет- кедә наразылыг даһа да артыр вә килсәјә ах- шам ибадәтинә кетмәк вахты чатанда, онлар адәтән ол- дуғу кими бир јердә дејил, һәр бири өз мәијјәти илә, јәни онлары мүшајиәт едән адамларла бир јердә кедирләр.

Брјунһилда Кримһилдаја әмр едир ки, сән вассал арвады-сан вә јолу габагда мән кетмәлијәм; бу заман Кримһилда Брјунһилданын башына гахыр ки, сән Зигфридин ашнасы олубсан, о сәнин бакирәлијини позуб. Кримһилда аглајан краличанын гаршысындан килсәјә кечир. Ибадәтдән сонра Брјунһилда Кримһилданы килсәнин гаршысында көзләјир вә ондан дедији сөзләри сүбүт еләмәји тәләб едир. Кримһилда она бағышладығы базубәнди вә көмәри көстәрир. Чаваб вермәк үчүн чағырылмыш Зигфридин Брјунһилданын мәнәббәтинә тәчавүз етмәдији һагда анд-аман еләмәси әбәсдир. Хаген анд ичир ки, краличанын көз јашларына көрә Зигфриддән гисас алачаг вә ону өлдүрмәк барәдә өзүнүн чинајәткар планына Күнтери дә чәлб едир.

Хагенин мәсләһәти илә Вормса јаланчы чапарлар көндәрилер. Онлар вахтилә бир даһа Зигфридә гаршы мүһарибә етмәјәчәкләри барәдә сөз вериб азадлыға бураһылан Лүдекер вә Лүдегаскын инди она мүһарибә епан етдијини хәбәр верирләр. Зигфрид дәрһал онларла мүһарибәјә һазыр олдуғуну билдирир. Гошун һәрби јүрүшә һазыр оlanda Хаген Кримһилда илә видалашыр. Кримһилда Брјунһилданы инчитдији үчүн пешман олдуғуну билдирир вә Хагендән хаһиш едир ки, дөјүш заманы Зигфридин һәјатыны горусун. Бунун үчүн о, Хагенә бир сирр ачыр; Зигфрид әждаһанын ганында чимәндә онун күрәјинин ортасына чөкә јарпағы јапышмышды. Јалныз һәмин јерә дөјән зәрбә ону өлдүрә биләр. һәмин јери нишанламаг үчүн Кримһилда Хагенин мәсләһәти илә әринин палтарынын һәмин јеринә балача хач тикир. Хаген баш тутан һиләкәрлијинә севинир вә Зигфрид һәрби јүрүшә јола дүшмәјә маңал тапмамыш сүлһ хәбәрини кәтирән ики диқәр чапар көлиб чыхыр.

Гәрара алыныр ки, јүрүш әвәзинә Вокез мешәсинә габан, ајы вә зубр овуна кетсинләр. Кримһилда ачы көз јашлары төкәрәк әрини ова бурахыр. Јухуда о, ики габанын әрини говдуғуну, талада күлләрин гана бојандығыны, ики дағын Зигфридин үзәринә учдуғуну вә Зигфридин јоха чыхдығыны көрмүшдү. Зигфрид Күнтерлә, Хагенлә вә

бөјүк мәијјәти илә мешәјә ова кедир. һермон вә һизелһер евдә галырлар. Овчулар кимин даһа сәрраст олдуғу көрүнсүн дејә мүхтәлиф сәмтләрә сәпәләнирләр. Зигфрид мешәни тәмизләјир, һеч бир вәһши һејван онун әлиндән гуртара билмир, һамы ону тәрифләјир. Артыг шејпурлар јемәк сүфрәсинә сәсләјир, бу заман Зигфрид даһа бир ајыны јувасындан чыхарыр. Атын үстүндән јерә тулланыб о, вәһши ајынын далынча гачыр, ону тутур вә өз атынын јәһәринә баглајыр. Зигфрид аты тонгалын үзәринә чапыр, төләсдијиндән ајыны бурахыр. Ајы сәјјар мөтбәхин ичи илә газанлары ашырараг гачыр. Зигфрид архадан гачыб ајыја чатыр вә гылынчла ону өлдүрүр. Овчулар јемәк сүфрәси архасында әјләширләр, амма шәраб јохдур. Хаген куја ки ону сәһвән башга јерә көндәриб. О, дејир ки, амма әвәзиндә јахынлыгда сәрин булаг вар. Хаген Зигфридә булага төрәф гачараг өтүшмәји тәклиф едир. Зигфрид бүтүн силаһлары үстүндә гачыб булага биринчи чатыр. Амма крал ичмәмиш о, суја јахын кәлмир. Зигфрид булага төрәф әјиләндә Хаген Зигфридин чөкә ағачына сөјкәдији низәни көтүрүр, онун палтарындакы ишарәнин үстүндән елә санчыр ки, ган фышгырараг гатилин палтарына чиләнир. Хаген дөнүб гачыр, елә гачыр ки, һәлә индијә кими һеч кимдән белә гачмамышды. Зигфрид ајаға галхыр, низәнин сапы онун јарасындан чыхыр, о өз галханыны көтүрүр, белә ки, онун гылынчыны вә охуну Хаген апарыб; о гачыб архадан гатилә чатыр вә галханын зәрбәси илә ону јерә сәрир. Амма гәһрәман күчдән дүшүр, ганы аха-аха о јерә сәрилер. О, сатгынлары онун сәдагәтинә белә алчагчасына гијмәт вердикләринә көрә ләнәтләјир, өлүмүндән габаг Кримһилданы гардашына тапшырыр.

Кечә Зигфридин чәназәсини Рејндән кечириб кәтирирләр. Хаген әмр едир ки, чәназәни Кримһилданын јатаг отағынын кандарында гојсунлар. Сәһәр ибадәтинә чағыран килсә зәнкләри сәсләнәндә јатаг ағасы шам кәтирир вә гана бојанмыш мејиди көрүб танымыр. О бу барәдә өз кәнизләри илә килсәјә кетмәјә һазырлашан Кримһилдаја хәбәр верир. Кримһилда һәлә мејиди көрәнә гәдәр билмир

ки, бу онун әридир. О өзүнүн Хагенлә олан сөһбәтини јадына салыр. «Буну Брјунһилда фикирләшиб, Хаген исә јеринә јетириб!»- дејә гышгырыб һушсуз һалда јерә јыхылыр, додагларында ган көрүнүр. Сөһәр чәназәни хәрәкдә килсәјә гојурлар. Бурада Күнтер вә Хаген пејда олурлар, крај Зигфрид үчүн көз јашы төкүр. О дејир: «Гулдурлар гәһрәманы өлдүрдүләр». Кримһилда онлара тәклиф едир ки, әкәр онлар өзләринин күнаһсыз олдуғларынын сүбут еләмәк истәјирләрсә, гој чәназәјә јахынлашсынлар. Хаген чәназәјә јахынлашанда өлдүрүләнниң јараларындан ган ахмаға башлајыр. Кримһилда Зигфридин јанында өлмәк үмиди илә үч күн, үч кечә чәназәнин јанында галыр. Зигфриди дөфн едәндә Кримһилда јенидән табуту ачмағы әмр едир, мејиди өпүр вә көзләриндән ганлы јаш сүзүлүр.

Крал Зигмунд үрәк ағрысы илә евә гајыдыр. Доғмаларынын хаһиши илә Кримһилда килсәнин јанында Вормсда галмағ гәрарына кәлир.

Кримһилда әмр едир ки, килсәнин јанында онун үчүн ев тиксинләр. Орадан о һәр күн Зигфридин гәбрини зијәрәт еләмәјә кедир. Дөрд ил јарым о, Күнтерлә данышмыр, дүшмәни Хагени исә бир дөфә дә олсун көрмүр. Хаген исә Нибелунгларын хәзинәсини нечә әлә кечирмәк һағгында фикирләшир. Нәһәјәт, һернот вә һизелһер бачыларынын јенидән Күнтерлә саламлашмасына наил олурлар. Сонра онлар Кримһилданы дилә тутурлар ки, әмр еләсин Зигфридин никаһ һәдијјәси олан хәзинәни бура көчүрсүнләр. Амма Кримһилда сәхавәтлә гызыл пајламаға башлајанда Хаген горхур ки, о чохлу тәрәфдар газана биләр. Әввәлчә ачары Кримһилдадан алырлар, о, бундан шикајәтләнәндә Хаген хәзинәни Рејн чајынын дибинә батырыр.

Кримһилда он үч ил дул галыр. Бу заман өзәмәтли һун кралы Етселин ханымы Хелха вәфат едир. Она мәсләһәт көрүрләр ки, Кримһилдаја елчи көндәрсин. Етсел Кримһилданын јанына вилајәт кнјазы Рудигери бөјүк һејјәтлә көндәрир. Вормсда краллар елчиләрин кәлишинә севи-нирләр, амма Хаген разылашмағы мәсләһәт көрмүр. Кримһилда өзү узун мүддәт мүғавимәт көстәрир: она төкчә Зиг-

фрид үчүн ағламагдан башга һеч нә галмыр. Јалныз Рудигер онунла кизли сөһбәт апаранда Кримһилдаја гаршы азачыг да олса пислик едиләчәји тәғдирдә өз дружиначылары илә бирликдә гисас алачағына анд ичәндә, Кримһалда Зигфридин гисасыны алачағына үмид чырағы јаныр вә о, Етселә әрә кетмәјә разылыг верир. Елчиләрлә бир јердә Кримһилда өз кәнизләринин вә вилајәт кнјазы Еккевартын мүшајиәти илә һунлар өлкәсинә јола дүшүр.

Онларын јолу Пассаудан кечир. Бурада дајысы јепископ Пилгримм ону сәмиими гәбул едир. Сонра Бехларенә кәлиб гонагпәрвәр вилајәт кнјазы Рудигерин евиндә галыр. Тулнда крал Етсел она гуллуғ едән бүтпәрәст вә хачпәрәст кнјазлары илә Кримһилданын пишвазына чыхыр. Тоју Вјанада едирләр; Мизенбургда кәмиләрә әјләшиб, Дунај боју кәзинтијә чыхырлар.

Беләчә онлар Етселнбургга кәлиб чатырлар. Бурада Кримһилда Хелханын јериндә һакимлик едир.

Кримһилданын оғлу олур, адыны Ортлиб гојурлар. Амма бу 13 ил әрзиндә өз кәдәрини утуда билмәјиб; һәмишә гисас алмағ һағгында фикирләшир. О, әринә киләјләнир ки, ону тәнһа вә гоһум- әграбасыз һесаб едирләр белә ки, индијә гәдәр онун доғмалары бир дөфә дә олсун кәлиб она баш чәкмәјибләр. Кримһилда әрини дилә тутуб разы салыр ки, онун гардашларыны јахын күн дөнүмү бајрамына (22 ијун; 22 декабр) дә'вәт етсин. Крал чалғычы - ханәндәләри Вербели вә Свеммели гасид көндәрән Кримһилда онлара тапшырыр ки, Хаген евдә галмасын, чүнки јолу төкчә о таныјыр.

Крал Күнтер елчиләр барәдә өз гардашлары вә дружиначылары илә мәсләһәтләшир. Хаген гәтли хатырлајыб кетмәмәји мәсләһәт көрүр. Амма һернат вә һизелһер ону горхағлыгда күнаһландыранда, Хаген гәзәбләниб онлара гошулур, амма өзләри илә гошун көтүрмәји мәсләһәт көрүр. Крал ашпазы Румолд өз ағаларына евдә дадлы јемәк сүфрәси архасында, көзәл арвадлары илә галмағы мәсләһәт көрүр.

Онлар жола дүшмәжә һазыр оlanda ханым Уот нәһс јуху көрүр. О, јухуда көрүр ки, өлкәдә бүтүн гушлар гырылыб. Краллар 1060 дружиначы, әләвә 1000 Нибелунг вә 9000 хидмәтчи илә жола дүшүрләр; онлар Шәрги Франкония, илә Дунаја гәдәр кедирләр, һамыдан габагда ат үстүндә Хаген кедир. О, бүтүн силаһлары үстүндә саһил боју бәрәчини ахтармаға јолланыр. Бирдән о су сәсини ешидир: су пәриләри көзәл булагда чимирләр. Хаген кизлинчә онлара јахынлашыр. Су пәриләри ону көрүб гуш кими суда үзүб арадан чыхырлар. Хаген онларын палтарларыны кизләдир. Пәриләрдән бири Хадебург, сөз верир ки, әкәр Хаген палтарлары гајтарса, онларын сәфәринин нә илә нәтичәләнәчәјинә әввәлчәдән дејәчәк. Вә һәгигәтән дә о дејир ки, бургундлар Етсел өлкәсинә сағ- саламат кәлиб чыхачаглар. Амма бундан сонра Хаген су пәриләринин палтарларыны гајтаранда диһәр пәри, Зиглинда, она тезликлә евә гајытмағы мәсләһәт көрүр, јохса онлар һамысы һунларын әлиндә мәһв олачаг, тәкчә крал кешишинин көмәкчиси сағ- саламат евә гајыдачаг. Әкәр о мүтләг јолуна давам етмәк истәјирсә, пәриләр чајы кечмәјин јолуну Хагенә баша салырлар. Чајын о тајында Бавария князы Елзенин бәрәчиси јашајыр. Хаген өзүнү князын дружиначысы Амелрих кими гәләмә веририк бәрәчини бәркдән сәсләјир, ғылынчын учунда Хаген дашынма һаггы кими бәрәчијә ғызыл үзүк узадыр. Бәрәчи гајыгда јахына кәлир вә көрүр ки, алданыб. О, Хагени гајыгдан дүшүрмәк истәјир. Хаген гајыгдан дүшмәжә разы олмадыгда бәрәчи авар ил онун башына зәрбә вурур. Хагенә ғылынча әл атыр, бәрәчинин башыны үзүб чајын дибинә атыр. Сонра Хаген гана булашмыш гајыгы саһилә, ағаларынын дурдугу јерә кәтирир. Хаген бүтүн күн әрзиндә әлләшиб өзү гошуну диһәр саһилә кечирир, атлары чајдан үзә- үзә кечирирләр. Крал кешишинин көмәкчисини исә Хаген гајыгдан суја атыр, амма кешиш көмәкчиси сағ- саламат гуруја кәлиб чыхыр. Хаген көрүр ки, су пәриләринин дедикләринин баш вермәси лабүддүр. О, гајыгы тикә- тикә доғрајыб, ғырыгларыны чаја төкүр ки, һеч бир горхаг гача билмәсин.

Сонра онлар әлиндә бајраг тутмуш Фолкерин ардынча кечә - күндүз Бавариядан кечиб кедирләр. Хаген еһтијат үчүн әсас гүввәләрин архасында јерләшән гошуну өз дружиначылары вә гардашы Данквартла горужур. Тезликлә Гелпфрат вә Елзе 700 дејүшчү илә онларын үзәринә һүчүм едирләр: онлар өлдүрүлмүш бәрәчинин ғысасыны алмаг истәјирләр. Ај ишығында амансыз дејүш башланыр. Гелпфарты Данкварт өлдүрүр, Елзе исә гачыб чаныны гуртарыр. Јалныз күнәш дағларын зирвәсиндән јухары галханда, Күнтер гана бојанмыш силаһы көрүр вә баша дүшүр ки, Хаген онлары нечә јахшы горумушдур. Пассаудан кечиб онлар Рудигерин вилајәтинә кәлирләр. Кешикчини јатмыш көрән Хаген онун ғылынчыны көтүрүр. Бу, Кримһалданын ардынча јолланан Еккевартдыр. Кешикдә пис дурдугуна көрә утандырылан Еккеварт ғылынчыны кери алыр вә икидләри хәбәрдар едир.

Бехларендә онлары вилајәт князы Рудигер вә арвады Готеленда гонагпәрвәрликлә гаршылајырлар. Ев саһибинин көзәл ғызыны Гизелперә нишанлајырлар; бүтүн диһәр гонаглар да гијмәтли һәдијәләр алырлар: крал Күнтер зирәһли кејим, һернот ғылынч, Хаген Рудигерин оғлу Нуоддунгун гијмәтли галханыны алыр. Нуоддунгун анасы Готелинда оғлунун өлүмүнә ағлајыр. Рудигер өзү 500 дружиначы илә бирликдә икидләри бајрам шәнлијинә мүшајиәт едир.

Һунларын сарајында јашајан Дитрих Бернски өз Амелунглары илә гонагларын пишвазына чыхыр. О, гонаглары хәбәрдар едир ки, Кримһилда индијә гәдәр һәр күн сәһәр-сәһәр Зигфрид үчүн ағлајыр. Кримһилда пәнчәрә габағында дајаныб, гоһумларынын јахынлашмасыны сејр едир, јахынлашан издиһамдан хәјалән һәзз алыр. Бургундлар һәјәтә даһил оlanda һамы гүдрәтли Зигфридида өлдүрмүш Хагенин һарада олдуғуну хәбәр алыр. Кримһилда биринчи Гизелпери өпүр. Хаген онун гонагларла мүхтәлиф чүр саламлашдығыны көрүб, дәбилгәсини алтдан мөһкәм бағлајыр. Кримһилда Хагендән Нибелунгларын хәзинәси барәдә хәбәр алыр. Чавабында Хаген дејир ки, о, чох ағыр

жүк кәтирмишдир - галхан, зирехли кејим, дөбилгә вә ғылынч. Икидләр силағларыны вермәкдән имтина едөндө, Кримһилда баша дүшүр ки, онлар хәбәрдар едилибләр. Хәбәр верәни Кримһилда өлүмлә һәдәләјир. Дитрих гәзәблә чаваб верир ки, гонағлары о хәбәрдар едиб.

Хаген вә Фолкер һәјәтдән кечиб Кримһилда салону-нун гаршысындакы күрсүә әјләширләр. Кралича пәнчәрәдән бахыр вә ағлајараг Етселин дәјүшчүләринә јалварыр ки, Хагендән гисас алсынлар. 60 дәјүшчү силаһланыр; Кримһилданын фикринчә бу аздыр; бу заман 4000 дәјүшчү силаһланыр. Башына тач бу дәстәнин өнүндә о, пилләләрлә ашағы дүшүр. Дикбаш Хаген Зигфридин ғылынчыны дизләри үстә гојуб, ғылынчын дәстәјиндә отдан да парлаг јашыл јөшәм дашы ишыг салыр. Фолкер ғылынч кими мөһкәм вә узун јајы чыхарыр. Кралича онлара лап јахын кәлсә дә онлар горху билмәдән әјләшәрәк, һеч бири ајаға дурмүр. Кримһилда Хагени мөзәммәт едир ки, Хаген онун әрини өлдүрүб; чавабында Хаген учадан дејир ки, буну о едиб, ким истәјирсә, ондан гисас алсын һунлар бир- биринин үзүнә бахыб, өлүмдән горхараг кери чәкилирләр. Крал Етсел, бүтүн бунлар һагғында һеч нә билмәдијинә көрә, икидләри күләрүзлә гаршылајыр.

Кечәләмәк үчүн гонағлары зинәтли јатачаг дөшәмиш кениш салона апарырлар. Хаген вә Фолкер евин габағында кешик чәкирләр. Фолкер галханыны јерә гојуб скирипка чалмаға башлајыр. Мусиги сәдалары алтында гајғылы гонағлар јухуја кедирләр. Кечәнин бир аләминдә узагда гаранлыгда дөбилгәләр парылдајыр; бу Кримһилданын көндәрдији силаһлы дәјүшчүләрди. Амма онлар көрөндә ки, гапы белә јахшы горунур, Фолкерин кинајәли сөјүшләринә гулаг асараг, јенидән кери гајыдырлар.

Сәһәр ибадәтинә чағыран килсә зәнкләри сәсләнәндә Хаген өз јолдашларына ипәк палтар әвезинә зирехли кејим, чәләнк әвезинә дөбилгә, плаш әвезинә галхан, ғызылкүл әвезинә ғылынч көтүрмәји тапшырды. Етсел хәбәр алыр ки, ким онлара пислик едиб. Хаген чаваб верир ки, онун ағаларынын адәти беләдир - бүтүн бајрам шәнликлә-

риндә үч күн бүтүн силаһлары үстүндә кәзирләр. Мәғрур-лугдан онлар крала өз шүбһәләри һагда һеч нә демирләр. Сәһәр ибадәтиндән сонра чәнкавәрләрин јарышы башла-ныр. Дитрих өз пәһләванларына бу јарышларда иштирак етмәји гадаған едир. Рудигер дә өз дәјүшчүләрини бурах-мыр. Белә ки, о, бургундларын руһдан дүшдүјүнү көрүр. Јахшы кејиниб ат ојнадан һунлардан бирини Фолкер низә илә вуруб өлдүрүр. һунун доғмалары силаһа әл атырлар, Етсел өзү ишә гарышыб мүбаһисәни јатырыр.

Стола јахынлашмаздан әввәл Кримһилда Дитрихә көмәк үчүн мүрачиәт едир; лакин о гәзәблә она гоһумлара хәјанәтә көрә тә'нә едир. Етселин гардашы Бледелә, һансынаки, Кримһилда өлдүрүлмүш Ноудунгун мүлк вә көзәл нишанлысыны бојун олур.

Мин силаһлы әскәрлә Бледел Данкварт, мөһтәрба-шы, гуллугчулары илә бирликдә јејиб- ичән карвансараја јопланыр. Кичик дејишмәдән сонра Данкварт столун арха-сында сычрајыб Бледелә ғылынчла елә бир зәрбә енди-рир ки, башы ајағларын алтына дијирләнир: бу Ноудунгун нишанлысына никаһ һәдијәсидир! Шиддәтли дәјүш баш-ланыр. һунларын јарысы ғырылыр, лакин даһа ики мини пејда олур вә дәјүш бүтүн гуллугчулар мөһв едилмәјинчә дајанмыр.

Төк Данкварт онун ағалары шәнләнән зала дахил олур. Елә һәмин вахт Етселин оғлу Ортлибини дајылары-на көстөрмәк үчүн кәтирирләр. Бу вахт Данкорт ғылынчла гапыда көрүнүр. Онун палтары һунларын ганына бојан-мышдыр. Мөһкәм ғышгырыгла о карвансарада баш верән гәтл барәдә хәбәр верир. Хаген она бир нәфәр дә һун бајыра чыхмасын дејә гапыда дајанмағы тапшырыр. Сонра о Ортлибин башыны елә үзүр ки, баш крал арвадынын дизләри үзәринә дүшүр. Сонра оғланын тәрбијәчисинин башыны үзүр, Шпилман Вербелин сәфирлијинә көрә мүкафатландыраг сағ әлини скрипка илә бирликдә кә-сир. Хаген залда түгјан етмәкдә давам едир.

Фолкерин әлиндә һәмчинин онун јајы сәсләнир, маһ-нылары исә дөбилгә вә галханларда әкс сәдә верир. О

хунларын гапысыны ичәридән кәсир. һәммин вахт Данкварт пилләкәни Бајырдан горујур. Рејн краллары әввәлчә муба-
һисәни арадан галдырмаға чалышырлар, лакин, бунун
мүмкүн олмадығыны көрдүкдә онлар өзләри дә гәһрәман-
часына дәјүшүрләр. Кримһилда Дитрихи көмәк етмәјә ча-
ғырыр. Дитрих тәләб едир ки, ону достлары илә бирликлә
јахшылыгла залдан бурахсынлар. Дитрих кралын арвады-
нын голуна кирир, о бири әли илә о Етсели апарыр вә он-
ларла 600 дәјүшчү чыхыр. 500- ү илә Рүдигер дә һәмчинин
залы тәрк едир. Лакин Етиллә бирликлә һунлардан бири
гапыдан бајыра чыхмаг истәдикдә Фолкер онун башыны
кәсир. Залда галмыш бүтүн һунлар өлдүрүлмүшләр.

Гизелһерин мәсләһәти илә мејидләри пилләкәндән
ашағы атырлар. Евин гаршысында чохла һунлар дајан-
мышлар Хаген вә Фолкер онларын горхагыларыны өлә
салырлар. Әбәс јерә кралын она Хагенин башыны кәтирән
галхан долу гызылла бирликлә торпаглар вә маниканәләр
бојун олур. Етселин сарајында өзүнүн маркграфы Иринг вә
панграфы Ирнфрад бирликлә Данимаркалы Хаварт ја-
шајыр. Иринг биринчи олага Хагенлә дәјүшмәјә чүрәтлә-
нир. О, хаһиш едир ки, она вәд етдији кими дәјүшә тәк
кормәјә ичәзә версинләр. О, дәбилгә илә горунараг зала
јарыб кечир вк өзүнүкүләрин јанына дөрд бургунду өлдү-
рәрәк вә Хагени дәбилгәдән јаралајараг гајыдыр. Икинчи
дәфә Иринг дәјүшә кирир, лакин бу вахт Хаген она низә
атыр вә дәстәклә онун башыны чапыр. Онун гисасыны ал-
маг үчүн Хаварт вә Ирнафирид өз дәстәләрини кәтирир-
ләр. Онлар Фолкерин мәсләһәти илә зала бурахылыр вә
мин нәфәр дәјшчүләри илә бирликлә гылынчларын зәрбә-
си алтында мөһв олурлар. Лакин ахшам дүшәнә гәдәр 20
мин һун топланыр. Кечәјә гәдәр ганлы дәјүш давам едир.
Краллар өдәнч һагда разылыға кәлмәк истәјирләр. Крим-
һилда һәр шөјдән әввәл Хагенин башыны тәләб едир.
Краллар бу чүр сатгынлыг етмәкдән имтина едирләр. Он-
да Кримһилда бүтүн гәһрәманлары зала долдурур вә дөрд
тәрәфдән од вурмағы әмр едир. Түстү вә исти бургунд ча-
нкавәрләринә әзаб верир. Сусузлугдан әзаб чәкән чәнка-

вәрләр Хагенин мәсләһәти илә өләнләрин ганыны ичир-
ләр вә бу онлара дадына көрә шәрабдан даһа хош кәлир.
Сәһәри Кримһилданын тәәчүбүнә сәбәб олага онлар јенә
дә 600 нәфәрди. Сәһәр јени дәјүшләр башланыр. Етсе-
лин арвады әскәрләрә тәлтиф олага гызылла долу гал-
ханлар кәтирмәји әмр едир. Маркчраф Рјудигер кәлир вә
һәр ики тәрәфин сон гүввәјлә вурушдугуну көрүр. Она тә'-
нә едирдиләр ки, о кралдан чохла адам вә торпаглар ал-
масына бахмајараг бу дәјүшдә бир зәрбә дә ендирмәјиб.
Етсел вә Кримһилда онун ајагларына дүшүб көмәк етмәси
үчүн јалварырлар. Етсел ону өзүнә бәрабәр етмәјә, шаһ-
лыг зирвәсинә галдырмаға һазырдыр. Кримһилда она нә
вахтса өзүнә гаршы едилән пислијә көрә гисас алмағы һа-
гда вәди хатырладыр. һәр нәји Рјудигер сечсә дә о пис
һәрәкәт етмиш олачаг. О бургундлары бура мұшајәт ет-
миш, өз евиндә онлары гәбул етмиш, онлара өз гызыны
вермиш вә сәхавәтлә онлары мұкафатландырмышдыр. О
крала вермиш олдуғу торпаг вә маликанәләри гајтарыб
сәфил кими галмаға һазырдыр. Лакин о вердији вәди
тәрәзијә һәјаты гојулмуш олса белә јеринә јетирмәлидир.
Һизелхер гајынатасыны дәстәси илә көрүб јахынлашан
дост көмәјинә севинир. Лакин Рудигер өз галханыны ајаг-
ларына ендириб бургундларла достлугдан имтина едир.
Онлар артыг галханыны галдырмаға һазырлашырлар, ла-
кин Хаген бирини дә тәләб едир. Хагена Готелинданын
бағышладығы галхан сынмышдыр вә о Рјудигердән өзү-
нүкүнү вермәји хаһиш едир. Рјудигер өз галханыны ве-
рир. Бу сәхавәтли Марк графын ахырынчы һәдијјәсидир.
Һәтта гәзәбли Хагени дә бу һәдијјә тәсирләндирди. О вә
онун досту Фолкер Рјудигерә дәјүшдә тохунмамаға анд
ичибләр. һернот онунла дәјүшә кирир. һәр икиси бир би-
ринин әлиндән өлүмү гәбул едир. Рјудигерин дәјүшчү-
ләринин һеч бири хилас ола билмир. Залда дәјүш сәнкијән
заман гадынлар вә кишиләр кәдәрли аглашмаја башла-
јырдылар. Етселин сәси шир нәрилтиси кими әтрафы бү-
рүјүр. Дитрихин чәнкавәрләриндән бири мөһкәм һыггырты
сәси ешидир вә бу барәдә өз ағасына хәбәр верир. Чох

күман ки, ја крал өзү, ја да кралича өлмүшдүр. Дитрих өз гөһрөманларынын жадына салыр ки, гонагларла иши олма-
жачагына сөз вериб. Онун дөстө башчыларындан бири хә-
бәр верир ки, Рјудикер өз дөјүшчүлөри илө биркө һәлак
олуб. Дитрих нө баш вердији һагда өзү бургундлардан өј-
рәнмәк истәјир вә бунун үчүн дајысы һилдебранды көндө-
рир. Ејни заманда Дитрихин ичазәси олмадан бүтүн дө-
јүшчүлөри силаһланыр вә һилдебрандын архасынча јол-
ланыр. һилдебранд бургундлардан нө баш вердијини со-
рушур вә һаген Рјудикерин өлдүјүнү тәсдиг едир. Дитрихин
бүтүн дөјүшчүлөринин сагалы боју јанагларындан јаш
сүзүлүрдү. һилдебранд хаһиш едир ки, Рјудикерин чәсә-
дини онлара версинләр ки, ону өлүмүндән сонра сәда-
гәтинә көрө лајигинчә гијмәтләндирсинләр. Анчаг Волв-
харт вә Фолкер налајиг сөзләрлө бир- бирини тәһгир едир
вә нәтичәдә мүбаһисә салырлар. Волвхарт зала сохулур.
Онун ардынча исә Дитрихин гәзәбләнмиш дөјүшчүлөри
ичәри дахил олулар. Шиддәтли дөјүш башлајыр. Фолкер
Дитрихин гардашы оғлу Зигштабы, һилдеберанд Фолкери
һелфрих Данкверти өлдүрүрләр. Волвхарт вә һизелхер
исә бир- бирини мәһв едирләр. Јалныз Күнтер вә Хаген
сағ галыр. Берн дөјүшчүләриндән исә һакән төрөфиндән
ағыр јараланмыш вә гачмагла чаныны гуртармыш һил-
дебранд сағ галмышдыр. О, бүтүн ган ичиндә пәнчәрәдә
кефсиз отурмуш ағасына јахынлашыр. Дитрих сорушур ки,
бу ган һардандыр? һилдебранд Рјудикерин чәсәдини нечә
апармаг истәдикләри һагда данышыр. Рјудикерин өлдүјүнү
дәгиг өјрәнән Дитрих өзү ораја кетмәк истәјир вә өз
чәнкавәрләринә силаһланмағы әмр едир.

«Сизинлә ким кедәчәк? - һилдебранд сорушур. Сағ
галанлар һамысы сизин гаршыныздадыр». Дитрих бүтүн
дөјүшчүлөринин һәлак олдуғуну ешидәндә дөһшәтә кәлир.
Бир вахтлар о, ән варлы крал иди, инди исә јалныз касыб
Дитрихдир. Вар- дөвләтини гајтармағы она ким көмәк едә-
чәкдир? Онун һајгыртысындан бүтүн ев силкәләнди.

Дитрих силаһланараг Күнтер вә Хагенин үзәринә јол-
ланыр вә она верилән бүтүн әзаблары садалајараг онлар-

дан чаваб вермәләрини тәләб едир. Онлар киров кими
тәслим олмалыдырлар. Јалныз бу һалда Дитрих онлары
вәтәнә мүшаијәт етмәји өз үзәринә көтүрәчәк. Хаген дејир
ки, силаһ кәздирән ики кишинин бир нәфәрә тәслим олма-
сы тәһгирдир. Онлар дөјүшә атылырлар. Дитрих Хагени
ағыр јаралајыр, амма о, зәифләмиш рәгибини өлдүрмәк
истәмир; о галханыны јана туллајаараг дүшмәни икиәлли
гучаглајыр. Дитрих дүшмәни бу минвалла мәғлуб едәрәк
голлары бағлы краличанын һүзуруна кәтирир. О, кралича-
дан тәләб едир ки, ону өлдүрмәсин. Сонра о, Күнтерин
үстүнә јолланыр. Узун чәкән дөјүшдән сонра Дитрих Кү-
нтерин дә әл- голуну бағлајыр вә ону Кримһалдаја бир
шәртлә тәһвил верир ки, ону өлдүрмәсин. Кримһилда Ха-
генин атылдығы зиндана јолланыр вә Хаген онун әлиндән
алынан нө варса кери гајтарылдығы һалда сағ галачагына
сөз верир. Чавабында Хаген дејир ки, хәзинәнин јерини
һеч вахт һеч кимә демәјәчәјинә анд ичиб. Онда Кримһилда
Хагенин гардашынын башыны вурдуруб она кәтирир. Јенә
о, хәзинәнин јерини демәјәчәјини сөjlәјир. Әлачсыз галан
Кримһилда Зигфридин гылынчы илө Хагенин бојуну ву-
рур. һилдебранд гадынын дөјүшкән чәнкавәри нечә өлдүр-
дүјүнү көрүр вә буна дөзмүр. Әз гылынчы илө Кримһил-
даны ики һиссәјә бөлүр.

СНОРРИ СТУРЛУСОНУН

“ЕДДА”сындан

А анышырлар ки, бир дөфө үч маһир- Локи, Один вә Хенир ишыглы дүнјаја бахмаға јолланмышлар. Онлар бир чајын кәнарына јахынлашырлар вә шөлаләјә раст кәлирләр. Орада ағзында гызыл балыг тутмуш су самуру дајанмышды. Буну көрән Локи даш көтүрәрәк су самуруна атды; даш һејванын башына дүшүр вә ону өлдүрүр. Локи өз овундан разы иди, чүнки о, бир зәрбә илә һәм су самуруну, һәм дә гызыл балыгы әлдә етмишди. Онлар су самуруну вә гызыл балыгы көтүрүб өзләри илә апардылар. Тезликлә онлар бир евә кәлиб чыхдылар вә ичәријә дахил олдулар. Евдә чадукәрликлә сәриштәси олан варлы кәндли Хрејдмар јашајырды. Аслар хаһиш едиләр ки, онлара раһатланмағ вә кечәләмәк үчүн шәраит јаратсын. Онлар ову көстәрәрәк – “јемәјимизи дә өзүмүзлә көтирмишик дедиләр”. Хрејдмар ову көрчәк оғланлары Рекини вә Фафнири чағырағ сөјләди ки, гардашлар, Отр (су самуру) өлдүрүлүб вә кимләр тәрәфиндән өлдүрүлдүјүнү дә деди. О саат ата вә гардашлар асларын әл- голларыны бағладылар. Аслар төрәтдикләри һадисәјә көрә Хрејдмар нә истәсә јеринә јетирәчәкләринә сөз вердиләр вә анд ичдиләр. Сонра су самурунун дәрисини сојдулар; Хрејдмар асларын төләб етди ки, дәрини һәм ичәрисини, һәм дә чөлүнү пулла долдурсунлар. Бу да онларын һаггы олачағ. Онда Один Локијә Гара алблар өлкәсинә јолланмағы тапшырды. О, чадукәрликдә сәриштәси олан вә вахташыры балыг чилдиндә суда јашајан Андвари адлы чыртдан бојлу бир адамын јанына кәлиб чыхыр. Локи ону тутду вә сағ галмасы үчүн нә гәдәр гызыл вара һамысыны төләб етди. Чыртдан адам бүтүн гызылларыны верди, амма кичик бир үзүјү әлиндә кејләтмишди. Локи үзүјү көрдү вә ону да төләб етди. Чыртдан Локидән хаһиш етди ки, үзүјү ондан алмасын, чүнки үзүјүн көмәји илә јенә өзүнә

вар дәвләт топлаја биләр, анчағ Локи гулаг асмадан үзүјү дә көтүрүб керижә дөндү. Чыртдан деди ки, үзүк кимдә галса она өлүм көтирәчәк. Локи чавабында сөјләди ки, бу онун үрәјинчә оларды. Бүтүн бунлардан сонра о, Хрејдмарын евинә дөндү вә гызыллары Одинә көстәрди. Одинин үзүк чох хошуна кәлдији үчүн өзүнә көтүрдү. Хрејдмар гызыллары ағзына гәдәр дәријә долдурағ ајағ үстә гојду. Сонра Одинә јахынлашды ки, дәринин чөлүнү гызылла басдырсын. Один дәрини гызылла басдырды. Кәндли дәрини диггәтлә кечирәндән сонра деди ки, бығ түкүнүн бири өрүлмәјиб. Әкәр бу белә галарса шәртимиз позулачағ. Бу вахт Один һәммин үзүјү чыхарағ түкү өртдү вә бунунлада шөртә ахыра гәдәр әмәл етдикләри үчүн дуа етди. Один өз низәсини, Локи исә бармағларыны кери аландан сонра Локи Андванинин гызыл үзүк һаггында сөјләдикләрини, јәни үзүјүн саһиби ким олса она өлүм көтирәчәјини данышды вә бу ләнәтә кәлмиш о вахтдан өз күчүнү дөфәләрлә көстәрмишдир. Бах будур биз нә үчүн гызылын “су самуруна көрә һагг” вә ја “асларын күчлә әлдә етдикләри гәнимәт” јахуда “наразылыг” сәпән, метал адландырылмасы барәдә данышдыг.

Беләликлә, Хрејдмар оғлунун өлүм һаггы кими бүтүн гызыллары саһиби олду. Фафнир вә Рекин һәр икиси дә гардашларынын өлүм һаггындан онларын пајына дүшәни төләб едиләр. Хрејдмар исә оғланларына һеч нә вермәк истәмәдијинә көрә онлар өз аталарыны өлдүрдүләр. Сонра Рекин Фафнирдән төләб етди ки, хәзинәни өз араларында јары бөлсүн. Фафнир гардашына чаваб верди и, она гызылын һеч бир һиссәсини вермәјәчәкдир. Одур ки, нә гәдәр сағ- саламатдыр рәдд олуб кетсин. Јохса онун да ағибәти Хрејдмарын ағибәти кими олар. Фафнир Хрејдмарын дөбилгәсини, Хротти адланан бирисинин исә гылынчыны әлә кечирә билмишди. О, дөбилгәни башына кечирәндә елә дәһшәтли көрүнүрдү ки, һәтта бүтүн чанлылар-горхуја дүшүрдүләр. Рекиндә исә Рефил адлы бирисинин гылынчы иди; о, гачмаға үз гојур; Фафнир исә һниттаха-деја јолланыр, орада өзүнә ев тикир, әждаһаја чеврилир

вə хəзинə үстүнə узаныр. Рекин исə Тод шəһəриндə крал Хјалпирекин јанында дəмирчилик едир. Орада о, Сигмундун оғлу Сигурду, Волсунгун вə һордисин оғлуну, Ејлимин гызыны һимəјəчиликə кəтүрүр вə тəрбијə едир. Сигурд бүтүн чəнкавəрлəрдən өз күчү, мəрдлији вə нəчəбəти илə фəрглəнирди.

Рекин она сөjləмишди ки, Фафнир һарада гызыл хəзинə үзəриндə јатыр вə һəмчинин ону ширниклəндирирди. Рекин Сигурда Грам адлы елə бир гылынч дүзəлтмишди ки, чəјда ахан јун чəнкəсини белə икијə кəсмишди.

Сонра исə Сигурд һəмин гылынчла Рекинин дəмир зинданыны тахта отурачагына гəдəр парчаламышды. Бир күн Сигурд вə Рекин һнитахəјда јолланырлар. Сигурд јолда Фафнирə гују газыр вə өзү дə орада кизлəнир. Фафнир су ичмəјə сүрүнən заман Сигурд ону гылынчла парчалајыр вə əждəһанын һəјатына сон гојур. Бу һадисəдən сонра Рекин Сигурда јахынлашыр вə дејир ки, сən мəним гардашымы өлдүрмүсən одур. ки, өз кұнаһыны јумаг үчүн онун үрəјини чыхарыб мəним үчүн одда биширмəлисən, даһа сонра исə Рекин əјилəрəк Фафнирин ганындан ичди вə јатмаг үчүн јерə узанды. Сигурд үрəји биширən заман бишиб- бишмəдијини јохламаг үчүн бармагы илə үрəјə тохунанда үрəкдən ган сычрады вə онун бармагыны јандырды; о бармагыны ағзына апарды вə ган дамласы онун дилинə тохунанда о, гушларын дилини баша дүшдү вə о, ағачда ары гушларын нə данышдыгларыны ешитди.

Будур отуруб Сигурд гана бојанмыш

Одда Фафнирин үрəјини биширп

Үзүклəри тəгдим едən бич чыхды

Əждəһанын үрəјиндən дишлəјən заман

Будур узаныб Рекин шəр фикријлə

Она инанан јенијетмəни мəв етмəк истəјир.

Ону ријакарчасына гардашынын

өлүмүндə кұнаһландырыр.

Һијлəкəр кəмичи өз əзизлəринин

интигамыны алмаг истəјир.

Буну ешидən Сигурд Рекинə јахынлашыр вə ону өлдүрүр. Сонра о, Грани адлы атына миниб Фафнирин јашадыгы јерə кəлир. Бүтүн гызыллары ата јүклəјиб јолуна давам едир. Бах елə биз она кəрə дə гызылы Фафнирин јатагы вə еви вə ја һнитахəјденин мə'дəни, јада ки, Гранинин јүкүдүр.

Сигурд о вахта гəдəр кетди ки нəһəјəт дағда бир евə јетишди. Евдə дəбилгəли вə јараглы гадын јатырды. О, гылынчыны чəкəрəк гадынын јарагларыны мəһв етди. Бу вахт о ајылды вə өзүнүн һилда олдуғуну деди, ону һəмчинин Брунһилда адландырырлар. Сигурд орадан Гуки адланан кралын јанына јолланды. Кралын арвады Гримһилда, ушаглары исə Гуннар, Хогни, Гудруна вə Гудни идилəр. Гутторм Гукинин оғуллуғу иди, Сигурд орада хəјли јашады, Гукинин гызы Гудруна илə евлəнди; Гуннар вə Хагни исə Сигурдла гардашладылар. Сонра Сигурд Гукинин оғланлары илə Гудлинин оғлу Атлинин јанына јолландылар ки, онун бачысы Брунһилданы Гуннара нишанласынлар. Гыз Хиндар Фијаллада јашајырды. Онун гəсри һəр тəрəфдən одла əһатə олунмушду вə о, анд ичмишди ки, ким одун арасындан кечə билсə она да эрə кедəчəк. Сигурд вə Гуки оғуллары даға галхдылар. Гуннар одун арасындан кечмəли иди. Онун Готи адлы аты горхду вə одун арасындан кечмəди. Гуннар аты дəјишмəли иди. Сигурдун Грани адлы аты исə сəһибиндən башга һеч кими јахын бурахмырды. Одур ки, Сигурд вə Гуннар харичи кəркəмлəриндə мүəјјən дəјишиклик етдилəр. Сигурд Гуннара, Гуннар исə Сигурда бəнзəди. Белəликлə, Сигурд Гранинин белинə сычрады вə од тəпəлəринин арасындан кечди. Елə һəмин кечə Брунһилда илə өзүнə тој елəди. Јатаг отагына кечəндən сонра исə Сигурд гылынчыны гынындан чыхарыб гызла өз арасына гојду. Сəһəри күн ајаға галхандан сонра Сигурд вахтилə Локинин Андваридən кəтүрдүјү гызыл үзүјү тојлары мұнасибəтилə Брунһилдаја бағышлады вə онун əвəзинə хатирə кими башга үзүк кəтүрдү. Сонра Сигурд атына миниб өз јолдашларынын јанына јолланды.

О, женидөн Гунарла өз көркөмлөрүн дөйүшдүлөр вә онлар һамысы Брунһилда илә бирликдә Гуки өлкәсинә дөндүләр. Сигурд вә Гудрунанын ики ушаглары олду- Сигмунд вә Сванхилда. Бир дөфә елә алынды ки, Брунһилда вә Гудруна чаја сачларыны јумаға кетдиләр. Онлар чаја јакынлашдылар, Брунхилда саһилдән сујун дәринлијинә гәдәр араланараг деди ки, Гудрунанын сачындан ахан су илә башыны јуја билмәз, ахы онун әри даһа гочагдыр. Гудруна да онун ардынча сујун дәринлијинә үзәрәк деди ки, о Брунхилдадан да һүндүрдә дајаныб сачларыны јуја биләр, чүнки гочаглыгда онун әри илә дүнјада һеч ким мүгајисә едилә билмәз. һәтта Гуннар өзү дә етираф едәр ки, Сигурд һәм Фафнири вә Рекини өлдүрәрәк онларын бүтүн вар- дөвләтини көтүрүб. Буна чаваб олараг Брунһилда деди, "ат үстүндә од тәпәләринин арасындан кечмәк даһа бөјүк гәһрәманлыгдыр. Гуннар буну етди Сигурд исә буна чәсарәт етмәди". Гудруна күлдү вә деди: "Сән елә билирсән ки, одун арасындан Гуннар кечиб. Мән исә елә фикирләширәм ки, сәнин јатағына кирән адам бу гызыл үзүјү мәнә бағышлајыб, тој һәдијјәси кими алдығын бармағындакы о үзүјүн саһиби Андваранаут адланыр вә мән һеч фикирләшмирәм ки, ону Гуннар Гнитиһејддә әлә кечириб.

Брунһилда бундан сонра һеч бир чаваб вермәди вә евә јолланды. Сонра о, Гуннар вә Хогнини мәчбур етди ки, Сигурду өлдүрсүнләр, амма онлар Сигурдла гардашладыглары үчүн буну етмәдиләр вә буну етмәк үчүн Гутторму јола кәтирдиләр. О, Сигурду јатдығы заман гылынчлады. Сигурд јараландығыны һисс етди вә Гутторму өз Грам гылынчы илә башдан ајаға ики һиссәјә парчалады. Сигурд вә онун үч јашлы оғлу Сигмунд беләчә өлдүрүлдү. Сонра исә Брунһилда өзүнү гылынчла өлдүрдү вә ону да Сигурдла бирликдә јандырдылар. Гуннар вә Хогни Фафнирин вә Андваранаутомун вар- дөвләтинә саһиб чыхараг һәмин јерләрдә һөкмдарлыға башладылар.

Будинин оғлу, Брунһилданын гардашы Крал Атли әввәлләр Сигурдун арвады олмуш Гудрунла евләнди вә онларын ушаглары олду, Атли Гуннар вә Хогнини евинә дә-

вәт еләди. Гардашлар бу дәвәти гәбул етдиләр. Амма јола дүшмәздән әввәл вахтилә Фафнирә мәхсус гызыллары Рејнә атдылар. һәмин гызыллары индијә гәдәр дә тапмаг мүмкүн олмамышдыр. Шаһ Атли әввәлчәдән өз дөјүшчүләрини чағырды; о Гуннар вә Хогнијә һүчум етдм вә онлары әсир көтүрдү. Сонра о дири- дири Хогнинин үрәјини кәсиб чыхартмағы әмр етди. Гуннары исә о иланларла долу гујуја салмағы әмр етди, лакин ора кизлинчә арфа салдылар. О әлләри бағлы олдуғундан ајаг бармаглары илә арфада чалды вә иланлар јатдылар, јалныз бир күрзә она тәрәф сүрүндү, синәсинин алтындан дишләди, башыны јарадан ичәри сохуб гарачијәринә сарынды вә о өләнә гәдәр орада галды.

Гуннар вә Хогнини Гукунглар вә ја Нифлунглар адландырырлар, она көрә гызыл Нифлунгларын хәзинәси вә ја мирасы адланыр.

Һәр ики оғлуну өлдүрдүкдән сонра онларын кәллә сүмүјүндән гызыл вә күмүшлә бәзәдилмиш бадә дүзәлтмәји әмр етди. Нифлунглара еһсан вериләндә Гудрун Атлијә бу бадәләрдә оғланларынын ганы илә гарышдырылмыш бал верди; онларын үрәкләрини исә о гызартмағы әмр етди вә шаһа јемәк вахты једиртди. О једикдән сонра амансыз сөзләрлә о өзү етдикләри барәдә шаһа данышды. Сәрхошәдичи бал орада чох иди, белә ки, әскәрләрин чох һиссәси отурдуглары јердә јухуја кетдиләр. Елә һәмин кечә Гудрун вә Хогнинин оғлу шаһ јатан отаға кирдиләр, силаһларыны она доғру јөнәлтдиләр вә бурада онун ахыры чатды. Сонра онлар зала од вурдулар вә орада оланлар јандылар. Сонра о дәнизин саһилинә кетди, өзүнү өлдүрмәк истәди, лакин далғалар ону көрфәз илә Ионакр шаһлыг едән өлкәјә чыхарды. О Гудрунаны көрүб јанына апарды вә онунла евләнди. Онларын Сорли, Хамдир, Ерп адлы үч оғлу олду. Онларын да сачлары Гуннар, Хагни вә башга Нифлунгларынкы кими гарға ганадына бәнзәр гара идиләр.

Орада гадынлардан ән көзәли олан гәһрәман Сигурдун гызы Сванхилда тәрбијә алырды. Крал өзәмәтли Иор-

мунрек бу һагда ешитди вә оғлу Рандвери Сванхилданы она нишанламаг үчүн ораја кәндәрди. О Ионакрын јанына кәлдикдә гызы Иормунрекин јанына апармағы она тапшырдылар. Бурада Бикки јахшы олар Гандвер өзү Сванхилданы алсын, чүнки о чавандыр, Иормунрек исә јашлы. Бу мәсләһәт чаванларын үрәјиндән олду. Бикки исә бу һагда крала данышыр. Белә олдугда крал Иормунрек оғлуну тутуб асмағы әмр етди. Чаван өз шаһинини кәтүрдү, ганадларыны јолдурду вә бу һалда атасына кәндәрди, бундан сонра ону асдылар. Иормунрек шаһини кәрдүкдә баша дүшдү ки, бу шаһин ганадсыз уча билмәдији кими о да го-ча вә ушагсыз, шаһлығы исә чәтин вәзијјәтдәдир.

Крал Иормунрек овдан кәләндә Сванхилда сачларыны гурудурду; ону атларын ајағы алтында тапдајыб өлдүрдүләр. Гудруна бу һагда ешитдикдә оғланларыны Сванхилданын гисасыны алмаға тәһрик етди. Онлар сәфәрә һазырлашдылар вә Гуруна онлара дәмир силаһ дешә билмәјән дәмилгә вә јагаг верди. һәмчинин о онлара белә мәсләһәт верди ки, крал Иормунрекин јанына чатыб она кечә јатан вахт һүчум етсинләр Сорли вә Хамдир онун әл вә ајагларыны, Ерп исә башыны кәсмәли идиләр. Онлар јола дүшдүкдә Ерпдән сорушдулар ки, биз сәндән крала һүчум етдикдә һансы көмәји көзләјә биләрик, о чаваб верди ки, әл ајаға едән көмәји едәчәк. Онлар дедиләр ки, әлин ајаға көмәји һеч нәјә дәјмәз вә аналарына һәр чүр әзаб вермәк үчүн о Ерпи чох истәјирди. Ерпи икиндән чох истәјирди ки, Ерпи өлдүрүрләр. Бир гәдәр кечдикдә Сорменин ајағы сүрүшдү вә әлинә дајанды, бурада о деди: "Будур әл- ајаға көмәк етди: јахшы оларды ки, Ерп сағ олајды. Онлар крал Иормунрекин јанына чатанда кечә иди вә о јатырды: Онлар онун әлләрини вә ајагларыны кәсдиләр, лакин о ојанды вә өз адамларыны көмәјә чағырмаға башлады. Бурада Хамдир деди; Ерп сағ олсајды баш да кәсилмиш оларды. Әһатәсинин адамлары гачыб кәлдиләр, гардашлара һүчум етдиләр, лакин силаһла јаралаја билмәдиләр. Онда Иормунрек әмр етди ки, онлары даш- галаг етсинләр. Белә дә олду. Бу чүр Сорли вә Хамдир һәлак

олдулар вә беләликлә бүтүн Гуки нәсли вә ондан төрәјән-ләр мәһв олдулар. Лакин Сигурдун Аслауг адлы бир гызы да галмышды. О Хлимдалирдә Хејмирин јанында тәрбијә алмышды. Ондан бир чох әзәмәтли нәсилләр башланчығыны кәтүрүр. һәмчинини данышырлар ки, Волсунгун оғлу Сигмунд о гәдәр күчлү иди ки, зәһәри һеч бир зәрәрсиз ичә билирди. Синфотли, онун оғлу вә Сигурдун елә мөһкәм дәриси вар иди ки, зәһәр ачыг јерә дүшдүкдә һеч бир зијан кәтирмирди.

Епос мұәллифинин ким олмасы, һәм дә мұасир анламда «һаралы» олмасы тарихән мұбаһисә доғуруб, инди дә мұбаһисә доғурмагдадыр. Тәсәдүфи дејилдир ки, «Илиада» вә «Одиссеја»нын мұәллифинин һәгигәтәндә һомер олмасы һәлә дә мұбаһисәлидир (һалбуки мин илләрдир ки, ону мұәллиф кими тәғдим едирләр. Јүз илләрдир ки, мәктәб дәрсликләриндә мұәллиф кими өјредирләр). Јә'ни бәшәр фикри һәлә дә һомери мәшһур епосун мұәллифи кими кобуд десәк 100 фаизли «һарантла» гәбул едә билмирләр. һомерин «һаралы» олмасы, һансы гәбиләјә, һансы шәһәрә мәнсублугу да јухарыдакы сәбәбләр учбатындан «сүбут олуна билмир». Бу принципи башга дастанлара, о чүмләдән гәдим түрк дастанларына (өјани мисал кими Дәдә Горғуд⁷⁶, Короғлу вә с. дастанларына да аид едә биләрик) тәтбиг етмәк мүмкүндүр. Сәбәбини изаһ етмәјә чалышсаг дејә биләрик ки, **өз мәзмун вә маһијәтинә көрә епос бир гәбиләјә мәнсуб олмадығына көрә бир гәбиләнин мәһсулу да ола билмәзди.** Чүнки епос чохла гәбилә вә тајфалар тәрәфиндән бирликдә јарадылмышдыр.

⁷⁶ Сон илләрдә бу вә ја дикәр дастанын јаранма тарихинин мұәјјәнләшдирилмәсиндә өзбашыналыг «ајаг тутуб јеријир». Азәрбајчан Республикасынын президентинин фәрманы илә Дәдә-Горғудун 1300 иллији, Түркмәнистан президентинин фәрманы илә исә һәммин дастанын 1500 иллији бајрам едилмәкдәди. Әслиндә исә һәр ики тарих һәгигәтә ујғун дејилдир. Дәдә-Горғуд дастаны нәсли-ичма гурулушундан синфи тәбәгәләшмәјә доғру сүр'әтли һәрәкәт дөврүндә јаранмышдыр. Бурада мифоложи гат өзүнү ачыг ајдын көстәрир. Тарихи мұәјјәнләшмәдә исә онлар нәзәрә алынмамыш, әсасән сонракы дөврләрин әлавәләри һәлледики рол ојнамышдыр. Бу исә һәм тарихи һәм дә мә'нәви баһымдан гәбул едилә билмәз.

Епосун јаранма просеси мұхтәлиф «вәтәнләрдә» мин илләр әрзиндә кетмишдир. Әкәр гәбилә вә тајфалар бирләшмәмишсә епос да јохдур. Бунун әвәзиндә исә кәләчәк епосун сүжетиндә мұһүм рол ојнаја биләчәк ајры-ајры гәһрәманлары вәсф едән, ајры-ајры нәғмәләр вардыр.

Гәдим дөвр епосу образлы тәфәккүрүн ишарәси алтында јараныр. Ондан кәләчәк анлајышларын илк рүшәјмләри (буна рүшәјм һалында да демәк олар) чүчәрмәјә башлајыр.

Әслиндә образларын илкин, даһа дөгиг десәк, архайк гаты илкин анлајыш тәсәввүрләри илә өртүлмүшдүр. Ән гәдим епосун сонракы дөврләрдә корректә едилмәсинә баһмајараг, онун башланғычы мә'нанын конкретлији вә үмумиләшдирилмәнин, метафорлашманын олмамасы илә сәчијјәләнир. Поезијанын бу чүр характери ичтимаи коллективчилијин һеч бир шәхси башланғычла позулмадығы, шәраитдә мүмкүндүр. һәр һалда шәхси башланғыч һәммин поезијадан доғулур.

Гәдим епослары јарадан, епослардан да гәдим бәдии шүүр сырф заһири олса да өзүнүн пассив вә актив формаларына малик олмушдур.

Илк дөврләрдә онун әсас хүсусијјәти онда өзүнү көстәрирди ки, фәал «шаири»- (түрк дүнјасында ашығы, озыны вә с.-ни) вә пассив динләјичи, тамашачы «күтләсиндән» ајырырды. Әкәр антик дөвр Јунаныстанда «шаир», јахуд нәғмәкар һадисәләрин ичәрисиндә көрүнмүрдүсә, түрк дүнјасында («Китаби-Дәдә Горғуд»да, «Короғлу» вә с. дастанларымызда олдуғу кими) о дастанын персонажларындан, бә'зән исә баш персонажларындан, һәтта гәһрәманларындан бири кими чыхыш едирди. Епосларда мифләр чохурса реал һәјат да вардыр. Әслиндә башдан-ајага мифләр үзәриндә гурулан епослар да мөвчуддур. Мифик материалын дастанын тәләбләринә уғурла табе едилмәси епосун узунөмүрлүлүјүнә кәтириб чыхармышдыр.

Јухарыда епосун коллектив гәбилә вә тајфа бирләшмәләринин мәһсулу олдуғуну гејд етсәк белә ән'әнәви «мұәллиф» мөвзусу да күндәмдән чыхмыр. Фәрди јарады-

чылыгын мүмкүн олмасы сәјесиндә шүүрун дахилиндә актив вә пассив башлангычларын ајрылмасы мүмкүн олдуғу јердә инчәсәнәт јараныр. һәммин вахтдан башлајараг инчәсәнәт өз јарадычылары илә бирликдә јарадычы олмајан-лара тә'сир етмәјә јөнәлир. Инчәсәнәт гәдим олдуғча бәдди шүүрун актив вә пассив формалары арасында фәрг-ләр дә аз олур. Бурада инчәсәнәтин тә'сиринин дә күчлү олдуғу һисс едилир.

Инчәсәнәтин гәдим инсанлара тә'сиринин гүдрәтини өјрәндикчә биз даһа чох тәәччүбләнирик. Нәсли- ичма гу-рулушунда һәлә инчәсәнәт мүасир анламда доғулмур. О һәлә идеолокијанын дикәр формаларындан ајрылмағы илә дә сәчијәләнмир. Лакин ибтидаи инсанын романтик дүнја-сынын зәнкин олмадығыны гәти һөкмлә рәдд етмәк олмаз. Бу иддијага гәјаүстү рәсмләри, археолокијанын узун әсрлик наилијәтләри дә имкан вермәз. Бундан әлавә нәсли- ичма гурулушунун адамынын нәинки тәкчә мадди «еһтијатлары» олмушдур, һәмчинин чохсајлы тәсәввүрләр вә с.-и јә'ни мәдәни «еһтијатлары» олмушдур. Өз әмәлләрини, шәјлә-рини сөзләрини вә ән'әнәләрини сонракы нәсли ичма гу-рулушун адамлары даһа чох мұһафизә етмиш, онлар үчүн «әсмиш», һәммин әсаслар үзәриндә јени мәдәни «дүнјала-рыны» јаратмышлар.

Чох вахт дини гәдим ән'әнәләрин горујучусу ролунда чыхыш едән әсас амил һесаб едилрәр. Лакин орада инса-нын әмәк фәалијәти өз әксини тапмадығындан дәгиг гу-рашдырылмыш «чансыз дүнја» тәсәввүрү јаранмышдыр. Данышдығымыз ибтидаи динләр һәлә биткин динләр ол-маса да онлар әсрләр боју јарадылмыш, шүүрларда мөһ-кәм көк салмыш, бир нөв консервә едилмиш тәсәввүрләр-рин топландығы хүсуси саһәни јарада билмишди.

Дикәр тәрәфдән дин илә јанашы башга просесләр дә кедирди. Мөвчуд идеоложи материал инсанын чанлы вә актуал тәләбләринин тә'сири алтында тәзәдән ишләнмәјә мә'руз галырды. һәммин тәләбләр исә инсанларын ичтимаи вә әмәк фәалијәтинин өзүндән доғурду. Илк бахышда ин-сан ән'әнәви сөз, шәј вә әмәлләрдән нисби мә'нада уза-

глашса да, елә бил һарданса верилән кәстәришлә, ди-рижор чубуғунун ишарәсилә онлары өзүнә јахынлашдыр-мыш, онларла јени мә'на әлағәләри гурмуш, һәммин мә'на чаларларына јени һәвәс, јени арзу илә киришмишди. Нә-зәрдән кечирдијимиз просеси биз мәдәнијәт адландыр-маға вәрдиш етмишик. Доғрудан да өзүнүн бирбаша мә'на-сыны итирән гәдим дүнја гаврајышы мәдәнијәт функси-јасыны әлдә етмишдир.

Дүнјаны реалист һиссетмә икили характердә доғул-мушду. Биринчиси, объектив тарихи просес кими, икинчиси исә керчәклијин мүәјјән субјектив шүүру кими јаранмышды. Биринчи һалда о мифолокизмлә мұнагишәјә кирмиш вә дини тәфәккүрлә зиддијәтдә олмушдур. Лакин чәмијјәтин өзүнүн әглиндә реал оланын анламы да мұхтәлиф вә зид-дијәтли бир јол кечмишдир.

Үмумијәтлә, гәдим дөврүн инкишаф етмиш халглары реаллығы кәстәрмәјә чәһд едәркән онларын әксәријјәти вулгар натурализмә гәрг олурдулар. һәммин дөврүн фикри артыг һадисәләрин ајры- ајры чизкиләрини әлағәләндирә билир. Лакин о һаггында данышдығымыз просеси абстрак-сија методлары илә јаратмыр. Әввәлки образлы конкрет-ликлә, метафоранын тәзәләнмиш тәбиәти илә мејдана кә-тирир. Мәсәлә бурасындадыр ки, образларын дахили мә'-на вә структур әлағәләри илә онун метафорадакы тәза-һүрү арасындакы әлағәләри гырылыр. Нәтичәдә тәфәккүр онун үчүн объектив, јекәнә мүмкүн олан метафора вә обра-зын ејниләшдирилмәсинә бир нөв «гол гојмур».

Әмәк вә ичтимаи формаларда баш верән дәјишик-ликләр гејри- иради олараг шүүрун характериндә дә дәји-шликлијә кәтириб чыхарыр. Әкәр әввәлләр объектив керчәк-лик өзүнүн ичтимаи- тәсәррүфат примитивизминдә инсан шүүрунда старт- мифоложи тәфәккүрү јарада билирдисә, инди мүрәккәбләшән вә кенишләнән керчәклик шүүрун объекти вә характеринин мүрәккәбләшмәси вә кенишлән-мәсинә имкан верир.

Объектив олараг инсанын ирадәсиндән кәнарда адамларын јени гаршылыглы мұнасибәтләри, јени мәшғу-

лијјет нөвлөри, жени мадди амилләр тэзаһүр едир. Гаврајышлар, тәәсүратлар инди кетдикчә чох олур вә онлар жени характер дашыыр. Образ өз мәзмунуна көрә кенишләнир. О тотемизмлә јаранан өзүнүн бирбаша мә'наларыны итирмиш олур. Онун өзү өз әввәлки мәзмунундан ајры дүшмәјә мәчбур олур. Онун ваһид конкрет әһәмијјәти вә әтраф һәјатын диктәси илә јаранан жени һадисәләрин жени трактовки арасында дистансија бөјүјүр, кенишләнир. Тәфәккүр һәлә мүшаһидә (көрмә дә демәк олар) образындан азад олунмаса да артыг объектив олараг онунла мүбаризә апарыр. Бу һеч дә ону ифадә етмир ки, фикир мүһакимә релсләри боју онлар әгли- нәтичә просесләринин мүрәккәб- дүз хәтти илә кетмәјә башламышдыр. Структур бахымындан образ дәјишмир. Лакин онун конкретлији елементарлығы парчаланыр. Бу исә кәләчәк бәдии образын потенциалыдыр.

Бүтүн дејиләнләр өз ин'икасыны гәдим дөврүн, еләчә дә сонракы дөврләрин епосларында тапа билир. Антик дөврүн епослары шифаһи гәһрәмәнлыг мифләрини хүсусилә мүкәммәл шәкилдә верә билдији кими, еләчә дә фәалијјәтдә олан (вә мадди) мифләр дә там шәкилдә әсатирләрдә сахланылыр.

Шифаһи мифдә оланлар әмәли- тә'сирли вә мадди һәјаты әкс етдирәнләрлә јанашы мөвчуд олур. Онларын һамысы мүхтәлиф метафора илә данышсалар да образлылығы олдуғу кими өтүрүрләр. Әмәли- тә'сирли мифләрин формалары, һәр чүр образлылығы формалары кими рәнкарәнқдир, конкретдир вә мәзмуна о дәрәчәдә охшамајандыр. Бурада да шифаһи мифдә олдуғу кими гәһрәмәнлыг тәртибаты үстүнлүк тәшкил едир.

Ибтидаи инсанын һәрәкәти антикаузалдыр (сәбәб- сиздир). Лакин онлар системлидир вә метафорик чәһәтдән мүхтәлифдир. Ибтидаи инсан бирчә дәфә һасил едилмиш иш дејил, мүәјјән метафористикада чохлу әмәлләр едир, бу әмәлләр ејни мә'на дашыјан мәзмунла бирләшир. Бу һәрәкәтләрин әләгәсиндә сәбәб- нәтичә конструкцијасы олмадығына көрә чохсајлы әмәли шәјләри јарадыр, семан-

тик вә морфоложи чәһәтдән онлар бир- бирини тәқрар едәндир, бир- биринә кечән, бир- биринә говушандыр. Ибтидаи инсанын бүтүн һәјаты гәһрәмәнлыгдыр, мифоложидир. Шифаһи вә мадди мифләрдә бүтүн һәрәкәтләрдә ритм әсас ролу ојнајыр. Лакин бу ишин бир тәрәфидир. Биз бурада икинчи тәрәфә диггәт јетирмәјә чалышачағыз.

Арашдырмалар сүбүт едир ки, миф јарадычылығы шууру бөлүнмәз, там, бүтөв характерә маликдир. Әкәр онун шифаһи, мадди, дини тә'сирли тәртибатына нәзәр јетирсәк, мә'лум олур ки, бу формаларын һәр бири дикәриндән әләгәсиз дөвр етмир. Әксинә, онлара паралеллик хасдыр. Шифаһи мифләр «сәһнәјә чыхыр», әмәли мифләр «шифаһиләшир», бу вә ја дикәр група дахил оланлар кәзгамашдырычылығыда бир- бирилә бәһсә кирир. Мадди мифләр исә өз нөвбәсиндә әмәли (тә'сирли) вә шифаһи вариантларла мүшајиәт олунур.

Өз формасына көрә епосларда шәрәфли јерини тутан гәһрәмәнлыг мифләри һәгиги һәјати епизодлар нөвүндә әмәли шәкилдә тәғдим олунур.

Тәдгигатчы Баура бүтүн епик гәһрәмәнлар үчүн тарихи прототипләр тапыр.

Баура һәгиги һадисәләрин унутулмасы сајәсиндә вә һекајәти нәғл едәнин тарихә «драматик» бахышларынын сајәсиндә епосда үч дәјишиклик типини кәстәрир.

1) гәһрәмәнларын вә һадисәләрин бирләшдирилмәси вә јүксәлдилмәси (шиширдилмәси); 2) тарихи фактларын сечилмәси вә онларын арасындакы жени драматик әләгәләрин гурулмасы; 3) сүжетин тамлығы мәгсәдилә тарихи фактлара ујдурма фактларын әләвә едилмәси.

Реглас епос, нағыл, мифдә һәмишә анчаг ритуал мотивләрини көрүр. О буну аллаһла- гәһрәмәнын ејниләшдирилмәси идејасындан чыхарыр. Мәрасимдә Аллаһ- гәһрәмәндыр. Мифдә исә гәһрәмән аллаһдыр. һәтта сүжетин сырф тарихи елементләриндә Реглан анчаг ритуал драмыны ахтарыр. Бу чүр дүзхәттилијинә көрә Керманист Јан де Фриз Регланы дилетант адландырыр. Јан де Фриз епосда тарихи мотивләри инкар етмир. Лакин о белә һесаб

едир ки, мифоложи вә тарихи моментларин гаршылыгы нисбәтинин тәһлили сүжет схемләриндә тарихилијин тәсадүфилијини кәстәбир. Онун фикринчә эпик гәһрәман аллаһ, јахуд тарихи гәһрәман адыны ала биләр. Лакин эпик сүжет архетипин символик јенидән гijмәтләндирилмәси олараг галыр. Јан де Фриз гәһрәманлыг һекајәти үчүн фа-чиәви сонлуғу сәчијјәви һесаб едир. Нағылда исә фантастик мотив вә оптимизм хасдыр.

О Ф.Пансерин алман гәһрәманлыг эпосунун нағылдан әмәлә кәлмәси һаггында нәзәријјәсинин әксинә олараг, Јан де Фриз өзүнүн эпосун ритуал- мифоложи кенезиси нәзәријјәсини ирәли сүрмүшдүр.

Ш.Отрана көрә исә эпос һәр шәјдән әввәл һаһин- руһани көкләрә маликдир. Эпик гәһрәманын прототипи аллаһ- инсан, падшаһ- һаһин олмушдур. Г.Р.Леви исә эпосда тарихи моментләри харичи фон кими гәбул едир, сүжетин вә композицијанын әсас элементләрини мәрәсимә аид едир, өлән вә дирилән аллаһла әлагәләндирир. О эпосу «јарадылыш эпосу», «ахтарышлар эпосу», «тарихи гәһрәманлыг эпосу» кими үч инкишаф мәрһәләсинә бөлүр.

В.В.Жирмунски тарихилији эпосун әсас әләмәти кими вермишдир (онун фикринчә эпос халгын тарихи хатирәләрини гәһрәманлыг идеализәси мигјасында өтүрүр). В.Ј.-Пропп гәһрәманлыг эпосунун башлыча әләмәти кими «тарихилији» дејил, халг идеалы уғрунда гәһрәманлыг мүбаризәсини вә нәғмә формасыны һесаб едир⁷⁷.

Тәкбәтәк дејүш икидликләринә һәср олунмуш нәғмәләр, гәһрәманын доғулушу вә фәалијјәти, онун һүнәрләри һаггында нәғмәләр, сөјүш вә тәриф нәғмәләри, ритмикләшмиш мүбаһисәләр, суал- чаваблар, ајры- ајры мүрачигәт вә чыхышлар, нәрәләр вә с.- бүтүн бу шифаһи миф формалары илә јанашы ајрыча, мадди, тәсирли шәјләр, предметләр, сәһнәләрдән хали олмур. Тотемин парчалан-

масы, әтинин јејилмәси, ганынын ичилмәси; гәләбә, мәғлу- бијјәт, јүрүш вә с. сәһнәләрлә мүшајиәт олунур.

Әслиндә јухарыда гејд етдијимиз мифләрин һәр үч нөвүнүн тәртибаты вариантлыдыр вә ејни заманда ваһид вә чохообразлы системи тәмсил едир. Мифин һәр бир формасы (шифаһи, әмәли, мадди) өз- өзүнү тәмсил едир. Лакин мифдә тәсвир олунан һәр бир һәрәкәт семантик олараг онлара аид вариантда олан шәјләрлә тәмин олунмушдур. Сөзүн ифадәси ағачла, јүксәкликлә; нәғмә- будагла, гәдәһлә, гапы илә, пәнчәрә илә, кандарла әлагәләндирилмишдир. Доғулма- өлүм һәрәкәтләри гәбирлә, тәпә илә, пилләләрлә, столла, пәрдә илә никаһ- пәрдә, дискдаирә (чәләнк тач) илә әлагәләндирилир. Садәчә олараг охумурлар, данышмырлар, һәм дә һәрәкәт едәрәк, стулун үстүндә дурурлар, стулда отуруб јејирләр, ағлајырлар, күлүрләр, мүхтәлиф истигамәтләрдә һәрәкәт едирләр.

Бүтүн бу миф формалары семантик чәһәтдән о гәдәр вәһдәтдәдир ки, илк бахышдан бөлүнмәзлик, ајрылмазлыг тәәсүраты јарадыр. Бә'зи тәдгигатчылар буну мифләрин синкретизми илә әлагәләндириләр. Лакин онларын бүтүн рәнкарәнклији сүбут едир ки, онлар өзләринә мөхсус чәһәтләрә маликдир вә тамамилә мүхтәлиф чаларлыдыр, кенетик олараг бир- бириндән асылы дејилдир. Зәрури вә әсас чәһәтләри онунла изаһ олунур ки, ибтидаи тәфәккүр һәјатын бүтүн һадисәләрини ејниләшдирирди вә өз тәсәвүрләрини бир- биринә јарымвариант формаларда тәкрат едирди. Наһамар, синкретик әмәлләрдән биринин кенезиси кими миф јарадычылыгы шүурун характеринә зидд кәлә биләрди. Бу исә ејни шәји мүхтәлиф формаларда, онлары бир- бирилә сәбәб әлагәләри илә бағламајараг тәкрат едирди. Үмумијјәтлә, шифаһи мифләр мифин метафорик ифадәләриндән биридир. Лакин бунунла бәрабәр миф ибтидаи инсанын һәјатынын бүтүн саһә вә чәһәтләрини әһатә вә ифадә едир. Она көрә дә о һәм мадди, һәм дә әмәли ола биләр.

Дүнја маддидир. Әлимиздә кифајәт гәдәр дәлил вә сүбутларымыз вардыр ки, дејәк! Ибтидаи чәмијјәтин шүуру

⁷⁷ Тәдгигатчыларын фикирләри Е.М.Мелетинскинин «Происхождение героического эпоса. Ранние формы и архаические памятники». М., Наука, 1963 әсәриндән көтүрүлмүшдүр.

бүтүн чанлы вә чансыз оланлары ејниләшдиридди. Инди адама елә кәлир ки, (биз буна чох вахт гәтијјән шүбһә белә етмирик) мөвчуд олан чохсајлы шејләр бизим теләбатымыз вә төчрүбәмиз сәјәсиндә јаранмышдыр. Әслиндә бу белә дејилдир. Шејләр инсанын төкчә теләбаты сәјәсиндә мејдана кәлмәмишдир. Әсрләр боју инсанлар өз төчрүбәлеринин зәрури олдуғуну сүбут едә билмәмишләр. Елмин тарихи буна истәнилән гәдәр факт вә дәлил верә биләр.

Вәһши үчүн еләчә дә аз мәдәни адам үчүн төчрүбә о гәдәр дә инандырычы дејилдир. Она узун әсрләрин әгли схемләри даһа чох тә'сир едир, нәинки төчрүбәнин вердији јени, һәм дә фајдалы фикирләр. Елә буна керә дә ибтидаи инсанлар демәк олар ки, мифләрлә «јашајырды». Сонрадан мифләри чох вахт олдуғу кими, бә'зән исә нисбәтән дејишдирилмиш шәкилдә епоса дахил едирди.

Илкин мифләр ибтидаи һәјаты бүтөвлүкдә әһатә етмәсинә бахмајараг онларда гәһрәманлыг мотивләри күчлүдүр. Бурада һәр шејдән әввәл мүбаризә мотиви мөвчуддур. Гәһрәманлыг мифи ибтидаи инсанын әмәлләриндә, нитгләриндә, ритуал вә мәрасимләриндә, примитив мусиги нөвләриндә, сонралар исә нәғмә, рәгс вә элементар мусигинин өзүндә әкс олунмушду. Онларын сүжети бирдир-јә'ни космогоник- есхатоложи характерлидир. Ким дејә биләрди ки, парчаланмыш вә јејилмиш һејван үзәриндәки ағлашма гәһрәманын доғулмасы нәғмәси кими, кәләчәк дифирамб (тә'рифнамә) кими сәсләнәчәкдир. Демәли, миф төкчә бирхәтли садә нәғлетмәдән мүрәккәбә доғру инкишаф етмәмишдир. Илк дөврдән башлајараг мифләр дил вә ритмик фактураја малик олмуш, сонракы дөврләрдә гурашдырылмыш мифолокемаја охшамајан мүхтәлиф формаларда фәалијјәт көстөрән бир тәбии-бәшәри һадисәдир.

Марағлы чәһәтләрдән бири дә ибтидаи инсанын ән чох гәһрәманлыға һәср олунмуш мифләринин епослара «көч едә билмәсидир». һәмин гәһрәманлыг мифләри конкрет адлар алтында, фөвгәлтәбии гүввәләрлә, гејри-адварлыгларла даһа да зәнкинләшмишдир. Мифик гәһрәманлар епос гәһрәманларына чеврилдикдән сонра тарихи,

мәдәни сәрвәтләр олмуш, халгын мә'нәви вичданынын төчәссүмү кими төгдим едилмиш, онун шәрәф вә ләјагәтинин көстәричиси олараг јаддашлара һаким кәсилмишдир. Миф- епос гәһрәманлары кечмиш дөврләрин ган јаддашы кими, халгын өзүнә- тарихинә гајыдыш кими даһа чох дејәрләндирилмишдир. Епос гәһрәманларынын нүмунәси заман- заман халгы бабаларын гүдрәтинә сығынмаға, онлара бәнзәмәклә бир инсан, бир вәтәндаш кими јашадығы өлкәнин горујучусу олмаға сәсләмишдир.

Епос мифоложи материалла зәнкиндир. һәмин мифоложи материал һеч дә һәмишә дини е'тигад предмети һесаб олунмур. Мөвчуд мифоложи материал чох вахт епик, ән'әнә илә шәртләнир. Епик стил үчүн һәмчинин **тәккрат**, трафарет ше'рләр вә ифадәләр, бә'зи даими формулалар, бәзәкли **епитетләр**, садәләвһлүк, епик кенишлик вә с. сәчијјәвидир. Епик стил үчүн мүһүм элемент **мугајисәдир**⁷⁸.

Јухарыда гејд етдијимиз кими епосда адамлар вә гәһрәманларла јанашы, ејни заманда аллаһлар да фәалијјәт көстәрир. Аллаһлар чох вахт биринчиләрин әмәлләрини әсасландырыр, еләчә дә һадисәләрин истигамәт вә сонуну мүәјјәнләшдиридир. Епик сәнәткарда һадисәләрде ики планда- бәшәри вә илаһи планда төгдим олунур. Мәшһур рус еллинисти Ф.Ф.Зелински бу һадисәни «икили бахыш гануну» адландырмашдыр⁷⁹.

Һәр бир епоса дахил олан миф өз композисијасына керә ибтидаи шүүрун конструктив формасыдыр. Она керә дә һәр бир мифин структурнда архaik гатларын мөвчудлуғу һеч кимдә шүбһә доғурмур.

Мифләрин мүхтәлиф версијалары мүхтәлиф дастанларын сүжет хәтләрини тәшкил етмишдир. Кенәоложи чәһәтдән јахын олан мифләр мүхтәлиф өлкәләрдә, һәтта гоһум халгларда дејишдирилмиш сүжетләрлә төгдим олунур. Әкәр онлардан әлавә едилмиш гатлары ајырмаг

⁷⁸ Кессиди Ф.К. От мифа к логосу. М., Мысль 1972, с.68.

⁷⁹ Зелинский Ф.Ф. Древне- греческая литература эпохи независимости. ч.1. Пг., 1919, с.20.

мүмкүн олурса архаик гатларын ејни- ваһид мәзмуну ифа-
дә етдијини көрмөк асанлашыр.

Мифләрдә гәһрәман вә мүдрики образы сонралар да-
һа чох эпосларда өзүнү көстөрир. «Китаби Дәдә Горгуд»
гәһрәманлары Газанхан, Буғач, Бамсы Бејрәк, Дәли Дом-
рул, Газлыг гоча оғлу Јејнәк, Гаракүнә оғлу Гарабудаг,
Гәфләт гоча оғлу Шир Шәмсәддин, Ипәк гоча оғлу Алп
Әрән, Басат вә с. икидикләри илә бөјүк шүчаәт көстөрсә-
ләр дә Дәдә- Горгуд кими мүдрики ағсагалын ағыллы мәс-
ләһәтләри олмадан кечинмирләр.

Јунан эпосларында гәһрәман мүһүм јер тутур. Орада
даһиләр ролунда аллаһлар чыхыш едир. һәтта мүдриклик
аллаһы да вардыр. Бә'зи тәдгигатчылара көрә⁸⁰ даһи-
сырф рома һадисәсидир вә бу јунанларда јохдур. Лакин
јунанлар да гәһрәманлар һаггында јалныз онлара мөхсус
олан спесифик тәсәввүрләрә малик олмушлар. Әкәр даһи-
охшардырса, чүтлүкдүрсә, әкәр даһидә ики метафорик
олараг чохлуғу верирләрсә, гәһрәманлар исә тәк чыхыш
етмәкләринә бахмајараг өз даһили мә'насы, тәбиәтинә кө-
рә чохлугдур. Гәһрәман әсасән өлүдүр. Гәһрәманлар
өләнләрдир. Онларын бүтүн култу өлүм һаггында даны-
шыр. Онлара бал, шәраб вә јағ, сүд верирләр, бүтүн өлү-
ләр кими үзләрини гәрбә тутараг мөрасим кечирирләр.
Гәһрәман тотем јер алтына кирмәк вәзијјәтиндәдир. һәтта
алман- скандинав эпосунда, еләчә дә бүтөвлүкдә мифо-
локијасында дејүшдә өлдүрүлмүш гәһрәманлар үчүн ал-
лаһлар мәскәни сәмада- Асгардда ајрыча Валхалл адлы
бир јер ајрылмышдыр. Аллаһ Одиниин игамәткаһы һесаб
олунан һәммин јердә өлдүрүлмүш гәһрәманлар- **ејнхери-
ләр** әјләнирләр. Онлар Хејдрун адлы кечинин битмәз-
түкәнмәз бал кими сүдүнү ичир, Сехримир адлы габанын
һеч вахт түкәнмәз әтини јејирләр. Валхаллы од әвәзинә
парлаг гылынч ишыгландырыр. Алман- скандинав дастан-
ларында, хусусилә «Бөјүк Едда» вә «Кичик Едда»да, сага-
ларда өлмүш гәһрәманларын Валхалла апарылмасы һаг-

гында, орада онларын өз дејүшләрини әбәди давам ет-
дирмәси һаггында истәнилән гәдәр һекајәтләр вардыр.

Јунанлар ејни заманда гәһрәманлары јерләрин епо-
нимләри- адлары кими, шәһәрләрин, гәбилә вә тајфала-
рын бүнөврәсини гојанлар кими тәгдим едирдиләр (бу һа-
дисә башга халгларда да мүшаһидә едилмәкдәдир). Әс-
линдә јунанларын гәһрәманлар һаггында һәммин фикирлә-
рини тәсадүфи һесаб етмәк олмаз. Чүнки гәһрәман топо-
номик дашыјычыдыр. Гәбиләнин, өлкәнин- әсасыны гојан-
дыр. һәтта бә'зи јерләрдә әчдаддыр, тотем кими гәһрәман
бүтүн коллективдир, ејни заманда онун бир һиссәсидир,
јерин (сонралар шәһәрин) јарадычысыдыр. Гәбиләнин-
коллективин башчысыдыр, атадыр. Европалы философ-
ларын һәлә дә ахыра гәдәр дәрк едә билмәдији мәсәлә-
ләрдән бири дә Шәрг мүдриклијинин зирвәси валидејнә
олан һөрмәтин, мәһәббәтин әсрләр боју горунмасыдыр.
Шәрг адамы үчүн өзүнүн, јә'ни «Мән»ин дәрк едилмәси
валидејнләрин дә дәркидир. Валидејн али мә'нәвијјатдыр,
али әгл, али гүввәдир, елә буна көрә дә Шәрг адамынын
гәлби атасы илә- аллаһла сәһбәтин һәсрәтиндәдир. һәги-
гәт гаршысында Шәрг адамынын руһу зирвәләрә јүксәлир,
бу зирвә исә валидејнләрлә говушан зирвәдир. Инсан мә-
һәббәтлә доғулур, мәһәббәт инсан ағлыны ишыгланды-
рыр. Онун мәһәббәти күчләндикчә һәгигәтә даһа да ја-
хынлашыр, нәтичәдә о һәгигәтә говушур.

Нәһајәт, аллаһын дәрк едилмәси һәгигәти рифаһа
говушмаға доғру апарыр. Шәрг мүдрики һәгигәтин зирвәси
кими аллаһын дәркини ирәли сүрүр (бах: Буддизмин әсас
принципләри). Платон чох һаглы олараг гејд едирди ки,
мәһәббәт инсаны бирләшдирир, инсан јалныз мәһәббәтлә
инсан олур. Тәсадүфи дејилдир ки, гәһрәманлыг эпосла-
рында мәһәббәтлә гәһрәман ајрылмаздыр.

Тарихи мәнбәләр, еләчә дә мифик гајнаглар гәдим
түркләрдә гәһрәман- әчдад- ата култунун кениш јајылды-
ғыны сүбут едир. «Әчдадларымыз Бумын хаган дөрд тә-
рәфи сыхышдырмыш, јыхмыш, јајмыш, басмыш». О хан јох
олдугдан (вәфат етдикдән) сонра ел сона јетмиш, дағыл-

⁸⁰ Бах: Фрейденберг О.М. Миф и литература в древности. М., Наука.
1978, с.38.

мыш, гачышмыш...⁸¹ Јахуд да «Үстдә мави көј, алтда гонур јер јарадылдыгда икисинин арасында инсан өвлады јаранмыш. Инсан өвладынын үзәриндә өчдадым Бумын Хаган, Истәми Хаган (тахта) отурмуш «Отуруб түрк халгынын елини, гануну јаратмыш, тәртиб етмиш»⁸². Башга бир јердә гејд олунур ки, «гул олмуш халгы, түрк ганунуну позмуш халгы өчдадларымын ганунунча тәшкил етмиш, өјрәт миш»⁸³ јахуд да «өчдадларымызын тутдуғу јер, су саһиб-сиз галмасын дејә»⁸⁴ фикирлеринә раст кәлмәк мүмкүндүр.

Гәдим түркләр аталарына дәрин һөрмәт бәсләјирдиләр. «Китаби- Дәдә Горгуд»дакы кими «оғул ата сөзүнү ики еләмәз»⁸⁵, јахуд да «ата өлсә оғул үчүн ејибдир»⁸⁶.

Ата- өчдад, гәһрәман образы мифолокијадан епоса кечмишдир.

Бир сыра өлкәләрдә гәһрәманын култунун һөрмәти һәтта ифрат дәрәчәјә галдырылмышдыр. һәммин халгла-рын мәишәт мәрасимләриндә, фолклорунда, театрда, әдә-бијјатда, инчәсәнәтдә гәһрәманлар әсас јери тутмушдур. Гәдим дөврләрдә гәһрәманын бу чүр зирвәјә галдырыл-масы кәләчәк нәсилләр үчүн өрнәк олмушдур. Тәсадүфи дејилдир ки, Азәрбајҗанда епос гәһрәманлары халгымы-зын бу күн дә севдији гәһрәманлардыр.

⁸¹ Эски түрк јазылы абидәләри мүнтәхабаты. Бақы университети нәшријаты. 1994, сәһ.12.

⁸² Јенә орада, сәһ.24.

⁸³ Јенә орада.

⁸⁴ Јенә орада.

⁸⁵ Китаби- Дәдә Горгуд, сәһ.169.

⁸⁶ Јенә орада, сәһ.173.

АЛМАН- СКАНДИНАВ ХАЛГЛАРЫНЫН МИФОЛОЖИ ЛҮҒӘТИ

АНУ- Ирланд јер вә мәһсулдарлыг илаһәси һесаб олунур. О бүтүн аллаһларын анасы сајылыр. Илаһә Дану, јахуд Дана илә мугәјисә олуна биләр. Дану илаһәси тајфа-сынын Гәһрәман иргинин гадын өчдады һесаб олунур. Мунстер әјаләтиндә кениш јајылмышдыр. Керри граф-лығында ики тәпә вардыр ки, «Анунун дөшләри» адланыр.

АСГАРД- Гәдим скандинав космолокијасына көрә аллаһларын игамәткаһыдыр. Асгарды Один идарә етдији заманларда сәма кәндиндә аллаһларын 2 ирги јашајырды: Бунлар сәма аллаһлары Аслар вә јералты ханәданлығын аллаһлары һесаб олуна ванлрдыр. Сәма ханәданлығы јерлә Бифрост көрпүсү илә бирләширди. Бу көрпү көј гур-шағы вә јахуд да сүдјолу (көһкәшан) кими тәсәввүр олу-нурду. Бифрост көрпүсү аллаһ Хејмдал тәрәфиндән гору-нурду. Дүшмәнләр исә Асгардын алтында јерләшән өз ха-нәданлыгларында Етунһејмдә јашајан нөһәнкләр иди. Бифрост көрпүсү васитәсилә кедиб Асгарда чатмаг үчүн чох чәтин, узун вә тәһлүкәли бир јол кечмәк лазым кәлир-ди. һәммин маршрут Асгарды өлүләр ханәданлығы илә бирләшдирирди. Өлүләр ханәдарлығы мәкрли Локинин гызы һел (Кел) тәрәфиндән идарә олунурду. Асгардда ал-лаһлар Валхаллда дахил олмагла көзәл бир гәср јарат-мышдылар. Валхалла Один дөјүш мејданларында һәлак олан краллары вә гәһрәманлары јерләшдирирди. Онлар өз вахтларыны тәкбәтәк дөјүшләрдә вә јумруг даваларын-да кечирирдиләр. Валхаллы һәр һансы бир дүшмәндән горумаға һәмишә һазыр идиләр. Лакин Асгард Рагнарјон ады илә мәшһур олан апокалиптик дөјүшдә тамамилә дағыдылмышдыр.

АСЛАР- Ванлара гаршы дуран скандинав сәма ал-лаһлары групуна дејилир. Онун башлыча нүмајәндәләри

Один башда олмагла Балдр, Фригг, Тир, Тор вә башгаларыдыр. Онларын һамысы аллаһларын сәмадакы резиденсийасы олан Асгардда жашаырдылар.

АРТУР- гәдим бритләрин рәһбәри вә јахуд кралыдыр. Мифләрдә, фолклорда, әдәбијатда вә тарихи хроникаларда (аз да олса) тез- тез хатырланан персонаж да Артурдур. Оун һаггында дәгиг тарихи мә'лумат демәк олар ки, јохдур. "Артур сужет тсиклләри" өзүнә "Дәјирми стол" чәнкавәрләри, Мүгәддәс Граал һаггында олан әфсанәләр Авропа әдәби ән'әнәләринин ајрылмаз һиссәсини тәшкил едир. Тәсадүфи дејилдир ки, норман- валлијалы алим Галфрид Монмутски (тәхминән 1150- чи илдә) "Британија кралларынын тарихи" әсәрини јазаркән һәммин әфсанәләрдән истифадә етмишдир. Валлијалы Ненниј илк әдәби абидә кими "бритләрин тарихи" әсәриндә дәјүшчү крал Артур келт- бритләрин англосаслара гаршы мүбаризәсинә башчылыг едир. Әфсанәви гәһрәман Артурун ады ады II әсрдә Британијада кениш јајылмыш латын ады Арториусдан јаранмышдыр. Ненниј вә сонракы мүәллифләр Маунт-Бейдәндәки (500- чү илә јахын) дәјүшдән данышырлар. Артурун рәһбәрлији илә бритләр сакслар үзәриндә гөләбә чалмышлар. Инди о јер һеҫ кимә мәлум дејилдир.

Кралын һәјаты илә әлагәдар олан тарихләрин әксәријјәти миф јарардычыллығынын мәһсулудур. Онлары әксәријјәтиндә әждаһалар вә сәһирли һејванларла вурушур. XII әсрин бә'зи мәнбәләри ону јералты дүнјанын һакими кими, сонракы дөврүн ән'әнәләри исә крал Артурун өзүнү нәһәнк кими тәгдим едирләр.

АХИРӘТ ДҮНЈАСЫ. Келтләрә көрә ахирәт дүнјасы, әфсанәви, хејрхаллыг, рифаһ вә боллуг јеридир. Сәһрли өлкәдә заман һәрәкәт етмир, хәстәлик, гочалыг вә өлүм мә'лум олмајан бир шејдир. Бу чүр охшар дүнјалар һәм ирланд, һәм валлиј, һәм дә скандинав мифләриндә кениш шәкилдә шәрһ олунур. Мәсәлән, Ирланд мифиндә Тир Нан Ог («әбәди кәнчлик торпағы») һаггында данышылыр ки, бурада һамы хошбәхтдир, шәнлик һеҫ вахт гуртармыр, дибсиз- сонсуз газанларда ички боллугу һисс олунур. Ла-

кин, чағрылмамыш гонаглары һеҫ дә һәмишә мараглы гәбул көзләмир. «Аннон Гәнимәтләри» адлы Валлиј поема-сында нәгл едилир ки, крал Артур гошунла, үч кәмидә Аннан адланан ахирәт дүнјасына јолланыр ки, мә'чүзәләр өлкәсинин һакиминдән сәһирли газаны оғурласын. Әһвалат гәмли- кәдәрли сонлугла баша чатыр. Јалһыз 7 нәфәр зәрәр чәкмәдән сағ- саламат евә гајыда билир. Көрүнүр, бу һекајә мүгәддәс Граалын ишғалы һаггында әфсанәнин әсасыны гојмушдур.

Ахирәт дүнјасы ја дәниз архасында, јахуд да јерин алтында јерләшир. О нечә дејәрләр ирланд сидамы, јахуд да әфсанәви тәпәләрин вә дәфн курганларынын ичәриндә оланларла әлагәләндирилир. Ора кедиб чыхмадан өтәри ја көлдән кечмәк, јахуд да јералты дүнја сакинләринин архасынча мағараја кирмәк лаһым иди. Адәтән, бәләдчиләр аллаһ вә илаһәләр, руһлар, гәһрәманлар вә әчдадлар олурду.

Белә һесаб олунурду ки, Самхејн бајрамы (31 октябр- 1 ноябр) күнләриндә дүнјалар арасындакы сәрһәд јох олур вә руһлар јерә кәлирләр.

БАДБ- ирланд чадукәри вә мүһарибә илаһәсидир. Бадб өзүнүн дәјүш пәриси илә гәһрәманлары дәһшәтә вә вәлвәләјә салыр, о чох вахт гузгун вә јахуд алағарға образына дүшә билирди. Оун бу симада көрүнмәси әксәр һалларда өлүмдән хәбәр верирди.

БАЛОР- Ирланд мифолокијасына көрә гулдурларын башчысы Нуһун оғлу Хамын ләнәтләнмиш нәсли һесаб олунан формаларын һакимидир. Балор вә јахуд Бәднәзәр ады мифолокијада кениш јајылмышдыр. Оун јеканә көзүнүн бахышы о гәдәр дәһшәтли олмушдур ки, ани оларағ өлүм кәтирмишдир. Балору өзүнүн доғма нәвәси Луг Маг Тунред (Мојтирра) јахынлығындакы икинчи дәјүшдә өлдүрмүшдүр. Луг сапандла бабасыны көзүндән вурарағ ону өлдүрүр. Балорун кор едилмиш көзү өз дәјүшчүләрини дәһшәтә кәтирир вә онлар тамамилә мәһв олурлар.

БАЛДР- Один вә онун арвады Фриггин севимли оғлудур. Анасы, Фригг өз оғлунун тәһлүкәсизлијини тә'мин

етмәкдән өтөри бүтүн чанлы варлыглары о чүмлөдөн металл, ағач предметләри дашлары мәчбур етмишдир ки, онун оғлуна зәрәр вурмајачагларына анд ичсинләр. Бүтүн бунлардан сонра аллаһлар әјләнчәләр тәшкил едәрәк мүхтәлиф предметләри Балдра атырдылар. Чүнки габагчадан билирдиләр ки, о предметләр Балдра һеч нә едә билмәзләр. Лакин һијләкәр Локи билирди ки, тәкчә бағамбурч биткиси Фриггә анд ичмәмишдир, һәмин биткини мызраға (чыда) чевирир вә кор аллаһ Хода верир. Ход исә өз нөвбәсиндә мызрағы чаван аллаһа атыр вә ону өлдүрүр. Аллаһлар һүзн ичиндә Балдрын өлүмүнә тәәссүфләнирләр. Ән чох дәрд чәкән Балдрын арвады Нанна олур. Дәрдинин ағырлығындан Балдрын әјрылығына дөзә билмәјән Нанна өлүр. Фриггин хаһиши илә Балдрын гардашы һермод атыны јәһәрләјир вә Балдры хилас етмәкдән өтрү өлүләр дүнјасына јолланыр. Ахирәт дүнјасынын һакими Кела изаһ едир ки, Балдрын дирилмәси јалһыз о шәртлә мүмкүндүр ки, јердә олан ким вә нә варса бирләшиб онун хилас едилмәси үчүн дуа етсин.

Һермод гајыдыр вә аллаһлар бүтүн дүнјаја гасид кәндәрирләр вә хаһиш едирләр ки, Балдры севәнләрин һаһмысы ибадәт үчүн бирләшсинләр. Балдр үчүн ағламагдан имтина едән јалһыз нәһәнк гадын олур (Бу образа кирән исә Локи иди). Нәтичәдә бу дүнјаны вахтсыз тәрк едән кәнч аллаһ һәмчинин Келанын сәлтәнәтиндә галмалы олур.

БӨЈҮК БЕЛИ- гүдрәтли аллаһ олмагла јанашы Уелс крал сүлаләсинин бә'зи будагларынын баниси һесаб олунур. Мә'насы "ишыг" олан Белинин ады, көрүнүр гәдим Келт ишыг вә мүаличә аллаһы Беленус вә јахуд Белинун ләгәбиндән көтүрүлмүшдүр. Бә'зән исә Келт ишыг бајрамы (1 мај) Белтејн илә әлагәләндирилир.

БЕОВУЛФ- бөјүк гәһрәман, ејни адлы англосакс епосунун гүдрәтли персонажыдыр. Лакин бу гәһраман гәдим Керман мифолокијасына әсасланса да христиан дүнја көрүшү контекстиндә нәзәрдән кечирилир.

Индијә гәдәр Китседә (Исвечин чәнуб торпаглары) јашајан кәнч Беовулф гочалмыш Данимарка кралы Гротга-

рын көмәјинә кәлир. Бу заман Гротгар адамјәјән Гренделлә мүбаризә апарырды. Беовулф тәкбәтәк дөјүшдә Грендели өлдүрүр. Гренделин анасы онун интигамыны алмаға чалышыр. Беовулф адамјәјән гадыны јувасына говараг орада да ону өлдүрүр. Евә гајытдыгдан сонра о Крал Гигелакын вариси кими гаутларын кралы олур. Краллыг 5 ил онун һакимлији алтында динч һәјатыны јашајыр. Лакин бу динчлик бирдән- бирә позулур. Чүнки краллыға ағзындан од пүскүрән әждаһа һүчүм едир. Беовулф әждаһа илә тәкбәтәк дөјүшә атылыр. Лакин онун гылынчы әждаһанын пулчуглу бәдәни гаршысында күчсүздүр. һәрби командир Виглавдан башга кралын бүтүн тәрәфдарлары дөјүш мејданыны тәрк едир. Әждаһанын чәнәси Беовулфун бәдәни илә бирләшәркән Виглав гылынчын зәрбәси илә онун гаһығына вура билир. Беовулф хәнчәрини чыхарыр вә онлар икиликдә вәһши һәјваны өлдүрүрләр. Лакин әждаһанын зәһәрли нәфәси илә зәһәрләнән Беовулф өлүр.

БЛОДУЕДД- Уелсин Гвинеддасында Маг Мет вә гоһуму Гвидион тәрәфиндән чичәкләрдән јарадылан көзәл гадындыр. Блодуедд (мә'насы "күлә бәнзәр" демәкдир) гәһрәман Луг (Ллеу Ллоу Киффесә) үчүн нәзәрдә тутулмушдур. Лакин Лугун анасы Арианрод анд ичмишдир ки, онун оғлу һеч вахт өләри гадынла евләнмәјәчәкдир.

Блодуедд Гронв Либурдла евләнир. О истәјирди ки, әрини мәһв етсин. Лакин јараланмыш гәһрәман гартала чевриләрәк өлүмдән хилас олур. Сонралар Гвидион јараланмыш гушу тапыр вә ону инсан симасына салыр. О Гронв Либуру өлдүрүр. Блодуедди исә бајгуша чевирир. Мүасир валли дилиндә Блодуедд "бајгуш" демәкдир.

БОЈН- илаһә, мүгәддәс руһ, јахуд да Ирландијақы Бојн чајыдыр. Әввәлләр Бојн чај аллаһы Нехтанын арвады иди. Лакин баш аллаһ Дагда илә јахынлашыр вә ондан мәһәббәт аллаһы Оенгусу доғур. Бојн гадағалары позараг Нехтанын мәнсәбинә кәләркән, онун силаһы илаһәни удур вә о чаја чеврилир.

БРАН, ЈАХУД ХОШБӘХТ БРАН НӘҺӘНК - дөјүшчү, Лирин оғлу, Манавидан вә Бранвенин гардашыдыр. Хош-

бәхт Бран (валличә Бендикејдвран) өз бачысы Бранвени ирланд кралы Матолха әрә верир. Нәһәнк дөјүшчү бачысынын интигамыны алмаг истәјир. Анчаг олдугча бөјүк олдуғуна көрә һеч јерә јерләшмирди. О дөјүшчүләрини кәмиләрә долдурараг британ гошунуну ирландлыларын үзәринә кәндәрир. Бритләр гәләбә чалыр. Лакин гошундан чәми 7 нәфәр сағ галыр. Бранын өзү зәһәрләнмиш низә илә өлүмчүл јараланыр. О сағ галан дөјүшчүләринә әмр едирки, онун башыны кәссинләр вә Лондондакы Ағ төпәдә басырсынлар. Чүнки һәмин төпә краллығы дүшмәнләрдән горумаг үчүн ән бөјүк истәһкам олмалы иди. Дөјүшчүләр вәтәнләринә гајыдаркән јолда кечирдикләри једди или Гарлегдә јумруг дөјүшләри илә башларыны гатырлар. Сәккиз или исә парлаг ишығлы Гвалес адасында (ахирәт дүнјасынын јерләриндән бири) кечирирләр. Јолда нә баш вермәсиндән асылы олмајараг сәјаһәт заманы Бранын башы дири галмыш вә даим даныша билмишдир.

БРИКИТА- Дагданын гызы Ирланд илаһәсидир. Брикита илаһә кими, һәм дә кралича да ола билмишдир. Онун ады келт көклү *brīq* сөзүндән әмәлә кәлиб ки, мәнасы "һөкмлү", "мүгәддәс" демәкдир. О поезија, езоторик елмләрә, хусусилә фала бахмаја, пејғәмбәрлијә һамилик етмиш, доған гадынлары муһафизә етмишдир. Бә'зән онун ики бачысыны да хатырлајырлар ки, онлар да Брикита адыны дашыјыр һәкимлијә вә сәнәткарлығы һамилик едирдиләр. Бир чох һалларда илаһә һәр үч ипостасда чыхыш етсә дә бир симада өзүнү тәзаһүр етдирирди.

Католик килсәси Брикитаны мүгәддәсләр сырасына дахил етмишләр. Ирландијада ән һөрмәтли гадын монастырынын әсасыны гојан һесаб олуурду. Мүгәддәс Кәлин бүтпәрәст илаһәсинин әксәр чизкиләрини ирс алмышдыр. Онун култу нахырчы мотивләри вә мәһсул бајрамлары чизкиләри илә әлагәлидир. Католик мүгәддәс бајрамы Брикита илаһәсинин шәрәфинә кечирилән тәнтәнәли кунлә (1 феврал) үст- үстә дүшүр.

ВАЛКИРИЈА- (мәнасы "өлдүрәнләри сечән")- гадын тәлә аллаһыдыр. Валкириләр дөјүшчүләрин тәләләрини

мүәјјәнләшдирир вә мәғлуб олуб өлдүрүләнләри Валхалла мушаијәт едирдиләр. Өлдүрүлмүш икидләри исә Асгарда аллаһларын мәканына јола салырдылар. Валкириләр кәнч дөјүшчүләрин мүдафиәчиси вә мүрәббијәси ролуну јеринә јетирирдиләр. Дөјүш заманы онлары һәмишә диггәт мәркәзиндә сахлајырдылар. Адәтән онларын һағында гадынлар кими данышырлар. Лакин бә'зи мәнбәләр исә валкириләри ганичән нәһәнк гадынлар кими тәсвир едирләр.

ВАНЛАР- скандинав јер аллаһлары, ики мүгәддәс аллаһ вә илаһәләр иргиндән биридир (о бири аслардыр). Адәтән, ванлар дәниз вә јер тәкинин дәринликләри илә әлагәләндирилирди вә мәһсулдарлығы шәраит јараданлар кими верилирди. Онлар јердәки һакимләрә һамилик едирдиләр. Ванларын емблеми габан (чөл донузу) вә кәми олмушдур. Ванларын ијерархијасында мәркәзи јер Фрејр вә онун бачысы Фрејаја, дәниз аллаһы Нордун ушағларына вә дағлар илаһәси Скадијә верилирди.

Әввәлләр аслар вә ванлар бир- биринә гаршы дурсалар да, сонралар сүлһ мүгавиләси бағлајараг һәр ики тәрәф аллаһларын сәма мәканы Асгардда јерләшмишләр. Бунунла бәрабәр Ванлар өзләринин јералты сәлтәнәтиндә хусуси резиденсијаларына- Ванахәјмә малик идиләр.

ВОДАН- гәдим керман аллаһы вә Скандинавлы Одинин прообразы (өрнәји), тимсалыдыр. Водан дөјүшдә уғур кәтирирди. Лакин бир гајда оараг онун ардычыллары мәһв олурду. Ону чох вахт ромалы Меркури илә ејниләшдирирдиләр. Меркури кими Водан да јералты дүнјанын бәләдчиси иди. Бә'зән ону сәма илә әлагәләндирирләр, символу исә Гарталдыр. Воданын фала бахыларкән истифадә олуан атрибутикасы сәһрли руналардыр.⁸⁷ Аллаһын өзү шаир вә дөјүшчүләрин илһам мәнбәји олмушдур. Һәтта һакимләр она илк илаһи әҷдад кими етигад едирдиләр. Воданын арвады илаһә Фрејја олмушдур. Англосакслар

⁸⁷ 1) Руналар- скандинавијалыларын дашлар вә башга шәјләр үзәриндә галмыш гәдим јазылар. 2) Руна - гәдим јунанларда гојунун гызыл дәрис; садәчә гојун јуну.

аллаһы Воден адландырырдылар. Онун шөрәфинә һәфтәнин үчүнчү күнүнү адландырмышлар. (Wednesday)

ВОЛСУНГ- Скандинавијалы гәһрәмандыр, Рерин оғлудур. Аллаһ Одинин узаг нәслинә аиддир. Гәһрәман Сигмундун атасы, Сигурдун бабасыдыр. Онлар Волсунгиләр кими мәшһур олмушлар.

ГВИДИОН- Маг, Гвинедданын һакими Маг Метин гоһумудур. Мүһарибә, дөјүш олмајан вахтларда Гвидион вахтыны бакирә гызларын ағушунда кечирирди. Гәһрәманын гардашы Килфатфи өзүнү онун кими апармаға чалышаркән Гвидион өз гоншулары илә дөјүшмәк көрүнүшү јарадараг әмисинин диггәтини чәлб етмишдир. Мет мәсәләнин нә јердә олдуғуну көрдүкдән сонра онларын һәр икисини үч ил мүддәтинә һејвана чевирир.

Сонралар Гвидион јенидән инсан симасы әлдә етдикдән сонра өз әмисинә күлләрдән көзәл бир гыз јаратмаға көмәк едир. Бу гадын гәһраман Меу (Луг) үчүн кәлин олмалы иди. Блодуюедд Меунун арвады олдугдан сонра она хәјанәт едир. О ојнашы Гронв Пибурла әринә суи- гәсд едир. Онларын планынын јалныз бир һиссәси һәјата кечир. Јараланмыш Меу ғартала чевриләрәк учуб кедир. Гвадион ону инсана чевирир, Пибуру өлдүрүр, Блодуюедди исә бајғуша чевирир.

КЕРДА (КЕРД). Јералты нәһәнкләр аиләсиндән олан шаһзадә ханымдыр. Сонра аллаһ Фрејрин кәлини олур. Бә'зән ону аллаһын бачысы, ејни заманда арвады Фрејја илә ејниләшдирирләр.

КЕФИОН- скандинавијалы мәһсулдарлыг илаһәсидир. Исвеч Кралы Килфи илаһәјә вә'д едир ки, она бир кечәдә әкә биләчәји гәдәр торпаг верәчәк. Кефион өзүнүн 4 нәһәнк оғлуну өкүзләрә чевирир. Гүдрәтли дәрәлүк елә бир гүввәјә малик олурлар ки, онлар исвеч торпагларынын бөјүк бир һиссәсини әкә билирләр. Нәтичәдә бу јер Дани-марка адасы Зеландија олур. Илаһәнин е'тигад мәркәзи бурададыр. Шүбһәсиз, Кефион илаһә Фрејјанын тәчәссүмләриндән биридир. (Кефн)

КИНУНГАГАП- алман- скандинавија мифалокијасында илкин хаосдур. "Дүнја гәдәр сонсузлуг " мә'насыны верир. һәмин илкин хаосдан бүтүн јарадычылыг гүввәләр вә с. мејдана кәлмишдир. Кинунгагап гәдим скандинав космогониясында мүһүм јер тутур.

ГОИБНИУ- дөмирчи аллаһ, сәнәтләрин әсасыны гојандыр. Ирланд әфсанәсинә көрә Гоибниу ("дөмирчи") сәнәт аллаһлары триадасына (үчлүјүнә) рәһбәрлик етмишдир. (өзү вә диқәр ики аллаһ Лухта вә Кредне һәмин үчлүјә дахилдир). Дана илаһәси Гәбиләсинә дахил олан бу үчлүк сәнәтләри тәмсил етмишләр. Гоибниунун дүзәлтдији силаһлар һәмишә һәдәфә дөјир вә өлдүрүчү зәрбә вура билирди. Данышырдылар ки, Гоибниуја силаһ дүзәлтмәк үчүн үч чәкич зәрбәси кифәјәт едирди.

ГРАИННА- Ирландијанын шаһзадә ханымыдыр. Ирландијалы крал Кормақын гызыдыр. Мәшһур гәһрәман Финнлә нишанлансада да Финнин диқәр гәһрәман јолдашларындан бири олан Диармайтлә гачмышдыр.

ДАГДА- Ирландијалы боллуг, мәһсулдарлыг, мүдриқлик вә сәһрбазлыг аллаһыдыр. Дагда ("јахшы, хејрхәһ аллаһ") Дану илаһәсинин аллаһлар дәстәсиндә башчы олмушдур. Ирландијаја кәлән расларын бешинчисидир. Дагда башга адларлада танынмышдыр. "Еохаид һамынын атасыдыр" вә "Сонсуз билијин гүдрәтли елм дәрјасы" бу гәбилдәндир. Онун нәсли сырасына мәһәббәт аллаһы Оенгус вә илаһә Брикита дахилдир. Әфсанәјә көрә Дағданын елә бир силаһы вар имиш ки, бир тәрәфи илә өлүм кәтирирдисә, диқәр тәрәфи өлүләри дирилдирди. Нәһәнк боллуг газанындан о нә истәсә чыхарырды. Гәдим ирландлар она бөјүк һөрмәт вә иззәтлә е'тигад етсәләрдә, бә'зән Дагда дојмајан, һәтта гарыңгулу кими тәсвир олунурду. Бир дәфә фоморлар нәһәнк газанда сүддән, ундан, јағдан, чәпиш вә донуз әтиндән "сыјы" һазырламышдылар. Дагда газаны тамам бошалтмыш вә јатмышдыр. О јухудан ајылдыгы заман јатағында көзәл бир гадын көрүр. Лакин онула "севки" ојунуна кирә билмир. Чүнки һәддиндән артыг једијиндән гарны чох шишмишдир.

ДАЗ КОНАН- Дөјүшчү, гәһрәман Финнин силаһдашыдыр. XII әср Ирланд әдәбијатында Конан Морнын оғлу вә гәһрәман дөјүшчү Голлун гардашыдыр. Конан ағлакәлмәз, шәр, бәдхәһ кими тәсвир олунмушдур. Сонракы мәнбәләр ону даһа комик планда, ловға, горхаг вә гарынгулу кими тәсвир едирләр. Нағыллардан бириндә Финнин тәрәфдарлары дүшмәнләринин чадукәрлијилә о дүнјанын дөшәмәсинә јапышдырылмышлар. Онлардан бәзиләр хилас ола билмишләр. Конан да хилас олмаг үчүн чох чалышыр. Нәтичәдә онун арха һиссәсинин дәрисиндән парчалар дөшәмәјә јапышмыш һалда галыр.

ДАНУ- Ирланд мифалокијасында аллаһларын ана әчдадыр. Онун һаггында чох шеј мәлүм олмасада, бирчә мәлүм олан одур ки, “Дану илаһәси тајфасыны” јаратмышдыр.

ДАНУ ИЛАҺӘСИ ГӘБИЛӘСИ- Ирландија ишғалчыларынын бешинчи расасыдыр. Бу барәдә «Ирландијанын ишғаллары китаб»ында әтрафлы мәлүмат верилмишдир. Гәбилә Шимал адасына говулмуш ишғалчыларын үчүнчү расасынын башчысы Немхедин ардычылларындан әмәлә кәлмишдир. Гәбилә ана- аллаһ илаһә Данунун нәсли һесаба олунур. Онлар фөвгәлтәбии имканлара малик олмушдур. Гәбиләнин аз- чох мәшгул олан нүмајәндәләри өз нәсил тарихиндә гәдим кәлт аллаһларындан башлајырлар.

Нуадунун башчылығы илә Гәбилә Маг Туиред јахынлығында 1- чи дөјүшдә Болг (ишғалчыларын дөрдүнчү расасы) үзәриндә гәләбә чалмышлар. Икинчи дөјүшдә исә әждаһа фоморлары мәһв етмишләр. Лакин онлар өзү дә ишғалчыларын алтынчы расасы «Мил оғуллары» тәрәфиндән мәғлуб едилмишләр. һәмин раса илаһә Дану гәбиләсинә јералты дүнјада һөкмранлығы вермишләр.

ДЕЈДРЕ- Олстер Кралы Конхобарын шаири Федли-мидин гызыдыр. Дејдре һәлә ушаг икән друид (гәдим кәлтләрдә каһинә белә дејирдиләр) Кадбад габагчадан белә демишдир ки, о мисилсиз бир көзәл олачагдыр. Лакин бу көзәл Олстерә өлүм вә дағынты кәтирәчәкдир. Конхобар гыза кизличә һамилик едир ки, вахты чатаркән онунла ев-

ләнсин. Лакин кәнч гадын Уиснихин оғлу Нејону севир вә севкилисинә гошулараг Шотландијага гачыр.

Конхобар севкилиләрә тәһлүкәсизлик зәманәти верәрәк онларын архасынча гәһрәман дөјүшчү Фергусу кәндәрир. Лакин онлар краллығын пајтахтына дахил олдугдан сонра Конхобар дөјүшчү, Еогана әмр едир ки, Нејосу өлдүрсүн. Дејдре исә голубағлы кралын гаршысына кәтирилир. Бу чүр хәјанәтдән гәзәбләнән Фергус вә она садиг олан адамлар Олстери дағыдырлар вә краличә Коннахта Медбин дүшмән гүввәләри илә бирләширләр. Беләликлә, габагчадан дејилмиш каһин пејғәмбәрлији дүз чыхмышдыр. Олстер вә Коннахт арасында мұһарибә башланыр.

Сонракы бир ил Дејдре дәһшәтли гәм дәрјасына батыр. Гәбул едилмиш атасы Конхобар ондан сән кимә даһа чох нифрәт едирсән?” суалына “Еогана” дејир. Интигамчы Конхобар гызы нифрәт етдији Еогана верилмәсини әмр едир. Дүшмәнә верилмәк үчүн апарылан гыз јолда арабадан атылыр вә әзиләрәк өлүр.

ДИАН КЕХТ- Ирланд мұаличә аллаһыдыр. Фоморларла биринчи дөјүшдә крал Нуаду сағ голуну итирир. Сағ голу илә бирликдә краллығы да итирир. Чүнки о дөврүнәнәнәләринә көрә крал гүсурсуз олмалы иди. Диан Кехт крал үчүн күмүш гол дүзәлдир вә бунунла да крал тахтына һүгугуну бәрпа едир. Икинчи дөјүшдән сонра Диан, Кехт булагларын сујуна елә бир чаду едир ки, онун көмәји илә өлүмчүл јараланмыш дөјүшчүләри һәјата гајтармаг мүмкүн олур.

ДИАРМАИТ- Ирланд дөјүшчүсү вә гәһрәман Финнин силаһдашыдыр. Көзәл, кәнч гәһрәман Диармаит адәтән дөјүшчү Кормакын гызы, көзәл Граиннанын севкилиси кими тәсвир олунур. Гәлбини мәчбур едән Граинна гочалмыш Финнә әрә кетмәјә разылыг верир. Лакин тојда Диармаитә вурулур вә сәһирли чадунун көмәји илә өзүнә мөфтун едир. Онлар бир- биринә гошулуб гачырлар. Лакин Финнин дөјүшчүләри онлары тәғиб едирләр. Буна бахмајараг севкилиләри мәһәббәәт аллаһы Оенгус мұһафизә едир.

Диармаит вә Граинна Коннахтда вә Олстердә сәркәрдан кими долашырлар. Једди ил кечдикдән сонра Финн онлары багышлајыр вә сәһирли габанын тә"ғиб едилмәсинә дә"вәт едир. Нә вахтса вәһши һејван Диармаитин гардашы адланмышды. Пејғәмбәрлијә керә һәммин вәһши дә Диармаитин өлүмүнүн сәбәбкары олмалы иди. һәјат үчүн јеканә шанс исә Финнин әлиндән алыначаг бир гуртум су олмалыјды. Финн ики дәфә сују кәтирир, лакин һәр дәфә Граинна һаггында дүшүнәрәк сују јерә төкүр. Диармаит өлүр. Мөһәббәт аллаһы Оенгус исә онун мејидини өлүләрин мүггәдәс мөканына апарыр.

ДОН- Валлијалы аллаһ әчдаддыр, "аллаһларын анасыдыр". Ирландијалыларда Дану илә ејниләшдирилән Дон "Мабиогиона" әсәринин дөрдүнчү һиссәсиндә баш гәһрәманын бачысы кими верилир. һәммин һиссәдә онун аиләси илә әлагәдәр һадисәләр тәсвир олунур. Хүсусилә онун ушаглары: Арианрод, Килфатви вә Гвидионла бағлы һадисәләр дә бу гәбилдәндир.

ДОНАР- Гәдим Алман сәма вә туфан аллаһыдыр. Англосакслара о Тунор кими мә"лумдур. Сонралар исә Скандинав аллаһы Торла ејниләшдирилмишдир.

ДОНН- "Зүлмәт", ирланд өлүм аллаһыдыр. Донн Ирландија ишғалчыларынын сонунчу расынын "Мил оғланлары"нын гаелләрин аллаһ әчдадыдыр. Донн өз адамлары илә бирликдә Белтејн бајрамында (1 мајда) аданын чәнубгәрб нөгтәсинә дахил олмушдур. О төрәфдарларынын Илаһә Дану дәстәсинә галиб кәлмәсинә көмәк етмишдир. Донн јер Илаһәси Ериуну төһгир етмишдир. Чәза олараг ону дәнизә атмышлар. Доннун дәнизә дүшдүју јердә сонралар өлүләр чарлығы адланан ада ("Доннун игамәткаһы") јаранмышдыр. Әслиндә өз һәјат ролуну баша чатдырмыш инсанларын руһу һәммин адаја үзүр.

ДРАУПНИР- Один аллаһынын сәһирли гызыл үзүјүдүр. Драупнири чыртданлар дүзәлтмишдиләр. Бу аллаһларын түкәнмәз гызыл еһтијатына малик олмасына бир ишарә олмушдур. Әфсанәләрә керә сәһирли үзүк һәр доггунчу кечә сәккиз јени үзүју јаратмышдыр.

«ЕДДАЛАР»- тәғрибән 1230- чу илдә шаир Снорри Стурлусон төрәфиндән топланылмыш Скандинавија мифләри мәчмүәсидир.

ЕОХЕЈД МАКЕЈРК- Фир Болгларын доггунчу, сонунчу кралы, Ирландија һакимләринин дөрдүнчү сүлаләсинин нүмајәндәсидир. Әфсанәјә керә Еохејд нүмунәви һаким олмушдур. Онун һөкмдарлығы илләриндә һәмишә јахшы һава олмуш, һәр ил мәһсулдарлығыла мүшаијәт олунмушдур. Шәр говулмуш, әдаләт тәнтәнә чалмышдыр. Крал галиб илаһә Дану Гәбиләсинин дәјушчүләри илә мүһарибәдә өлдүрүлмүшдүр. Илаһә Дану Гәбиләси Ирландија ишғалчыларынын 5- чи расасыдыр. Су ахтармаг үчүн Еохејд дәјуш мејданыны төрк едир вә дүшмәнин үч әскәри илә гејри- бәрәбәр дәјушдә мәһв олур. Доғрудур о үч нәфәр дә ғылынч зәбәсиндә туш кәлирләр.

ЕПОНА- Гәдим келтләрин мифолокијасында атлар илаһәсидир. Галл дәјушчүләринин Рома кавелеријасында хүсуси етигад едилмишдир. Јеканә галл аллаһы иди ки, Рома аллаһлары илә бәрәбәр һүгүгда е'тигад едилирди. һәр ил онун шәрәфинә кечирилән бајрамлар 18 декабрда баш верирди. Епоне су илә мәһсулдарлығы вә өлүмлә әлагәләндирилирди. Бүтүн бунлар исә ону келтләр илаһәси олмасыны сүбүт едир.

ЕТУНХЕЈМ- скандинавија космогониясына керә нәһәнкләр расынын игамәткаһыдыр. Белә һесаб едирдиләр ки, Етунхејм ("нәһәнкләрин еви") Иггдрасилин дүнја көјрүш ағачынын көкләринин алтында јерләшир. һәммин ағач исә мә"лум олдуғу кими сәманы, јери вә јералты дүнјаны бирләшдирир.

ИГГДРАСИЛ- Дүнја көјрүш ағачы, нәһәнк-ағачы, скандинавија космологијасында јухары вә ашағы дүнјалары бирләшдирәндир. Одини адларындан бири һесаб олунур ки, аллаһ өзүнү бу ағачдан асмагла өзүнү- өзүнә гурбан вермишдир. Нәтичәдә фала бахыланда истифадә олунан сәһирли руни үзәриндә һакимијәт әлдә етмишдир. Ағачын көкү јералты дүнјада мүдриклик мәнбәји илә ејни јердә олур. Белә һесаб едирдиләр ән јүксәк будагларда

жаранан, Мидгарддан (Жердөн) јухарыда, орта космик сә-
вијәдә јерләшән шөһ (шәбнәм) сәмави нәмликдир.

ИМИР- Скандинавија мифолокијасында Гинунгап ха-
осундан жаранан космик нәһәнқдир. Версијалардан бирин-
дә дејилир ки, антропоморф варлыг олан Имирин бәдени
буздан вә оддан ибарәтдир. Нәһәнкин бәденинин мәһсулу
илк киши вә гадын, еләчәдә "Бор оғуллары"кими мә"лум
олан үч јарадычы- аллаһ олмушдур. һәмин үч аллаһы
Имири өлдүрәрәк онун бәдениндән јери, ганындан океаны,
кәлләсиндән исә сәманы јаратмышдыр.

ИНГ- гәдим керман аллаһыдыр. Англосакс мәдәнијә-
тиндә дә мә"лумдур вә исвеч Ингви илә ејниләшдирилир.
Мәһсулдарлыг аллаһы кими Инг өз арабасында бүтүн дүн-
јаны кәзмишдир. Исвеч Инглингләр сүлаләси ону өз нәсил-
ләринин әсасыны гојан әчдады е"лан етмишләр. Инглин-
гләр өз һамиләри олан Фрејрин шәрәфинә аллаһы Ингви-
Фрејр адландырмышлар.

"Ирландијанын ишғалы китабы"- XX әсрдә проза илә
јазылан мифоложи мәчмуәдир. Библија дашгынындан XX
әсрә гәдерки дөврү ирландија тарихини әкс етдирдијини
иддиа едән бу мәчмуә олдугча мараглыдыр. Китабын ир-
ланд ады "Leabhar gabhala", - јәгин ки, ән гәдим көкләрә
малиқдир. Китабда ардычыл олараг Ирландијанын 6 тај-
фа: Кесјер, Парталон, Немхед, Фир Болг, Дану илаһәсинин
тајфасы вә "Мик оғуллары"тәрәфиндән ишғал олунмасы
тәсвир олунур. Китабын мәркәзи мөвзусу Маг Туиред ја-
хынлығындакы биринчи вә икинчи дөјүшләрди.

КАДБАД- габагкөрән друиддир. Конхобер вә Кухилин
гәһрәманларынын мүәллимидир. Бүтүн бунлар Олстер
әфсанәләриндә өз әксини тапмышдыр.

КЕСЈЕР- Ирландија илк инсанлары кәтирән гадын-
дыр. О Нуһ пејғәмбәрин оғлунун гызы олуб, дүнја дашгы-
нына 40 күн галмыш Ирландијаја кәлиб чыхмышдыр. Сә-
фәр заманы онун әриндән башга демәк олар ки, һамы
мәһв олмушдур.

КОНЛА- Фианлардан бири вә Финнин силаһдашы-
дыр. Бир дәфә о бир гадыны көрүр. һәмин гадын ону ар-

хасынча о дүнјаја севинч вадисинә кетмәјә дә"вәт едир. Бу
сәһрли өлкәдә заман һәрәкәт етмир, өз јериндә сајыр.
Шөһрәтли дөјүшчү Конланын атасы Коннун әмри илә дру-
ид гадыны кәнара чәкир. Лакин о гадын арадан чыхмамыш
гәһрәмана бир алма атмаға имкан тапыр. Бир ај мүддә-
тиндә Конла һәмин алманы јејиб гуртара билмир. Гәһрә-
ман тез- тез о гадыны хатырлајыр вә нәһәјәт гадын пејда
олур вә ону өзүнүн бүллур кәмисинә дә"вәт едир. Сәһрли
гајыг бир даһа кери гајытмамагла үзмәјә башлајыр.

КОНХОБАР- Олстер кралыдыр, "Куалнғедән өкүзүн
оғурланмасы" епосунун әсас, апарычы фигурдур. Олстер
кralичасы Нессинин вә друид Кадбадын никаһдан кәнар
доғулмуш оғлудур. Кадбад ејни заманда Конхобарын тәр-
бијәчиси олур. Нессинин әри крал Фахтны өлдүкдән сонра
тахт- тача онун өкәј гардашы Фергус саһиб олур. Несса
Фергуса әрә кетмәјә бир шәртлә разы олур ки, онун 7 јаш-
лы оғлу Конхобар 1 ил мүддәтинә краллығы идарә етсин.
Фергус бу шәртлә һәвәслә разылашыр. Лакин кәнч кралын
идарәчилији халгын о гәдәр хошуна кәлир ки, әсил крала
тахтда јенидән отурмаға ичазә вермирләр. Олстерин јени
һакими о гәдәр популјар олур ки, тәбәәләр она "Илк ке-
чә"һүгугуну верирләр. Лакин онун гызлыға гәбул етдији
Дејдрә мүнәсибәти онун севкилиси Нејосла Шотландија
гачандан сонра олдугча писләшир. Севкилиләр кери гајыт-
маға о заман разылашырлар ки, әввәлан, онларын тәһлү-
кәсизлији тә"мин олунсун. Икинчиси онлары мүнәсијәт ет-
мәк үчүн Фергус кәндәрилсин. Конхобар һәмин шәртләрлә
разылашыр. Лакин севкилиләр краллығын пајтахты Енхеј-
нә чатан кими Нејосу е"дам едирләр. Дејдре исә аталыгы-
нын гаршысында голу бағлы дајанмалы олур. Гәзәблән-
миш Фергус дүшмән дүшәркәсинә кечир вә Конхобара
гаршы вурушур. Коннахт Медб кими кralица илә бирликдә
вурушан Фергус Конхобара мәғлуб олур. Бу дөјүшдә Кон-
хобарын оғуллуғу Кухулинин гәһрәманлығы һәр шеји һәлл
едир. Конхобарын өлүмүнүн сәбәби онун башына дүшән
"бејин шары"олмушдур. Әһәнклә бејинин гарышығындан
ибарәт олан һәмин шары 7 ил әрзиндә крал башында да-

шыјыр. Лакин о бир дэфә дәһшәтли дәрәчәдә гәзәбләнир нәтичәдә шар онун парча- парча едир.

КУХУЛИН- әфсанәви дөјүшчү вә Олстерин гәһрәма- ны, Конхобарын бачысы Дехтирин вә дөјүшчү Суалтамын оғлудур. Онун мә"нәви атасы аллаһ Луг олмушдур. О Дех- тирин јухусуна кирәрәк она е"лан едир ки, Сетанта адлы оғлу Дехтирә верир.

5 јашында Сетанта Олстерин пәјтјхты Емхәјнә јола дүшүр. 7 јашлы оlanda крал Конхобар ону өзү илә дөмир- чи Куланнын тәшкил етдији бајрама апарыр. Гонаглыгда она бир сүрү ит һүчум едир, Сетанта онларын һамысыны мәһв едир. Өлдүрүлмүш итләрин әвәзинә икид ушаг Ку- ланна кәзәтчи ити кими өз хидмәтини тәклиф едир. Друид Кадбад ону јени ад- Кукулин- "Куланнын ити"- адыны ве- рир. һәрб сәнәтини она фөвгәлтәбии габилијәтләрә малик олан Скатах адлы бир гадын өјрәдир. Скатах она "Гајә болга"адланан вә һәр шеји дөлиб кечмәјә гадир олан бир низәни һәдијә едир.

Олстерлә Ирландија арасында башланмыш мүһари- бәдә Кухулин баш гәһрәман ролунда чыхыш едир. Дәфә- ләрлә өз гәһрәманлығыны вә өкәј гардашы Фер Диадла тәкбәтәк дөјүшүн буну бир даһа сүбут едир. Јоручу дөјү- шүн 5- чи күнү Кухулин өзүндә она хас олан дәһшәтли гә- зәбин јарандығыны һисс едир. Онун ганы чошан кими өзү- нүн "Гаја болга"сы илә Фер Диады өлдүрүр. Башга бир вахт о Конхобары Медб кралчасынын ән бөјүк дөјүшчүсү Фергусун әлиндән хиләс едир. Медбә галиб кәлән Кухулин онун гадын олмасыны нәзәрә алараг өлдүрмүр. Кухулинин тәләјинә Мадбла дөјүшдә өлдүрдүјү дөјүшчүләрин өвлад- лары тәрәфиндән өлдүрүлмәк јазылыбмыш. Мадбын дө- јүшчүсү Кејлидин өлдүрүлдүкдән сонра кралича онун үч гызы вә үч оғлуну узаг өлкәләрә чадукәрлик өјрәнмәјә кән- дәрир. Өлкәјә гајытдыгдан сонра ушаглар Кухулини излә- мәјә башладылар. Крал Конхобарын әмри илә Кар вадидә олан Кухулин задәканларын вә Олстер друидләринин мү- дафиәси алтында олмушдур. Бу вадидә бирчә сәсдә еши- дилмирди. Лакин мүһарибә илаһәси Бадб һәмин јери ка-

бус- дөјүшчүләрлә долдурмушду. Онларын дөјүш нә"рәлә- ри һәтта көјләрдә дә ешидилирди. Бүтүн бунлар исә Ку- хулини инандырды ки, дүшмән гошуну өлкәни чапыб- тала- јыр. Гәһрәман кизләндији јердән чыхыр вә Кејлидинин оғ- ланларындан биринин атдыгы сәһрли низә илә вурулур. Үч күн кечдикдән сонра Бадб ала гаргаја чевриләрәк гәһ- рәманын өлүмүнү хәбәр вермәк үчүн Кухулинин чийнинә гонур.

ЛЛЕУ ЛЛОУ КИФФИ- Валлија мифолокијасында "Парлаг, мәһарәтли әл"- мүгәддәс дөјүшчү- маг, етимо- логи чәһәтдән гәдим келт аллаһы Лугус вә Ирландијалы гәһрәман Луг илә әлагәдардыр. "Мабиогийон"а әсасән Лле- унунун анасы Арианрод илаһә Донун гызы вә маг Гвидион- нун бачысы олуб екиз оғланлары доғмушду. Онларын би- ринә Дилан ады вердиләр. Икинчисинә исә гысганч ана мүстәгил "ад вермәк" истәјирди. Оғланын дајысы Гвидион алдатма јолу илә ушаға Ллеу Ллоу Кифрес ады верди. Бу- на чаваб олараг Арианрод оғлуна силаһ кәздирмәји га- даған етди. О силаһы јалһыз Арианродун әлиндән алар- дыса кәздирмәк һүгугуна малик иди, Гвидион јенидән ба- чысыны алдада билир. Нәһәјәт Арианрод оғлуна евлән- мәји гадаған едәркән Гвидион вә онун дајысы Мет күллә- рин һакими чадукәр Блодуеддә нишанлајырлар. Ллеу ана- данкәлмә бачарыглы маг олмушдур. О өз арзусуна ујгун олараг симасыны дөјишдирә билирди. Лакин күнләрин би- риндә Гронв Пибур Блодуеддин ојнашы Ллеуну јаралајыр, лакин о гартала чевриләрәк учуб кедир.

ЛЛИР (ЛЕР)- "Мобигиона" икинчи будағынын илаһи әчдады, банисидир, Ллир Бранвенин, хошбәхт Бранын вә Манавиданын атасы олмушдур. Галфрид Манммутскинин "Британија кралларынын тарихи"хроникасында Ллир Лејр кими, Инкилтәрәнин мифик кралларындан биринчиси кими хатырланыр. Шекспирин Крал Лир персонажы әфсанәви Ллир адындан көтүрүлмүшдүр.

ЛОКИ- Скандинавија мифолокијасында зијанкар лаг- лағ аллаһыдыр. Бир шеј ајдын олмур ки, Локи аллаһ ас- дыр, јахуд да нәһәнкләрдән олуб аллаһларын рәгибидир.

Локиләр Балдрын өлүм эпизодунда олдуғу кими мұхтәлиф интригалар жаратмагла бәрабәр Торун Күрзүнүн (бөжүк чәкичин) нәһәнкләр тәрәфиндән тутуларкән гајтарылмасында аллаһа көмәк едир. Локи өлүләр ханәданлығынын һакими Хели јарадыр. Одиниң 8 ајағлы атыны - Слејпнири, нәһәнк чанавар Фенрири вә дүнја иланы Ермунганды јарадыр. Локи азад олур вә нәһәнкләр аллаһлары апокалиптик дөјүшә- Рагнарокә мәчбур едир.

Локинин өзү аллаһ Хеймдалла төкбәтәк дөјүшә кирир вә һәр икиси бир- бирини өлдүрүр.

ЛУГ- "парлаг", "шәфәг сачан- "ирландијалы дөјүшчү- гәһрәманын илаһи адыдыр. Етимоложи чәһәтдән валлијалы Ллеу вә гәдим келт аллаһы Лугусла әлагәдардыр. "Ишғал китабына мұвафиг олараг Луг фоморлар тајфасынын рәһбәри төккөз Балорун нәслиндәндир. Онун таләјинә өз нәвәсинин әлиндә өлмәк дүшмүшдүр. Балор өзүнүн јеканә гызы Ејтнени Тори адасындакы мағарада зинданда сахлајыр. Дану илаһәси гәбиләсинин дөјүшчүсү, фоморлара дүшмән олан Киан зинданда олан гызы јолдан чыхарыр вә гыз ондан үч ушаг (үч ушаг бирдән) доғур. Балор- нәвәләрини суда боғдурса да, лакин онлардан бирини Лугу- дәмирчи хилас едир вә ону тәрбијә едир. Бир чох илләр кечдикдән сонра Дану илаһәси гәбиләсинин башчысы крал Нуадын сарајына чаван, көзәл бир дөјүшчү дахил олур. Кралы кәнч дөјүшчүнүн бүтүн саһәләрдәки һәрб сәнәтиндә, тиббдә, фала бахмада, Макијада мусиги вә поезијада - билији мат гојур. Нәтичәдә о һәмин дөјүшчүнүн хејринә тахт- тачдан әл чәкир. Дану илаһәси гәбиләсинин башчысы олур. О, Маг Туиред јахынлығындакы дөјүшдә фоморларын башчысы вә өзүнүн бабасы Балору өлдүрүр.

Белә һесаб едирләр ки, Лугнасад адлы гәдим бајрам (О 1 августда кечирилир) Луг тәрәфиндән тө"сис олунмушдур.

ЛУГУС- гәдим келтләр арсында бөжүк нүфуза малик олан аллаһ олмушдур. Онун адынын мә"насы "парлаг", "ишыг сачан"демәкдир вә ирланд Луга, валлијалы Ллеуја ујғун кәлир. Көрүнүр Јули Сезар али аллаһ кими бу аллаһы

галл аллаһы вә "инчәсәнәти јарадан" Меркуријә аид етмишдир.

Бизим ерадан әввәл XII әсрдә император Август Галлијанын пајтахты Лугдунун ("Лугусун галасы", мүасир Лион) шәһәринин әсасыны гојмушдур. Август Лугусун шәрәфинә 1 август бајрамыны тө"сис етмишдир. Бу исә Ирланд Лугнасадын бәнзәридир.

"МАБИНОГИОН"- валлија әфсанәләри мәчмүәсидир. Әслиндә "мабинигон" сонралар чохсајлы деталларла зәнкинләшдирилмиш валлија вә британија мифләринин башлыча мәнбәјидир. Китаб бир сыра мәнбәләрдән вә јахуд "будаглардан" ибарәтдир. Әсәрдә әсас гәһрәманлар кими Пујл аиләси (биринчи вә үчүнчү будаглар), Дон (дөрдүнчү) вә Ллир (икинчи будаг) чыхыш едир. ејни персонажлар эпосун мұхтәлиф бөлмәләриндә, мәсәлән, Пујлун оғлу Придери кими чыхыш едирләр. Мәчмүәдә әсас сужет хәтти илә јанашы, Кул вә Олвен һағгында әфсанә кими чохлу мүстәгил тарих вә әһвалатлар да мөвчуддур.

Мифләрин Валлија мотивләри, Дану (дану илаһәси Гәбиләси), Дон, Луг вә Ллеј кими Ирланд әфсанәви фамилијалары да сәсләнир.

МАГ ТУИРЕД- дөјүшләр кедән јерин адыдыр. «Ишғаллар китабы»нда Маг Туиред јахынлығында (Слиго графлығы) кедән ики дөјүшүн әсас һадисәләринин нәгл едилмәсиндә башлыча јер тутур. Биринчи дөјүшдә Дану илаһәси Гәбиләсинә мүгәддәс Рассы өз сәләфләринә Фир болг гәбиләсинә галиб кәлир. Маг Туиред јахынлығында икинчи дөјүшдә исә әждаһа фоморлар мәғлуб олур.

МАНАННАН- Дану илаһәси гәбиләсинә аид едилән, Лера дәниз аллаһынын оғлу, ирланд дәниз аллаһыдыр. Мананнаны Ирландијанын һакими һесаб едирләр. Куја о Ирландијаны океан васитәси илә дүшмәнләрдән горумушдур. Бир гүдрәтли маг кими о Ирланд мифолокијасынын гәһрәманларына көмәк етмишдир. Мәсәлән, о Луга Дану илаһәсинин гәбиләси илә бирликдә әждаһа- фоморлара галиб кәлмәсиндә јардымчы олмушдур. Мананнан бунун

үчүн гәһрәманы сәһрли гајығ, ғылынч вә атла тә'мин ет-мишдир.

Белә һеса́б едирләр ки, Мананнан онун шәрәфинә адланан Мен адасынын илк кралы олмушдур.

МИЛ (МИЛИН ОҒЛАНЛАРЫ)- Ирландијанын мифик ишғалчыларынын алтынчы- ахырынчы расасыдыр. "Мил оғланлары" онларын башчысы Мил Еспејнин ады илә адландырылмышдыр. Бу исә өз нөвбәсиндә латын сөзүндән Miles Hispaniae («испан дөјүшчүсү») көтүрүлмүшдүр. Белә һеса́б едирләр ки, онлар Испанијадан кәләрәк Ирландијанын чәнуб- гәрб саһилләринә Белтејн бајрамында (1мај) јан алмышлар. "Мил оғуллары" илаһә Дану гәбиләсинә га-либ кәлмиш вә Ирландијаны өз араларында бөлүшдүрәрәк Дану илаһәси Гәбиләсинә јералты чарлығы вермишләр.

МАЈТУРА- Слиго графлығында Маг Туиред јахынлыгындакы биринчи вә икинчи дөјүшүн кечирилдији јердир. Мајтура Ирланд Маг Туиред адынын инкилис варианты һеса́б олунур.

МОРРИГАН- Ирланд мұһарибә илаһәсидир, бә'зән пәри кими тәсвир олунур. Дикәр дөјүшкән аллаһлар кими Морриган ("Кабуслар краличәси") вурушларда иштирак етмәсәдә дөјүш мејданында һәмишә олмушдур. Дөјүш башланмамышдан әввәл илаһә өз дөјүш палтарыны тәмизләмәк үчүн елә јер сечирди ки, орадан һәр дәгигә дөјүшә атылмағ мүмкүн олсун. Истәјинә ујғун оларағ Морриган истәнилән симаны гәбул едә билирди. Лакин чох вахт ала гарғаја, јахуд да өлүм хәбәрчиси гузғуна чеврилди. Бә'зи мәнбәләрә көрә Бадб дејил, анчағ Морриган өлмүш гәһрәман Кухулинин мејити үзәриндә отурмушдур. Илаһә мәһсулдарлығ вә еһтирасла әлагәләндирилирди. О кәнч гыз симасыны гәбул едәрәк Кухулини (Дану илаһәси Гәбиләсинин илаһи атасы) јолдан чыхармыш, Дагданын диггәтини чәлб етмәјә чалышмышдыр. Бунун үчүн Самхејн бајрамында нәзәр чәкән позада, ајағларыны аралы шәкилдә гојарағ диггәти чәлб етмәјә чалышмышдыр.

МЕЛЛНИР- Тор аллаһынын дөјүш чәкичи- балтасынын адыдыр. Белә һеса́б едирләр ки, бу силаһ илдырымы јаратмышдыр.

МЕТ- Гвинедданын лорд магы, "Мабиногионын" дәр-дүнчү будағынын гәһрәманыдыр. Матонвинин оғлу вә Докун гардашы олан Мет дөјүш олмајан вахтларда вахты бакирә гызларын ағушунда кечирирди. Онун гоһуму Килфатфи онун гызларындан бирини јолдан чыхармағы гәрара алыр. Бу ишдә она гардашы Гвидион көмәк едир. Гвидион (Дифед лорду) Придери илә мұһарибәнин башландығыны е'лан едир. Јалан мә'лум олдугдан сонра Мет зарафат едәнләри үч иллијә һејвана чевирмишдир. Метә јени бир бакирә гыз лазым олдугда ону јохламагдан өтрү өз гоһуму Гвидионун вә Килфатфинин бачысы (гыз олмајан) Арианроду она өтүрүрләр. Метин сәһрли ағачыны кечәрәк Арианрод тәчрүбәни алт- үст едир, елә орадача екиз ушағ доғур. Бунлар Дилан вә Ллеу - Ллоу Киффес иди. Ллеу үчүн гадағанлардан бири өләри инсанла евләнмәк иди. Лакин Мет вә Гвидион Ллеу үчүн күлләрдән Блодуедд адлы гыз јаратдылар.

МАЕЛ ДУИН- бөјүк дәниз експедијасыны һәјата кечирән Ирландијалы гәһрәмандыр. Маел Дуин онун атасыны өлдүрән адамы ахтармағ үчүн дәнизлә сәфәрә чыхыр. О, Друидин мәсләһәтинә гулаг асмајарағ сәфәрә чох сајлы екипаж көтүрмүшдүр. Кәми гатилин јашадығы адаја јахынлашаркән гасырға башлајыр вә кәмини ачығ дәнизә апарыр. Сәркәрдан дәнизчиләр өз сәјаһәтләри заманы бир сыра әфсанәви јерләрдә олур, чох сајлы мөчүзәләр көрүрләр. Дајча бојда гарышгалар, одлу донузлар, кабус- гызлар бу гәбилдәндир. Онларын раст кәлдикләри Гадынлар Өлкәсиндә һәјат әбәди бајрамлар, әјләнчәләр кими кечир. Гочалығ демәк олар ки көрүнмүр. Маел Дуин вә онун сәфәр јолдашлары сағ- саламат Ирландијаја гајыдырлар.

МЕДБ- илаһи чадукәр, Коннект краличәси, Олстер гәһрәманлары Конхобар вә Кухулинин мұһарибәдә баш мәсләһәтчисидир. Медб падшаһлар арасында чохлу ојнаша малик олмушдур. О, јеканә гадын олмушдур ки, киши-

лик кейфијетлери илэ дикэр кишилэрдэн 7 дэфэ күчлү олан Фергусун бүтүн шылтаглыгларынын киши төлэблэрини јеринэ јетирмишдир. Медб анасыны өлдүрдүјү гоһуму Фјубејд тәрәфиндән сапанддан атылан гурумуш пендир парчасынын она дөјмәсиндән өлмүшдүр.

МЕРЛИН- Маг вә пејғәмбәрдир. "Артур" тсиклиндән олан мифопоетик ән'әнэләрдә Мерлинин прообразы Шотландијанын чәнубунда Келиддән мешәләринин дәринлијиндә јашајан валлијалы бард вә габагкөрән Мирддин олмушдур. Белә һесаб едирләр ки, дөјүш заманы онун башына кәлән гарабасма(хәјал) ону дәли етмишдир. Мерлинин дикэр прообразы Ирландијалы Свини Дикиј вә Шотландијалы Лајлокән (Ллалоган) олмушдур. Бриттләр Мирддин һаггындакы әһвалаты тәхминән ерамызын 500- чү илиндә Уелсә кәтирмишләр. Мифин сонракы инкишафы V-X әсрләр арасына тәсадүф едир. Крал Артурун мүшавири Мерлин һаггында әһвалат Голфрид Монмутскинин "Британија кралларынын тарихи" (1136) адлы латын хроникасында өз давамыны тапмышдыр. Орада габагкөрән маг Мерлинос Амброзиус адлы мүшавирдән данышылыр. Бу персонаж өз нөвбәсиндә Амборизија адлы мөчүзә- ушағын әфсанәви фигуруна да әсасланыр. Ејни заманда мифолокија чизкиләринин Ирланд гәһрәманы Финнин характеристикасыны ујғун кәлдијинидә гејд етмәк лазымдыр.

МАПОНОС- Гәдим галларын вә бриттләрин е'тигад етдикләри кәнч аллаһдыр. Мапонос ("аллаһ оғлу" вә јахуд "илаһи кәнч") мусиги, поезија вә овла әлагәләндирилир, Валлија илаһи овчуну Мабонла ("оғул") ејниләшдирилир. Олвен вә Кул һаггында әфсанәдәки илаһи габан овчусу вә Ирланд Мак Ока ("кичик оғул") Мапонос образы илэ чох јахын, бә'зән исә ејни кими верилир. Мак Ока исә мөһәббәт аллаһы Оенгус кими дә тәгдим едилир.

НАННА- аллаһ Балдрын гызыдыр. Атасынын өлүмү илэ әлагәдар Наннанын дәрди о гәдәр бөјүк олмушдур ки, о интиһар етмишдир. Нәтичәдә Балдрла бирликдә дөфн тонгалында јандырылмышдыр.

НАНТОСУЕЛТА - чај илаһәсидир, ола биләр ки, мөһсулдарлыг вә боллуг илаһәси дә һесаб олунурмуш. Онун адынын мәнәсы «су бурулганы» демәкдир. Илаһә һаггында јекәнә археоложи сүбут Сарребургдакы Галл релјефидир ки, бурада Нантосуелта әлиндә чәкич олан аллаһ Сутселланын арвады кими тәсвир олунмушдур. Даш лөвһәдә о ат үстүндә һәрәкәтдә тәсвир олунмушдур ки, бу да шүбһәсиз, онун аилә дөјәрләри илэ әлагәсини символизә едир.

НЕМХЕД - «Ишғаллар китабына» көрә Ирландјаны ишғал едән үчүнчү гәбиләнин башчысыдыр. Ишғалчылары башда Парталон олмагла тамамилә мөһв едән таун епидемијасындан 30 ил сонра нәслән јунан скифләриндән олан Агноменин оғлу Немхед гадынла бирликдә Ирландија кәлир. Заман кечдикчә мәскунлашанларын сајы артмагда давам етмишдир. Онлар јени- јени торпаг сәһәләри һазырлајырдылар. Бир сөzlә Партолонун башладығы иши давам етдирдиләр. Чохлу кәлләр јарандығындан Ирландијанын ландшафты көклү сурәтдә дөјишмишдир. Намхед әждаһа фоморларла далашыр, бу исә онларла дөјүшләрин башланмасына кәтириб чыхарды. Намхед өз гәбиләсинин таундан мөһв олмасына гәдәр мүһарибәни давам етдирди. Сағ галанлары фоморлар сыхышдырараг лакин хәрач вермәји төлөб едирдиләр. Хәрач һәр ил Самхейн бајрамында (31 октјабр- 1 нојабр) өдәнилмәли иди. Намхед гәбиләсинин үзвләри бечәрдикләри тахылын, үчдә, ики һиссәсинин, сүдүн үчдә ики һиссәсини вә үч доғулмуш ушагдан икисинин фоморлара вермәјә мөчбур идиләр. Фергусун рәһбәрлији алтында истинад едилән халг Тори адасында фоморлара гаршы мүбаризәјә башладылар. Фергус фоморларын кралы Конаны өлдүрмәсинә бахмајараг онун гәбиләсинин әксәр үзвләри бу мүбаризәдә мөһв едилмишдиләр. Онлардан јалһыз бир кәминин командасы сағ галыр вә онлар да гачмагла чаныны гачмагла гуртармышдыр. Онлардан бә'зиси Британијада мәскән салыр. Дикәри исә Шимал адаларында мәскунлашды. Бәзиләри исә вәтәнә - Јунаныстана гајытды. Јунаныстана

гајыданларын нәсли (Фир Болг) вә Шимал адаларынын сакинләри (Дану илаһәсинин Гәбиләси) мүәјјән вахт кечдикдән сонра Ирландијага гајыдырлар ки, ишғалчыларын 4- чү вә 5- чи расасыны тәшкил едирләр.

НАМХЕЈН- «Вәһши» ирланд дөјүшчү- илаһәсидир. Морриган кими илаһә дөјүшләрдә вурушмасада, анчаг дөјүш мејданында иштирак едирди. Онун дәһшәтли көрүнүшү дөјүшчүләр арасында ваһимә јарадырды. 100- дән артыг коннахт дөјүшчүсү горхудан өлдүләр. Онлар илаһәнин горхунч сәсини ешидерәк Олстер вә Коннахт арасындакы әфсанәви дөјүшдә һәлак олмушдулар.

НЕРТУС- «Ана- торпаг» илкин алман торпаг, мәһсулдарлыг илаһәсидир. Бир сыра Данимарка гәбиләләри дә е'тигад едирләр. Рома тарихчиси Татситә көрә Нертусу бағлы арабада апарырдылар. Каһинләр илаһәјә еһтијач һисс едән кими араба јола дүшәрәк истәнилән јерә һәрәкәт едәрмиш. Илаһә илә «көрүш» дүшмән гәбиләләрини барышдырмыш. Онун һәр бир «кәлиши» чохкүнлүк бајрамларла мүшајиәт олунурду. Сәфәр баша чатдыгдан сонра араба вә бүтүн култ предметләри гуллар тәрәфиндән јујулурду. Сонра серомонијанын иштиракчысы олан гулларын һамысыны көлдә боғурдулар Чүнки илаһәнин каһинләриндән башга һеч кәс ону көрмәмәли иди.

НЕХАЛЕННАЈА - Нидерланд саһилиндә јашајан дәнниз пәриси олмушдур. Илаһәнин етигад объекти ики јердә олмушдур- Биринчиси, Валхадән адасында, икинчиси исә (һазырда су алтында галан) Колијнсплаатда олмушдур. Е'тигад јерләриндә чохлу мөһраблар јүксәлдилмишдир. Сәфәрә чыханлар саг- саламат гајытмагдан өтәри һәмин сәңдәкаһлара чохлу нәзир- нијаз кәтирирдиләр. Индијә гәдәр илаһәнин мәншәји (келт, јахуд алман) мүбаһисәлидир. Лакин онун култу III- әсрдә даһа кениш јайылмышдыр. О заман етигад јеринин кел тајфасы мориниләрин һакимијјәти алтында олмушдур. Онлар да өз нөвбәсиндә ромалылыра табе идиләр. Илаһәјә е'тигад едәнләр сонсуз, учсуз бучагсыз Рома империјасынын һәр јериндә јашајырдылар.

НЕХТАН- су аллаһы, Бојн чајынын илаһәси Бојнун әридир. Нехтан мүгәддәс билик мәнбәләринә саһиб олмушдур. Ораја кириш ондан вә үч сарај шәрабпајлајандан (саги) башга һамы үчүн бағлы иди.

НОРНЫЛАР- тәлеји мүәјјән едән Скандинав гадын илаһәләридир. Онларын сајы һаггында мә'луматлар индијә гәдәр зиддијәтлидир. Индијә гәдәр мә'лум дејилдир ки, онлар аллаһлара јахуд да нәһәнкләрә дахилдир. Антик парклар (мајралар) кими онлар адамларын вә аллаһларын кәләчәјини мүәјјәнләшдирир. Ејни заманда чар ушаглары доғулан кими онларын тәлејини габагчадан дејирләр. Норнылар тәле мәнбәји дүнја ағачы Иггдрасилин көкүндә јерләшән Урдла әлагәләндирилир.

НУАДУ ЕЈРКЕДЛАМ- күмүш әли олан Нуаду илаһә Дану гәбиләсинин башчысы, Ирландијанын илаһи ишғалчыларынын 5- чи расасыдыр. Маг Туиред јахынлыгындакы гәләбә чалынан Фир Болгун гәбиләси илә 1- чи дөјүшдә голуну итирмиш вә тахт- тачындан әл чәкмәјә мәчбур олмушдур. Чүнки дөврүн тәләбләринә көрә һакимијјәтдә оланын һеч бир гүсуру олмамалы иди. О өз јерини илаһә Дану гәбиләсинин дүшмән Фомор кралынын оғлу көзәл Бресә күзәштә кетмәли олур. Брес тезликлә она е'тибар едилән торпагы виранәјә чевирмишдир. Шаир Каирбе һакими нечә әлә салырса о тезликлә һакимијјәтдән әл чәкир. Онлардан интигам алмагдан өтрү Брес фоморлардан гошун топлаја- раг кечмиш тәбәәләринин үзәринә кедир. Елә һәмин вахтларда һәким Диан Кехт Нуаду үчүн дөјүшдә итирдији голунун әвәзинә күмүш гол дүзәлдир. һәкимин оғлу исә ону һәгиги гола чевирир. Нуаду тәзәдән Илаһи Дану гәбиләсинин башында дурур. Лакин Нуаду бачарыглы гәриб Лугун хејринә тахт- тачдан икинчи дәфә әл чәкмәли олур. Лугун команданлыгы алтында Маг Туиред јахынлыгында фоморларын ордусуну дармадағын едир. Бу дөјүшдә Нуаду төккөз Баларун әлиндә һәлак олур.

НУДД- Валлија мифолокијасынын баш персонажларындан биридир. Етимоложи чәһәтдән Нудд Британ аллаһы Ноденсу, јахуд Нодонсуја ујгун кәлир. Онларын мөһра-

бы Глостершир графлыгында Лиднидә җерләширди. Дикәр мүгәддәс җерләр бу вә җа дикәр дәрәчәдә Нудданы ромалы Марсла мугајисә едирләр. О Келтләр тәрәфиндән һами аллаһ кими хусуси гијмәтләндирилирди. Нудд ады етимологи чәһәтдән ирланд Нуадуја идентик олараг Ллуда алтернатив вариант кими Ллоу Ејрејнт («Күмүш әл») Ејркедл ләгәбинин дегиг эквивалентидир. Белә һесаб едирләр ки, Ллуд Британијаны идарә етмиш дүшмәнләриндән исә гардашы Ллефелисин көмәји илә хилас олмушдур. Бу эпизод Нуадун гәриб Луга команданлыгы вермәк һадисәси илә әләгәләндирилир. Галфрид Монмутскинин «Британија краллыгынын тарихи»ндә Ллудд (Нудд) мифик Британија кралы Луд кими чыхыш едир. Куја онун шәрәфинә Лондон Луд Кејти вә Лондон шәһәринин өзү адландырылмышдыр. Лакин бу о гәдәр дә инандырычы дејилдир.

НОРД- скандинавија дәниз вә дәнизчиләр аллаһыдыр. Илаһә Скадинин әри, Фрејр вә Фрајанын атасыдыр. Бир поемаја көрә Норд вә Скадинин никаһы позулмушдур. Чүнки аллаһ дәниз үчүн дарыхмыш, илаһә исә дағлардан узагда јашамағы бачармамышдыр.

ОГМА- Ирландијанын илаһи чәнкавәри Дагданын оғлу, илаһә Дану Гәбиләсинин нүмајәндәсидир. Огма өз күчү, көзәл нитги вә поетик исте'дады илә мәшһур олмушдур. Огам јазысы адланан шеј бир көшф кими онун адына јазылмышдыр. Бә'зән Огманы Галлијалы Огми илә ејниләшдириләр ки, о да өз нөвбәсиндә антик јарымаллаһ һераклла идентикдир.

ОГМИЈ- Галл аллаһы, Ромалы һеркулеслә (јунан һераклла) ејниләшдирилир. Огмиј гоча вә мүдрик кими тәсвир олунурду вә өзүнүн көзәл нитги илә мәшһур олмушдур. Онун ипостаслары Ирланд аллаһы Огманын характеристикаларына ујғун көлирди.

ОДИН- Скандинав аллаһлар пантеонунун баш аллаһы, Аллаһлар мәскәни Асгардын һакимидир. Гәдим алманларда Один- Водан аллаһла ејниләшдирилирди. һәр ики аллаһ мүһарибә, макија, илһам вә өлүләрин јералты ханәданлыгы илә ејниләшдирилирди. Один һакимләри

мүдафиә едир, кәнч гәһрәманлары сәһрли гылынчла (Сигмундун сәһрли гылынчы) тө'мин едәр, онларын даими һимајәдары ролунда чыхыш едәрди. Лакин зәрурәт олардыса о һимајә етдикләрини дә арадан галдырарды. Сигмунд гочалан заман тәкчә Один һәлл етди ки, гәһрәманын өлмәк вахты кәлиб чатмышдыр. Аллаһ дејүш вахты Сигмундун јанына кәлир вә онун гылынчыны ики јерә бөлүр. Силаһсыз дејүшчү дүшмәни тәрәфиндән өлдүрүлүр.

Один чохсималыдыр: О мүхтәлиф чилидләрә кирә биләр. Каһ тәккөзлү гоча чадукәр, каһ илан, каһ да гартал ролунда чыхыш едир. Адәтән ону чанаварлар алагарғалар мүшајиәт едир. О чох вахт сәккиз ајаглы Слејпнири минир. О дејүш мејданында өлдүрүлән һөкмдарлары- гәһрәманлары Асгарддакы Валхалла өлмүш гәһрәманлар үчүн чәннәт адланан јерә топлајыр. Викингләрин сагаларында өләнләрин Валхалла дахил олмасы сәһнәси тәмтәраглы шәкилдә тәсвир олунмушдур. Гәһрәманлары Одиниң әмри илә дејүшләрдә гәләбә вә мәғлубијјәти бөлүшдүрән горхунч Валкириләр мүшајиәт едирләр. Чәннәтдә јашајан дејүшчүләр күнләрини јумруг дејүшләриндә вә силаһлы тәкбәтәк дејүшләрдә кечирирләр. Онлар һәмишә Асгардын мүдафиәсинә галхмаға һазырдырлар. Аллаһ тәрәфиндән сечилән Bearshirt («ајы дәрили») дөзүмлүлүкләри, көрүнмәмиш чәсарәт вә гәһрәманлыгы, гәтијјән ағры һисс етмәмәләри илә фәргләнирләр. Одинлә бағлы екстатик вәзијјәтләр сонралар шаирләрин вә натигләрин илһам мәнбәјинә чеврилмишдир. Әфсанәләрин бириндә нәгл едилир ки, чыртданлар аллаһ үчүн сәһрли ичкинин («поезија балы») нәһәнкләрин ганындан вә балдан дүзәлдирләр. Нәһәнк Суттунг ону оғурлајыр вә дағын ичәрисиндә кизләдир. Один илана чевриләрәк илаһи ичкинин олдуғу мағараја кирир вә нәһәнкин гызындан хаһиш едир ки, ону «бала» гонаг етсин. Лакин о верилән балы јемир, гартала чевриләрәк әлдә етдији гәнимәти илә Асгарда учур.

Один- вар- дөвләт, зәнкинлик аллаһыдыр. О Драупнирин мүгәддәс үзүјүнү символизә едир. һәмин мүгәддәс үзүк исә һәр догузунчу кечә 8 јени гызыл үзүк јарадыр.

Один- чадукәрлијин атасы, фала бахыларкән истифаде олунан сеһрли рунун саһибидир. Давакар аллаһа әсирләри кәтириләр вә белә һесабы едирләр ки, өлән гурбанларынын конвулсијасы (гыч олмасы) кәләчәк дөјүшүн тәләјини һәлл едир. Один өзү дөфәләрлә өлүләр дүнјасына емишдир. Один Рагнарјок дә апокалиптик дөјүшдә әждаһа чанавар Фенрир тәрәфиндән өлдүрүлмүшдүр.

ОЈСИН- дөјүшчү вә шаир, гәһрәман Финнин, о дүнјадан кәлән гадын Садбын оғлудур. Садб бә'зән марал образында тәһәһүр етмишдир. Ојсин («Кәнч марал») анасы тәрәфиндән мешәнин дәринликләриндә тәрбијә олунмүшдүр. Атасы илә таныш олдугдан сонра, ән јахшы дөјүшчү-фианлардан олмүшдүр.

Илаһә Ниам тәрәфиндән тилсимә салынмыш гәһрәман Ниамын атасынын ахирәт дүнјасына Тир Нан Ог дејилән јерә («әдәби кәнчлик торпағы») јолланыр. Орада хејли јашадыгдан сонра гәһрәман Ирландијадан өтрү дарыхмаға башлајыр. Ниам мүйәјән шәртләрлә она вәтәнинә кетмәјә разылыг верир. О шәртләр белә иди. Ојсин јәһәрләрдән дүшмәмәли вә Ирландија торпағына ајағыны вурмамалы иди. Ирландијаға гајытдыгдан сонра о тамамилә јени вә дејишилмиш она јад олан бир дүнја илә растлашыр. Чүнки, әдәби кәнчлик торпағында гочалмадан үч јүз ил јашамышдыр. Тезликлә о, атдан јыхылыр вә ајағы торпаға тохунан кими үч јүз ил гочалыр. Өлүмдән габаг гәһрәманын јанына мүгәддәс Патрик кәлир. Ојсин фианларынын гәһрәманлыг тарихини она вәсијәт едир ки, кәләчәк нәсилләрин онлар һагында әтрафлы мә'луматы олсун.

ОЛВЕН- Избаддаден нәһәкләринин рәһбәринин гызы «Мабиногиона»да јазылан валлија әфсанәсиндә гәһрәман гадын образыдыр. Крал Артурун гоһуму, дөјүшчү Кул гәра алыр ки, Олвинлә евләнсин. Лакин кәләчәк гајынатасы тој шәртләри кими евләнмәк истәјән Кулун гаршысында бир сыра чәтин вәзифәләр гојур. Истедадлы достларынын, о чүмләдән Артурун көмәји илә Кул нәһәнкин гызыны ала билир. Ән чәтин вәзифә сеһирли габан Твирч Твирти тутмаг вә вәһши һејванынын гулагларынын арасында кизлә-

дилән тајчыны әлдә етмәк олмүшдүр. Габанын говулдуғу јер Чәнуби Уелсдә, Корнуоллда вә Ирландијада олмүшдүр.

ОЕНГУС- Ирландија мәһәббәт аллаһы, Илаһә Дану Гәбиләсинин нүмәјәндәсидир. Оенгус Дагда вә Бојнин оғлу, севәнләрин һамисидир. Мәсәлән, Диармат вә Граинна әһвалатында онун севкилиләри нечә мүдафиә етдији артыг бизә мә'лумдур. Дикәр бир әфсанәдә нәгл едилир ки, Оенгуснун өзү Каер адлы Гыз- Гу гушуна вурулур. Самхејн бајрамында (1 нојабрда) һәммин гыз Гу гушуна чеврилирди. Оенгус өзү дә гу гушуна чевриләрәк Бојнда олан өзүнүн Бруг сарајына јолланырды. (Бруг Мит графлығында тарихә гәдәрки гәбирстанлыг јерләри олмүшдүр. Аллаһын ләгәбләриндән бири Мак Ок И) («кичик оғлу», онун британ аналугу исә көрүнүр, аллаһ Мапонос олмүшдүр.

ПАРТАЛОН- Иирландијаны ишғал едән 2- чи расанын рәһбәридир. Белә һесабы едилир ки, Парталон Дүнја дашгынындан 300 ил сонра 4 башчы вә 5 мин орду илә Иирландијаға кәлән Нуһун оғлу Иафәтин Нәслиндәндир. Кәләнләр јерләри тәмизләјәрәк јашајыш үчүн раһат бир вәзијәтә кәтирдиләр, һејвандарлыгла мәшгул олмаға, сәнәткарлыг етмәјә вә саир ишләр көрмәјә башладылар. Парталонун дүшмәнләри Нуһун оғлу Хамын нәслиндән олан әждаһа фоморлар олмүшдүр. Лакин Партолонун халгыны фоморлар дејил, таун мәһв етмишдир. Таун епидемијасындан сонра јалныз бир нәфәр Туан Мак Сдаирн сағ галмышдыр.

ПУЈЛ- Уелсдә Дифедин һакими вә «Мабиниогон»ун биринчи будагынын баш гәһрәманыдыр. Ов заманы Пујл јералты дүнјанын һакими Аравнын гәнимәтини дадымышдыр. Аравн она өлүмлә нәтичәләнә биләчәк дүшмәнчилији е'лан едир. Бу дүшмәнчиликдән јалныз рәгибләрин бир иллик јерләрини дејишмәклә хилас олмаг мүмкүн иди. Ејни заманда Пујл Аравнын дүшмәни Хавганы өлдүрмәли иди. Пујл разылашыр вә Аравл Пујл симасында Дифеди идарә етмәјә јолланыр. Бир ил кечдикдән сонра Пујл мүгавиләнин она аид олан һиссәсини јеринә јетирдикдән сонра

Аравнла көрүшө кедир. Көрүш там сүлһлө баша чатыр вә бундан сонра Пујлу ејни заманда «Аннонун һакими» адландырырлар. Дикөр тарихи әһвалатда нәгл едилир ки, Пујл сәһиркар гадын Рионнону алыр вә һәмин гадын сонралар гәһрәман Придеринин анасы олур.

РАГНАРЈОК- «аллаһларын мөһви», Скандинав мифолокијасында аллаһларла хтоник әждаһалар арасында кедән апокалиптик мұһарибәдир. һәмин мұһарибә нәтичәсиндә мөвчуд илаһи гәјдалар мөһв едилир. Версијаларын биринә көрә һијләкәр Локи аллаһларын ону бағладылары буховдан хилас олараг аллаһларын мәскәни Асгарда нәһәнкләрин ордусуну кәтирмишдир. Онун мүттәфигләри Бифрост көрпүсүнү дағыдырлар вә нәһәнкләр кәми илә Асгарда дахил олурлар. Азадлыға чыхан Локинин оғлу чанавар Фенрир али аллаһ Одини јејир. Лакин Одиниин оғлу Видар атасынын интигамыны алараг Фенрири һиссә- һиссә парчалајыр. Аллаһ Тор океанын дәринликләриндә кизләнән дүнја иланыны өлдүрүр. Локи Асгардын мұһафизәчиләри илә тәкбәтәк дөјүшүр. Онун тарихи дүшмәни Хејмдалла дөјүшү һәр икисинин өлүмү илә баша чатыр. Одлу нәһәнк Сурт дүнјаны одла јандырыр. Сәма дағылыр, денизин сулары јери удур. Көһнә дүнја мөһв олур, онун әвәзинә јени дүнја доғулур. Ағачлар јенидән јашыллашыр вә сәманы јенидән күнәш ишыгландырыр. «Аллаһларын кичик нәсли», о чүмләдән Видар әввәлки јерләрини бәрпа едәрәк јашамаға башлајырлар. Дүнја ағачы Иггдрасилин буагларында кизләнән 2 адам үзә чыхыр вә бәшәр нәслинин јени дөврү башланыр.

РИАННОН- ахирәт дүнјасы кралынын гызы, шаһзадә. «Мабиногион»да Рианнон Дифедин һакими, гәһрәман Пујлун арвады кими хатырланыр. Онун образы атларла әлагәдардыр вә ола биләр ки, келт ат илаһәси Епон илә ејнидир. Нәгл едилир ки, Пујл илк дөфә Рианнону вәһши ач маджанын үстүндә көрүр. Пујлун оғлунун өлүмү илә јаландан күнаһландырылан Рианнону мәчбур едирләр ки, Пујлун гонагларыны атларын төвләсиндән сараја гәдәр апарсын. Бир нечә ил кечдикдән Пујлун оғурланмыш оғлу При-

дари кери гајыдыр. Јалһыз бундан сонра Рианнону чәзәдан азад едирләр.

СИГУРД (ЗИГФРИД)- Скандинав мифолокијасында бөјүк гәһрәман Сигмунд вә Хјердисин оғлу, аллаһ Одиниин нәслиндән оландыр. Волсунг ләгәбли (волси- Одиниин адларындан биридир) Сигурд чадукәр- дәмирчи Рекин тәрәфиндән тәрбијә олунмушдур. Рекин она бир сыра сәнәтләри өјрәтмишдир. Одиниин көмәји илә гоча көрүнүшүнү алан Сигурд әфсанәви 8 ајағлы Слејпнирин нәслиндән олан көзәл ат Гранини сечир.

Рекин тәрбијә етдији јетишдирмәсинә гардашы әждаһа Фафнирин мұһафизә етдији хәзинә һаггында данышыр. Дәмирчи гәһрәмана, ики дөфә чәһд едир ки, јахшы бир силаһ дүзәлтсин, лакин һәр ики гылынч сынагдан чыха билмир. О заман Рекин Сигурда сәһрли «Грам» гылынчынын парчаларындан истифадә едәрәк силаһ дүзәлдир. «Грам» гылынчы исә нә вахтса Сигурдун атасына Оди́н тәрәфиндән бағышланылмышды.

Дәмирчи Сигурда мәсләһәт көрүр ки, о әждаһа Фафнир үчүн тәлә гурсун. Тәләјә дүшән Фафнири өлдүрмәк исә чәтин олмазды. Лакин өзүнү гоча шәклинә салмыш Оди́н гәһрәмана баша салыр ки, дәмирчи хәзинәни өзү әлә кечирмәк истәјир. Чүнки Сигурд өлдүрүләннин ганында боғуланда, мөгамдан истифадә едилән дәмирчи хәзинәни көтүрә биләрди. Бунун үчүн Сигурд ганда мөһв олмамагдан өтәри әждаһанын ганынын ахмасы үчүн бир нечә архгазыр. О вәзифәни уғурла јеринә јетирир вә әждаһа Фафнири өлдүрүр. Гәһрәман өлдүрүлән әждаһанын үрәјини биширир вә о әтин һазыр олмасыны јохладығы мүддәтдә, ган онун дилинә дүшүр вә Сигурд гушларын дилини баша дүшмәји әлдә едир. Ганадлылар она хәбәр верирләр ки, дәмирчи бәд фикирләрә дүшмүшдүр. Сигурд чадукәри өлдүрүр вә хәзинәни дә көтүрүб кедир.

Сигурдун әлдә етдији хәзинә әввәлләр чыртдан Андвари́дән оғурланылмышды. Андвари́ үзүкләрин бирини сәһрләјир ки, бу шәјләр кимин әлинә кечсә чадукәрлик ону мөһв етсин. Сигурд Валкирија Брунхилдаја вурулса да он-

унла евләнә билмир. Чүнки Один мәчбур едир о дәрин бир јухуја кетсин. һәмин о сәһрли јухуда кәзәлин гәсрини одла дөврәјә алып. Дикәр дөјүшчү Гуннар Валкиријаны разы салыр вә јаддашыны итирмиш Сигурд онунла симасыны (образыны) дөјишир. Гуннар одлу гөвсү кечир вә Брунхилдә евләнир. Јалан ашкар олдуғда тәһгир едилмиш Валкирија Сигурду өлдүрмәклә бәрәбәр өзү дә интиһар едир.

СИГЈУН- илаһәдир, һиләкәр Локинин арвадыдыр. Әринин Балдры өлдүрдүкдән сонра аллаһлар Локини зәһәрли иланларла гајалара бағлајыр. һәмин иланларын зәһәри онун үзүнә ахырды. Сәдагәтли Сигјун әринин јанында отурмуш вә үзүндәки зәһәрләри габлара јығмышдыр. Бу иш Локинин буховлары гырана гәдәр давам етмишдир. Локи буховлары гырараг аллаһларла мүһарибәјә башламышдыр (Рагнарјок).

СКАДИ- Дағлар илаһәси, Нордун арвады, илаһә Фрејанын вә аллаһ Фрејрин анасыдыр. Скади хизәкчи олуб, шимал дағларында овчулуг етмишдир. Дәниз аллаһы Нордла никаһы сынагдан чыха билмәди. Чүнки әр- арвад бир јердә јашаја билмирдиләр. Скади дағлара үстүмлүк верирди, Норд исә дәнизсиз јашаја билмирди. Бир мифә көрә Скади Скернири тәһлүкәли бир сәфәрә, нәһәнкләрин јералты ханәданлығына кетмәјә дилә тута билмишдир. Мәгсәд Скадинин оғлуну көзәл Керда илә нишанламаг иди.

СКАТАХ- чадукәр- дөјүшчү гадындыр. О бир чох ирланд гәһрәманына мүһарибә сәнәтини өјрәтмишди. Онун ән мәшһур јетишдирмәләри Олстер гәһрәманы Кухулин вә онун сүд гардашы Фер Диад олмушдур.

СУАЛТАМ- дөјүшчүдүр. Олстар кралы Конхобарын бачысы Дахтирин әридир. Гәһрәман Кухилинин атасыдыр.

СУТСЕЛЛ- кениш јајылмыш Келт аллаһы олса да Галлија да даһа чох популјар олмушдур. Дәгиг шәкилдә бу аллаһын Келт адынын мә'насы мә'лум дејилдир. Она көрә дә чох вахт онун галл вариантына Сутселл- «јахшы зәрбә вуран» әсасланырлар. Мәнбәләрин бириндә ону илаһә Нантосуелтынын әри кими тәгдим едирләр. Адәтән Сутселли саггаллы, алт көјнәјиндә әлиндә узун дәстәли бал-

та, о бири әлиндә исә пијалә тәсвир олунурду. Аллаһын фәәлијәт даирәси тәбиәт һадисәләри вә мәһсулдарлығыла әлагәләндирилмишдир.

ТАРАНИС- «шимшәк сачан»- Келт туфан вә гасырға аллаһыдыр. Таранис Јупитерлә әлагәләндирилирди. Лакин о бөјүк Рома аллаһынын јалныз бир ипостасыны нүмајиш етдиридди.

ТВИРЧ ТРВИТ- Нәһәнк, сәһирли габандыр, әввәлләр крал олмуш, лакин кұнаһларына көрә аллаһлар тәрәфиндән чәзаландырымышдыр. Олвен в Кул һаггында әһвалатда (бу «Мабиногион»да тәсвир олунмушдур) дејилир ки, габаны Модрон вә Артурун оғлу Мабон овлајырды.

«ТЕЈН БО КУАЛНГ»- «Куалнгдан өкүзүн оғурланмасы» XII- XIV әсрләр манускриптдә мә'лум олан, јә'гин-ки, 700- чи илдә тәртиб олунан Ирланд епосудур. Гәһрәманыг мифләрин мәчмуусунун әсас мөвзусу Краличә Коннахт Медб вә «Ирланд халгы» илә Олстер кралы Конхобар вә «Олстер халгы» арасындакы мүһарибәдир. Дүшмәнчилијин әсас сәбәби краличә Медбин әмрилә Олстердән Гәһвәји өкүз Кулу оғурлајырлар. һадисәләр Олстерин баш гәһрәманы Кухилинин фигуру әтрафында чөвлан едир.

ТИВАЗ- гәдим алман мүһарибә вә ганунлар јарадычылығы аллаһыдыр. Чох вахт Рома аллаһы Марсла ејниләшдирилир. Ромалы мүәлиф Татситә көрә бөјүк аллаһа вә «һәр шејин һакиминә» мүгәддәс мешәликдә е'тигад едирдиләр. Мөвчуд олан һәр шеји мешәликлә әлагәләндириддиләр. Бу аллаһ јалныз Тиваз ола биләрди. Ону Скандинавијалы Тјурла ејниләшдириддиләр. Тјур исә мә'лум олдуғу кими чанавар Фенрири бағламышды. Англосакслара о Тив, јахуд Тиг кими мә'лумдур. Ромалы Martis dies (Марс күнүнү) тәглид олараг Тивазын шәрәфинә һәфтәнин дөрдүнчү күнү (инкилисчә Thursday) адландырылмышдыр.

ТОР- скандинавија сәма вә гасырға (туфан) аллаһы, адамларын вә аллаһларын илаһи мүдафиәчисидир. Тор гәдим алман сәма вә илдырым аллаһы Донарла јахуд англосакс Тунор («Илдырым») аллаһы илә ејниләшдирилир.

Онун адына һәфтәнин дөрдүнчү күнү Thunder (инк. Илдырым), Thursday (инк. Дөрдүнчү күн), Donnerstag (алм.- дөрдүнчү күн) адландырылмышдыр. Јер оғлу (Фјоркүн) һесабылунан Тор гырмызы саггаллы, одлу бахышлы мөчүзәви иштаһалы нәһәнк кими тәгдим олунур. Өзүндән тез чыхан, кобуд вәһши ыртычы әхлаглы Торун бу хусусијәтләри аллаһларын дүшмәни нәһәнкләрә чох вахт баһа баша кәлмишдир.

Торун силаһы, Мјеллнир адланан чәкич- балта һесабылунурду. һәмин силаһ- илдырым вә шимшәји символизә едир, нәһәнк дағыдычы гүввәјә малик олуб, бир зәрбәси илә дағлары јох едир, нәһәнкләри мөһв едирди. Лакин чәкич ејни заманда хејрхаһ әмәлләрә дә хидмәт едирди. Тор онун көмәјилә әзаб- әзијәт чәкәнләри мұаличә едир, елүләри һәјата гәјтарырды. Бир дәфә аллаһ өз кечиләрини ахшам јемәјиндә јәмиш вә сонрадан онлары тәзәдән өз чәкичи Мјелнир васитәсилә дирилтмишди.

Тор мұасир Норвеч вә Исландијада мәскунлашмыш гәбиләләр арасында даһа мөһшүр олмушдур. Орада она әкинчилик вә мөһсул јығымы мұһафизәчиси кими е'тигад едилмишдир. Онун нәһәнкләрлә вә әждаһаларла тоггушмасы тарихи кобуд јуморла зәнкиндир. Әфсанәләрин бириндә нәгл етилир ки, Тор нәһәнк Хјумирлә дәниздә мәскән салан вә јер күрәсинин башына доланан әждаһа- иланы тутмаг үчүн јолланыр. Өкүз башыны гырмаға кечирән Тор, ондан истифадә едиб Иланы тутур вә ону дәнизин диндән чыхармаға башлајыр. Әждаһанын башы сујун үзәриндә көрүнәндә, Тор ону өзмәк истәјәркән Хјумир елә горхур ки, чашыб тиловун ипини кәсир. Әждаһа суда кизләнир вә гәзәбләнән Тор нәһәнки кәмидән суја атыр. Нәһәјәт Рагнарјекда апокалиптик дөјүшдә Тор иланы өлдүрүр, лакин иланын зәһәрли нәфәсиндән чыхан һаваны уддуғуна көрә, өзү дә мөһв олур.

ТРУЈУМ- Торун чәкичини оғурлајан нәһәнкдир. Трјум чәкичин өвәзинә илаһә Фрејаны алмаг истәјирди. Тор иланенин симасына кирәрәк нәһәнкләр өлкәси Етунхејмә јола дүшүр. Тој заманы «кәлин»ин дизинә чәкич гојурлар (бу

скандинавија кәндлиләринин адәтидир). Тор чәкичи көтүрүр, орада олан бүтүн нәһәнкләри о чүмлөдән Трујуму да гыраар, аллаһларын мәскәни Асгарда гајытмышдыр.

ТЈУР- Скандинав аллаһыдыр. Асларын аллаһларын- дан биридир. Көрүнүр, Тјур алман аллаһы Тивазын сонрлар персонификасија едилмәсидир вә дөјүш аллаһы ролунда чыхыш едир. Тјур аллаһларын ичәрисиндә әждаһа чанавар Фенрири баглајачаг чәсарәтли аллаһлардан јекәнәсидир.

ТСЕРНУНН «БУЈНУЗЛУ»- Шимали вә Мәркәзи Франсада јашајан галларын вә Британијада јашајан келтләрин мифјарадычылығында әсас персонажларындан бири олан марал бујнузлу аллаһын адыдыр. Тсернунн мејвә вә тахыл пәјлајан һакимләрә сағламлыг вә вәһши һејванлар бәхш едән мөһсулдарлыг вә боллуг аллаһы һесабылунур. Келт төкәриндә, күнәш емблеминдә ону адәтән иланла бир јердә тәсвир едирләр. Чох вахт онун фәалијәти јералты дүнја илә ејниләшдирилир. Гәдим келтләр гәбирләри балача төкәрләр гојурдулар. Мәгсәд елүләр чарлығыны ишыгландырмаг олмушдур. Бә'зән ону Рома аллаһы Меркури илә (о өләнләрин руһуну јералты дүнјага гәдәр мұшәјәт едирди) вә ишыг аллаһы Аполлон илә ејниләшдирирдиләр.

ХЕЈМДАЛЛ- «аслардан ән ишыглысы» адланан Скандинав аллаһыдыр. О 9 нәһәнк гадынын оғлу олмушдур. Јә'гин ки, далғалары төчәссүм етдирмишдир. Ола биләр ки, су вә јер аллаһы ванлара мәнсуб олмушдур. Аллаһ фөвгәладә дәрәчәдә сәс ешитмәк гәбилијјәти илә фәргләнмиш, о кечә көрә билмиш, отларын јетишмәсини, бөјүмәсини ешитмишдир. Хејмдалл јери аллаһларын мәскәни Асгардла бирләшдирән Бифрост көрпүсүнү мұһафизә етмишдир. О даим аллаһ Локи илә мұбаризә апармыш, елә һәмн мұбаризәнин бириндә мөһв олмушдур. Бу һадисә Рагнарјокун башланмасыны билдирирди. Елә һәмин космик мұһарибәдә, һөкм сүрән илаһи гәјдаларын дәјишилмәси просеси баш вермишдир.

ХЕЛ- Өлүләр Ханәданлығы вә һәмин Ханәданлығын илаһә- саһибәсидир. Бә'зи мәнбәләрин шәһадәтинә көрә о

Локинин гызыдыр. Көрүнүшү кәдәрли вә ыртычыдыр. Онун жарысы ган- гара, жарысы исә әт рәнкіндәдир.

ХРЕЈДМАР- Скандинавија мифолокијасында кәндлидир. Фафнир гардашларынын, Отра вә Рекинанын атасыдыр. «Гүдрәтли адам, чадукәрликдә һәр шеји биләндир».

ХРУНГНИР- Скандинав аллаһ- асларынын дүшмәни, нәһәнкләр расасынын нүмәјәндәсидир. Хрунгнир ат жарышларында аллаһ Одинлә өтүшүр, лакин мәғлуб олур. Аллаһларын мәскәни Асгардда пәјда олур вә аллаһ Тору тәкбәтәк дөјүшә чағырыр. Нәһәнк Тора кичик даш парчасы атыр. О да аллаһын башында галыр. Лакин Тор бу јарадан өз хејринә истифадә едир. Даш гырыгларындан чахмаг кими вә чәкичдән истифадә едәрәк Хрунгнири өлдүрүр.

ХЈУМИР- Скандинав мифолокијасында аллаһ Торла әфсанәви балыг тутмаға кедән нәһәнкдир. Лакин Тор дүнја иланыны тута- тутда Хјумир горхараг тилову кәсир. Нәтичәдә илан гачыб чаныны гуртарыр. Гәзәбләнмиш Тор Хјумири дәнизә атыр.

УЛЛ- Скандинав аллаһы, Торун өкәј оғлудур. Бөјүк овчу Улл адәтән әлиндә камој Хизәкдә јахуд да гар үзәриндә кедән хизәк арабасында тәсвир олунур. Один һагында әфсанәнин бириндә гызын намусуну ләкәләјән Одини сәма тахтындан салырлар, онун јеринә Уллу отурдурлар. 10 ил кечдикдән сонра Один гајыдыр вә Уллу говур. Улл исә Исвечә јола дүшүр.

ФАФНИР- скандинав әфсанәсинин нәһәкләриндән биридир. Фафнир өз доғма атасына өлдүрәрәк мөчүзәви мәнбәјә јијәләнир. Бундан сонра әждаһаја чевриләрәк хәзинәни мұһафизә етмәјә башлајыр. О Сигмундун оғлу кәнч гәһрәман Сигурд тәрәфиндән өлдүрүлүр.

ФЕНРИР- һижләкәр аллаһ Локинин јаратдыгы нәһәнк чанавардыр. Аллаһлар чанавары өз јанларында сахлајыр, јалныз мұһарибә аллаһы Тјур ону једиртмәјә чәсарәт едә билмирди. Баш аллаһ Один чыртданлара әмр едир ки, сәһирли зәнчири дүзәлтсинләр. һәмин зәнчирлә Фенрири бағлајанда аллаһлардан бириндән хаһиш едир ки, хош ифадә нишанәси кими өз әлини Фенририн ағзына гојсун.

Тјур рәзылашыр вә нәтичәдә әлиндән мәһрум олур. Бундан сонра чанавары гајаја бағлајыр вә ағзыны да гылынчла тутурлар.

Фенрир зәнчирдән Локинин кәстәриши илә Рагнорјок- Апокалиптик дөјүшдә хилас олур вә Одини удур. Одини оғлу Видар атасынын интигамыны алараг чанавары ајры- ајры һиссәләрә парчалајыр.

ФЕР ДИАД- Ирланд дөјүшчүсү, гәһрәман Кухулин илә гардашлашмышдыр. Чүнки Кухулинлә бирликдә тәрбијә алмыш Олстер кралы Конхабарын сарајында чадукар- дөјүшчү гадын Скатахдан һәрб сәнәтини өјрәнмишдир. Конхабарла кралича Коннахт Медб арасында кедән мұһарибә заманы Фор Диад дүшмән бајрағы алтына кечир вә һәр дәфә Кухулинлә көрүшдән гачыр. Лакин кралича она өз гардашлығы илә дөјүшмәк әмри верир. Онун узун мүддәтли тәкбәтәк дөјүшү Кухулинин өлдүрүчү низәсинин (гаје болга) зәрбәсиндән сонра Фер Диад өлдүрүлүр.

ФЕРГУС- Гејри- инсани күчә малик олан, Ирланд гәһрәманы, нәһәнкидир. Конхоборун Олстер тахтында сәләфи олан Фергус фәвгәл күчә, дөјүшчү габилијәтинә вә еһтираса малик олмушдур. Онун севкилиләриндән биридә Конхобарын анасы Несса олмушдур. Несса онунла бир шәртлә разылашмышдыр ки, онун оғлу Конхобар бир ил һакимийјәти идарә етсин. Фергус буна разылашыр. Лакин Конхобар бир иллик һакимийјәти дөврүндә халг арасында елә популјарлашыр ки, артыг Фергусун һакимийјәтә гајыт- масындан сәһбәт белә кедә билмәзди. Фергус бунунла барыша биләрди; лакин Конхобарын Дејдре мұнасибәтдә хәјанәткар һәрәкәти ону чин атына миндирир. О кралича Медбин сарајына кедәрәк мұһарибәдә Конхобара гаршы вурушур. Дөјүшдә о Конхобары аз гала мәһв едәчәкди. Илкин Конхобары Фергусун оғлу Кормак хилас едир. Бу заман Олстерин бөјүк гәһрәманы Кухумин өз ағасына көмәјә кәлир. Өз оғуллуғуна гаршы вурушмајачағына анд ичән Фергус дөјүш мејданыны тәрк едир вә бунунла да Медбин мәғлуб олмасына имкан јарадыр. Фергусун кралича Медб илә севки мәчаралары онун әри тәрәфиндән јах-

шы гаршыланмыр, о севкилилэри новузда көрүр вә Фергусу өлдүрүр.

ФИНН- Ирландија мифо- поетик ән'әнәсинин гәһрәманыдыр. Финн вә онун силаһдашлары- фианлар, җахуд фениләр («дөјүшчүләр») ирланд вә шотланд миф- җарадычылыгында тез- тез раст кәлинән персонажлардыр. «Феннләр» сөзү ирланд («feinnidh»)- «фианлардан бири» сөзүндән әмәлә кәлмишдир. Финн овчу, дөјүшчү вә габагкөрән-каһин олмушдур. О фөвгәлтәбии габилијјәтә малик олмушдур. Әфсанәләрин бириндә ону фианларын башчысы Кумаллын оғлу кими верирләр, онлар сечилмиш дөјүшчү- овчу вә ирланд кралына сәдагәтли олмушлар. Кумалл Друидин гызы Муирнејә вурулмушдур. Лакин гызын атасы буна разы олмамыш вә дөјүшчү Голл Мак Морну көндәрән һәммин иттифагы мөһв етмәји тапшырмышдыр. Голл Кумаллы өлдүрүр вә фианларын башчысы олур. Муирнедән Кумаллын бир оғлу олур. Онун адыны Демне гојурлар (сонра ону Финн адландырырлар). Белә бир версия даһа чох җаылмышдыр ки, Демне фөвгәлтәбии гүввә әлдә етмишдир. Онун баш бармагы биширилән мүдриклик гызыл балыгына тохундугдан сонра бу баш вермишдир. О җанан бармагыны ағзына сохдугдан сонра кизли биликләрә наил олмушдур. Бу һадисәдән сонра онун мүәллим, шаир Финнегас она Финн адыны вермишдир. Бөјүдүкдән сонра Финн Голлу девирир вә фианларын башчысы олур. Ирландија кралы, Финни һәммин вәзифәјә тәсдиг едир. Бу һадисә крал сарајыны Финн хилас етдикдән сонра баш вермишдир. Финнин өлүмү һаггында чохсајлы версиялар мөвҗуддур. Онлардан бириндә дејилир ки, гочалмыш Финн өз силаһдашларына күчлү олдуғуну сүбут етмәкдән өтрү Бојну үзмәк истәјир вә боғулур. Дикәр версияја көрә гәһрәман инди дөјерин алтында җатыр. Ирландија үзәриндә төһлүкә җаранарса о ојаначагдыр.

ФИР БОЛГ- Ирландијанын ишғал едәнләрин дөрдүнчү расасыдыр. Үчүнчү расанын вәһши фоморлар тәрәфиндән дармадағын едилмәсиндән сонра сағ галанлар өлкәни тәрк етмишдиләр. Бәзиләрини Јунаныстана- онларын әв-

вәлки вәтәнинә гул кими сатмышдылар. һәммин гуллары кисә дағлардан гум дашымаға мөчбур едирдиләр. Елә бу мәшғәләјә көрә онлары Фир Болг («кисә адамлары») ләгәби илә адландырырдылар. Онларын Ирландијада һакимијјәти 35 ил сүрмүшдүр. Бу мүддәт әрзиндә онларын рәһбәрләри Ирландијаны 5 вилајәтә: Коннахт Олстер, Лејнстер, Мунстер вә Митә- бөлдүләр. Елә һәммин дөврдә крал һакимијјәти е'лан едилмишди. Маг Туиред җахынлығындакы биринчи дөјүшдә Фир Болг Дану илаһәси Гәбиләси тәрәфиндән мәғлуб едилди. Онлар ишғалчыларын 5- чи расасы иди. Фир Болгларын ахырынчы кралы Еохејд Макејрк һәммин дөјүшдә өлдүрүлмүшдү. Сүлһ бағланды вә Фир Болглар Коннахтда мәскунлашдылар.

ФОМОРЛАР- Ирланд мифолокијасында вәһши гулдурлар расасыдыр. Өз нәслини Нуһун лә'нәтләнмиш оғлу Хамдан көтүрмүшләр. һәммин лә'нәтләнмәјә көрә фоморлары һәмишә ејбәчәр, чох вахт тәкәлли вә җахуд тәкајағлы тәсвир олунурлар. Бу иблис варлығлар Ирландијанын илк сакинләрини мәғлуб етсәләр дә сонралар исә Илаһә Данунун гәбиләси тәрәфиндән дармадағын едилмишдир. Бу һадисә Маг Туиред җахынлығындакы икинчи дөјүшдә баш вермишдир. Бир сыра мәнбәләрдә онлар дәниз гулдурлары расасы кими хатырланылыр. Онлар бир сыра экспедијалардан сонра Ирландијада мәскунлашмышлар.

ФРЕЈР- Баш Скандинавија мәһсулдарлығ вә боллуг аллаһыдыр. Фрејр («аға») ванлар расасына јер вә су аллаһлары төбәгәсинә дахилдир. Онун валидејнләри Дәниз вә дәнизчиләр аллаһы Норд вә дағ мешәләри илаһәси Скади һесаб олунур. Фрејрин бачысы вә көрүнүр һәм дә арвады Фреја олмушдур.

Ванлар Фрејр башда олмагла хејирхаһлығ көстәрдикләри һакимләрин инкишафына шәраит җарадырдылар. Викингләр дөврүндә мәһсулдарлығ аллаһынын култу кениш җаылмышды вә ритуал оркијалары вә фаллик символу илә мүшајәт олунурду. Ритуалын мүһүм һиссәси фалабахма вә пејғәмбәрлик олмушдур.

Фрејр аллаһлара (аслара) мәнсуб олмамасына бах-мајараг ону мәнсулдарлығын мәнбәји сајылан күнәшлә еј-ниләшдирирдиләр. Бир әфсанәјә көрә Фрејр јералты дүн-јанын нәһәнкләриндән биринин гызы Кердаја вурулур. Кер-да она бир шәртлә әрә кетмәјә разылашыр. Чүнки Фрејр ону инандырыр ки, әкәр Керда разылашмаса аллаһларын гәзәбинә кәләчәк вә јердә мәнсул олмајачаг вә гураглыг кечәчәкдир. Әфсанә Күнәшин јерлә иттифагыны симболи-зә едир.

Аллаһын символларындан бири сәмада вә јерин ал-тында дәрднала чапан гызыл габан олубдур. Куја һәмин гызыл габан күнәши јаратмышдыр. Башга бир символ исә кәми олмушдур. Лазым кәлдикдә Фрејр кисәдән «Скидб-ладнир», кәмисини чыхара билирди. һәмин кәмијә исә бүтүн аллаһлар һамысы јерләшә биләрди.

ФРЕЈЈА- Ванлара аид олан баш илаһәдир. Сканди-навија јер вә су аллаһларындан биридир. Асгардда- ал-лаһларын мөканында мәскунлашан мүгәддәс расалардан биридир. Фрејјаја (исландча- «ханым») гадынлар, гәһрә-манлар вә һакимләр е'тигад едирдиләр. Аллаһ Фрејрин бачысы бә'зи мәнбәләрә көрә исә арвады Фрејра (бә'зән аллаһын нишанлысы Керда илә ејниләшдирилир) сексуал мүнәсибәтләрин азадлығыны тәчәссүм етдирирди. һәм аллаһлар арасында, һәм дә һамилик етдији һакимләр ара-сында чох сајлы севкилиси вар иди. Онун ирадәсиндән торпағын мәнсулдарлығы, дәниздә балыгчылығын уғурла-ры, ушаг доғуму, никаһ вә с. асылы иди. Онун алтернатив адларындан бири Кефна (defa fein - вермәк) демәк иди ки, бу да онун функцијалары илә әлагәләндирилирди. Фрејр кими Фраја да вар- дөвләтлә әлагәләндирилирди. Әфса-нәләрдә о ағлыјанда көзләриндән гызыл көз јашы ахыр. Севимли бојунбағысы «Бризингамен» кими мәшһур иди. Фрејјанын бәзи чизкиләри онларын баш илаһәси Фриггин характериетикасыны хатырладыр. Мисал үчүн һәр ики илаһә доғум заманы јардымчы олур вә гуша чеврилә би-лирдиләр. Онларын һәр икисинин бир прообразы- илкин алман илаһәси олмушдур.

ФРИГГ- сәма краличасы вә скандинав аллаһларын-дан- аслардан бири кими баш илаһә һесаб олунур. Асла-рын һакими сәмадакы Асгард ханәданлығын саһиби Оди-нин арвадыдыр. Фригг илаһә Фреја бир сыра үмуми харак-теристикалара малик олмушдур. Шүбһәсиз, һәр ики ила-һәнин ваһид прообразы олмушдур. Бу гәдим алман илаһә-си Фријадыр. Мифләрдә оғлу Балдрын өлүмү илә бағлы һүзнлү, ана донунда тәсвир олунмушдур. О чох чалышыр ки, оғлуну өлүләр аләминдән азад едиб дирилтсин. Лакин буна наил ола билмир.

ФРИЈА- гәдим алман пантеонунун баш илаһәсидир, аллаһ Воданын (Одинин) арвадыдыр. Фријанын (англасакс варианты- Фригг) ады илә һәфтәнин бешинчи күнү (инк. fridaу) адланмышдыр.

Библиографија

Азәрбајҹан дилиндә

1. Скандинав мифолокијасы. Б. Кәнчлик. 1973.
2. Шүкүров А., Абдуллазадә К. Азәрбајҹан фәлсәфәси (гәдим дөвр). Б. Кәнчлик, 1993.
3. Шүкүров А. Мифолокија. 1-чи китаб. Нәзәри- фәлсәфи тәһлил. Б. Елм. 1995.
4. Шүкүров А. Мифолокија 2-чи китаб. Гәдим Шәрг халгларынын мифолокијасы Бақы. Елм. 1995.
5. Шүкүров А. Мифолокија 3-чү китаб. Иран халгларынын мифолокијасы Бақы. Елм. 1996.
6. Шүкүров А. Мифолокија 4-чү китаб. һинд мифолокијасы. Бақы. Елм. 1996.
7. Шүкүров А. Мифолокија. 5-чи китаб. Чин мифолокијасы. Б. Елм. 1996.
8. Шүкүров А. Мифолокија. 6-чы китаб. Гәдим Түрк мифолокијасы. Б. Елм. 1997.
9. Шүкүров А. Мифолокија. 7-чи китаб. Гәдим јунан мифолокијасы. Бақы. Гартал. 1999.
10. Шүкүров А. Фәлсәфә (дәрслик). Б. Елм. 1997.
11. Шүкүров А. Фәлсәфә вә заман. Б. Елм. 1998.
12. Шүкүров А. Културолокија. Б. Елм. 1998.

Түрк дилиндә

13. Vinland Sagaları. Ankara. 1996.
14. Gyula Nemeth. Attila ve hunları. Ankara. 1982.
15. Joseph Campbell Batı Mitolojisi. Ankara. 1995.

Рус дилиндә

16. Абрагам К. Сон и миф, очерк народной психологии. М., 1912.
17. Авдусин Д. А. Скандинавские погребения в Гнездове. Вестн. Моск. ун-та, 1974, № 1.
18. Аверинцев А. А. Поэтика ранневизантийской литературы. М. 1977.
19. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и Народная культура средневековья и Ренессанса. м. 1965.

20. Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о небегунгах. М. худ. лит-ра. 1975.
21. Бирлайн Джон Френсис. Параллельная мифология. М., Крон-пресс. 1997.
22. Братья Гримм. Сборник сочинений в двух томах. М. Алгоритм. 1948.
23. Винклер Г. Вавилонская культура в её отношении к культурному развитию человечества. м. 1918.
24. Всемирная история. В 24 томах. Том 7. Раннее средневековье. Минск. Литература. 1998.
25. Голубева Л. А. Весь, скандинавы и славяне в X-XI вв.- кн. Финно-угры и славяне. Л. 1979.
26. Голубева Л. А. Новые скандинавские находки в Белоозере. - Тез. докл. Всесоюзн. конф. сканд. Петрозаводск, 1979.
27. Гримм Я. Немецкая мифология. Зарубежная эстетика и теория литературы. XIX-XX вв. Трактаты, статьи, эссе. Изд. МГУ. 1987.с.54-71.
28. Гуревич А. Я. "Эдда" и право к истолкованию "Песни о Хюндоле"- СС, 1976, № 21.
29. Гуревич А. Я. "Эдда" и сага. М. Наука. 1979.
30. Гуревич А. Я. История и сага. М. 1972.
31. Гуревич А. Я. Норвежское общество в раннее средневековье. Проблемы социального строя и культуры. М. 1977.
32. Гуревич А. Я. Походы викингов. М. 1966.
33. Гуревич А.Я. Сверрир в саге и в истории. в кн. Сага о сверрире. М. Наука 1988. с. 187-225.
34. Гуревич А.Я. Средневековой мир: культура безмолвствующего большинства. М.1990.
35. Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев. М., 1986.
36. Жирмунский В.М. Народный героический эпос. Сравнительно-исторические очерки. М.Л. 1962.
37. Западноевропейский эпос. Л. 1977.
38. Иордан. О происхождении и деяниях готов. М., 1979.
39. Исландские саги Ирландский эпос. М. Худ. лит. 1973.
40. История Всемирной литературы в девяти томах : Том второй М. Наука. 1984.
41. История Норвегии. М. 1980.
42. История Швеции . М. 1974.
43. Калевала Лениздат. 1984.

44. Кан А. С. История скандинавских стран /Дания, Норвегия, Швеция/. М. 1980.
45. Корзухина Г. Ф. Об Одина и креслах Прикамья. В кн. Средневековая Русь. М. 1976. стр. 135-140.
46. Котерелл Артур. Мифология энциклопедический справочник: Минск «Белфакс». 1999.
47. Кузьмин А. Г. К вопросу о происхождении варяжской легенды. В кн. Новое в прошлом нашей страны. М. 1967.
48. Лебедев Г. С. Конунги-викинги (К характеристике типа раннефеодального деятеля в скандинавии)- В кн.: Политические деятели античности, средневековья и нового времени. Л. 1983.
49. Лебедев Г. С. Эпоха викингов в северной Европе. Л. 1985.
50. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. М. 1937.
51. Леви-Брюль. Первобытное мышление. М. 1930.
52. Леви-Стросс К. Структура Мифов.- Вопросы философии, 1970, № 7. с. 152-164.
53. Макеев Э.А. Песни Эдды и устная традиция. В книге Проблемы сравнительной филологии: Сборник статей к 70-летию чл.корр. АН СССР. В.М.Жирмунского М. Л. 1964.
54. Мелетинский Е.М. О семантике мифологических сюжетов в древнескандинавской поэзии и прозе в книге "Скандинавский сборник" т. 18. Таллин 1970.
55. Мелетинский Е. М. Поэтика Мифы. 1976.
56. Мелетинский Е.М. "Скандинавская мифология как система" в книге "Труды по знаковым системам" Т. Э. Тарту. 1975.
57. Мелетинский Е.М. "Эдда" и Ранние формы Эпоса. М. 1968.
58. Мелетинский Е.М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа. М. Наука. 1986.
59. Мельников Е.А. Древнескандинавские географические сочинения. Тексты. Перевод. Комментарии. М. Наука. 1986.
60. Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи. М. 1977.
61. Мифологические теории XX века на Западе. Вопросы философии. 1971: № 7. с. 163-171.
62. Мифы и легенды Европы. Жан Оливье "Поход викингов". Саратов. "Надежа" 1994.
63. Мифы и магия индоевропейцев. М., Менеджер 1997. вып.4.
64. Мифы народов мира. В двух томах. Т.1. М., 1980.
65. Мифы народов мира. В двух томах. Т.2. М., 1982.

66. Михайлов А. Д. Французский рыцарский роман. М., 1976.
67. Младшая Эдда" Л. 1970.
68. Петрухин В. Я. К характеристике представлений о загробном мире у скандинавов эпохи викингов (IX-XI вв)- С. Э. 1975. № 1
69. Петрухин В. Я. О картине мира у скандинавов-язычников (по "памятным камням" V-XI вв.) СС. 1978, № 23.
70. Похищение быка из Куальнге. М. 1985.
71. Поэзия скальдов. Л. 1979.
72. Предания и мифы средневековой ирландии. Изд. МГУ. М. 1991.
73. Пятигорский А.М. Мифологические размышления. Лекции по феноменологии мифа. М., Языки русской литературы. 1996.
74. Религии мира. Энциклопедия для детей. Том 6, часть первая. М., «Аванта+» 1997.
75. Рыбаков Б. А. Варяги. Норманская теория История СССР, первая серия, Т. I М. 1966.
76. Рыздзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия в IX-XIX вв: (материалы и исследования). М. 1978.
77. Сага о Греттире Новосибирск. Наука. 1970.
78. Сага о сверрире. М. Наука. 1988.
79. Скандинавская баллада. Л. 1978.
80. Словарь Мифов. пер. с англ. М. Фаир-Пресс. 1999.
81. Смирницкая О. А. Исландские саги в работах М. И. Стеблин-Каменского и "Сага о сверрире". : в кн. Сага о сверрире. М. Наука. 1988. с. 226-244.
82. Смирницкая О. А. Функция глагольных временных форм в "сагах об исландцах" (к поэтике саги). Вестник МГУ. Филология, 1976, №2.
83. Сокровища викингов. Л. 1979.
84. Старшая Эдда, древнеисландские песни о богах и героях. М. Л. 1963.
85. Стеблин Каменский М. И. Миф. Л. 1976.
86. Стеблин-Каменский М. И. Исландская родовая сага. В кн.: Романо-германская филология. Сб. статей в честь В.Ф. Шишмарева. Л., 1957. с. 281-290.
87. Стеблин-Каменский М. И. К вопросу о Кельтском влиянии на поэзию скальдов.- Научн. Доклады Ленинград. ун-та. 1946., № 13 с. 38-38.
88. Стеблин-Каменский М.И. Культура Исландии. Л. 1967.
89. Стеблин-Каменский М.И. Мир саги. Л. 1971.

90. Стеблин-Каменский. Валькирии и герои Изв. АН. СССР. сер. лит. и языка. 1979, т. 38, № 25. с. 436-448.
91. Стеблин-Каменский. Древнескандинавская литература. М. 1979.
92. Стеблин-Каменский. Историческая поэтика. Л. 1974.
93. Стурлусон С. Круг Земной, сер. Литературные памятники. М. 1980.
94. Тацит Корнелий. Сочинения. Л. 1969. Т. 1.
95. Усманова З.М. Миф как феномен культуры. Душанбе. 1993.
96. Хойслер А. Германский героический эпос и сказание о Нибелунгах М. 1960.
97. Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А. Народы, расы, культуры. М. Наука, 1985.
98. Шервуд Е.А. От англосаксов к англичанам. М. Наука. 1988.
99. Широкова Н.С. Кельтские друиды. Л., 1984.
100. Шкунаев С.В. Кельтский миф в саге о короле Комайре II. Вестник древней истории. 1985. №3.
101. Эдда. скандинавский эпос. М., 1917. (Только мифологические песни).
102. Эпоха крестовых походов. Полигон. АСТ. Санкт-Петербург. 1999.

Харичи дилдә

103. Dumezil G. Mythes et dieux des Germains. Paris, 1939.
104. Dumezil G. Les dieux Germains. Paris. 1959.
104. Dumezil G. Njord, Nerthus et le folklore scandinave: des genies de la mer, "Revue de l'histoire des religions". 1955. v. 147.
105. B. Malinowski. Myth in primitive psychology. London, 1926. 4.

Мундәричат

Кириш	3
Гәдим алман-скандинав мифолокијасынын мәнбәләри вә тәдгигатчылары	12
Аллаһлар пантеону	21
Алман скандинав мифолокијасында гәһрәманлар	42
Алман-Скандинав гәһрәманлыг эпосунда Атилла образы	69
Нибелунгларын һаггында нәғмә (Ајудвиг Уландын дејиминдә)	80
Снорри Стурлусонун "Едда" сындан	96
Миф вә эпос	104
Алман-скандинав халгларынын мифоложи лүгәти	117

Ағајар Шүкүров

**“АЛМАН - СКАНДИНАВ ХАЛГЛАРЫНЫН
МИФОЛОКИЈАСЫ”**

Бакы - “Елм”, 1999, 164 сәһ.

Јығылмаға верилмиш: 06.12.1999

Чапа имзаланмыш-27.12.1999

Кағызын форматы 60x84 1/16

Һәчми - 10,25.ч.в., тиражы - 500 нүсхә

Сифариш №79

Мүгавилә гијмәти илә

*Китаб “TS” фирмасынын мәтбәәсиндә
һазыр диапозитивләрдән офсет үсулу илә чап
олунмушдур.*